

BRANKA

August Šenoa

Branka

Došla jesen, zelenilo lišća žuti se, rumeni se, grožđe dozrijeva, vedro je bilo ljeto, vedra je i jesen, sunce na nebu ne krije svoga lica. Sunce se sklanja prema zapadu, prema Okiću; blizu je večer. Grad je gotovo pust, ljudi izletili između zidova u gajeve, šumice, vrtove oko grada, mnogi pače zaključali svoje varoške kuće da se naužiju jesenske dokolice u svojih vinogradih po bližih brežuljcima. Tko može, neka izleti, pomladit će mu se duša pod tim plavetnim nebom, među bujnim grmljem i granjem o tom svježem, lagodnom zraku. Ne može toga svatko, gdjetko je prikovan uz svoj posao, za svoj stol, kao rob na galiji. Čini se daje takve nedobre sreće bila djevojka koja je u malenoj kućici Vlaške ulice za crkvom svetoga Petra kraj prozora sjedila i marljivo vezla. Ne mislim da joj je više od sedamnaest godina bilo; po jedrini, po licu bio bi možda tko god rekao daje starija, al čovjek se pri takovu računu lahko* prevvari. Ne bijaše to, kako pjesnici vele, tanahan, nježan cvijetak, kao što su obično gradske kćeri. I Branka bijaše gradsko čedo, al nipošto bljedolik, drhtav stvor, pun migrene i fantastičnih sanja, već djeвица krepka, jedra i rumena, glatke crne kose i osobito sjajnih, vrlo pametnih očiju. Ne znam bi li ju slikar bio izabrao za model Judite ili bar Julije, al na svaki način bilo je u djevojke puno realne ljepote i pravilnosti koja ne vene godinama, dočim pomodne ljepotice salona vrlo rano ocvatu. Čini mi se da je Branka bila mladica stare one građanske korenike, jedre i zdrave, koja od navale tuđe krvi sve više i više gine, i samo kadgod vidiš još nedjeljom u odaljenih ulicah grada na prozorčiću koje oblo, zdravo djevojačko lice koje gleda pametno i jasno u svijet kao ptičica na grani, koje se smiješi ko što se smije drijemajuće dijete u kolijevci. Od dana do dana, velju, ređe je vidjeti takova

* lako

lica, kao što od dana do dana stare građanske navade ginu, što je čovjeku Hrvatu žao, ma i ne mislio da je samo staro vrijeme vrijedilo.

Branka nadnijela glavu nad vezivo, oči joj letile pomno po sitnoj mrežici, katkad samo svrnu letimice okom na uzorak što je na prozoru stajao, katkad zablu-di joj se oko dalje u vrt među jesensko cvijeće, među vinograde i na groblje Svetoga Petra, gdje se je vrh brijega crkvice čarobno žarila o kasnom suncu. Al brže nagnu glavu, puna joj mala ruka prihvati iglu, koja se

hrlo zabadala u vezivo, izbadala iz veziva i neopazice duljila nizove šarene vune. Bilo je vidjeti da će to papuča biti. Najedanput pokuca netko dosta silovito na vrata, koja se otvoriše prije nego će Branka reći: Slobodno. Uniđe mlada plavuša, visoka, vita, ponešto blijeda, ponešto uzvinuta nosića i drzovita lica, po tijelu i odijelu, po držanju i vladanju prava protivština Branki. Domaća djevojka bješe obučena u priprostu vunenu haljinu, a preko prsiju bila unakrst privezla čipkan rupčić; kosa joj je bila spređa glatko pričešljana uz čelo,

a straga savita u jednu kitu, u kosu bila je zataknila cvijet, na prsij joj visio križić od bjelokosti. Drukčija bijaše došljakinja. Teško je koracala utegnuta u uzanoj haljini po zadnjoj modi, tako da si joj obrise donjega tijela jasno razabirao. Visoke petice izrezanih laštenih cipela pomicala se nestašno po podu, na nelijepu nošiću sjedile očale, iza kojih su sivkaste oči, na silu stiskajući se, žmirile. Ispod širokih oboda spuštala se nehajno plava, bjelilom posuta kosa na uska ramena, samo je na čelu na fratarsku prirezana bila. U svakom uhu rumenilo se veliko zrno koralja, a tri debela crvena niza padahu joj na prsa. Držala je pod pazuhom velike crne korice, na koje bjehu utisnuta zlatna pismena "*Musik*". Branka bijaše ko slika fina i pomno izrađena bojama, okružena stalnim crtama, nadahnuta živim koloritom, došljakinja pako bijaše ko fantastička prilika bez stalnih obrisa, na brzu ruku skicirana i blijeđim bojama slikana.

Ni časka nije mogla mirovat. Nasloni se leđima na ormar, baci svoj "*Musik*" na stolac, prebaci stojeć sad lijevu nogu preko desne, sad desnu preko lijeve. Sad je strugala jednom peticom po podu, sad rt druge postolice zabadala u zemlju. Čas je trzala koralj na prsij, čas prstima bubnjala po ormaru za sobom, svejednako micala glavu amo i tamo kao njihalo na uri.

— No, zar me ne vidiš, Branko? — reče srdito.

— Zdravo, Hermino! — odgovori Branka i pruži, zataknuv iglu u klupko vune, ruku prijateljici. — Oprosti, bila sam se posve zadubila u svoj posao. Prešan je.

— Prešan? To jest, ti me naprosto tjeraš na vrata kao nepozvana gosta.

— Nipošto. Drago mi je te si došla. Sustala sam, ne mogu više da radim.

— A što radiš? — upita Hermina, priskočiv i zataknuv svoj nos u vezivo. — Papuče! Ha! Ha! Ha! Uistinu poetičan posao! Komu je taj nježni darak namijenjen? Svakako muškarcu, je l'? Bar ti ljudski papci koji će u papučah zaklon naći moraju biti vragometno veliki. Ne daj, Bože, da mi takova nožurina stane na moju nožicu. Za koga je to?

— Za nekog majora. Zakratko bit će mu god, a gospođa naručila kod mene vezene papuče, koje će mu kćerka uz čestitku predat.

— Pod svoje djelo dakako?

— Čini mi se — odvratila Branka zapinjuć.

— Ha!! Ha! Divno! Divno! — udari Hermina u smijeh i počeo previjajući se poskakivat po sobi da su joj pramovi oko glave skakali. — Kako će se dragi major diviti silnomu napretku svoje kćerke, gleduć tvoje crvene i zelene piknje. Kada ga vidim pred sobom. Reći će da su škole sada mnogo bolje. Može bit će od svoje kćeri učiniti i nadobudnu preparandicu. Oh, okladila bih, se na to. Al i ja sam ti takova šta doživila. Ja se, kako znaš, učim risanju* kod kuće, ima tomu jedno šest godina. I moj čako** pitao je starca učitelja kako napredujem. Izvršno, odgovorio bi taj stari risači stroj svaki put, pa kad je toga zapitkivanja sve više bilo, izjavi učitelj da moram svomu ocu za buduću god crtati sliku.

Dade mi predložak: nekakve koze pod starim tornjem, il takova kakova ludorija. Čini se da je već više zagrebačkih otaca dobilo te koze pod tim tornjem za svoj god, jer je predložak vragometno izlizan bio. Nego meni to nekako nije išlo od ruke. Toranj iziše bi vazda ispod olovke grbav, koze imale su mjesto bradice brkove. Napokon rasrdi se učitelj, razdere grbavi toranj i bradate koze, i počeo sam svoj original kopirat, ja samo potpisah "Hermine" i predah ocu koze za god. Oh, i on se divio momu napretku, pa pokloni učitelju pet forinti. Eto, tvoje papuče isto su što moje koze.

Branka upirala je za toga govora oči u Herminu.

— Šta me gledaš? — upita plavuša, ukočiv se ujedanput.

— Tvoj smijeh ne mili mi se. I meni je to djelo nekako odurno, jer je napokon varka. Da ne moram tražiti iglom zasluge, vjere mi, ne bih toga radila. Tebi je umjetnost ništa, ti se tomu laskoumno smiješ?

* crtanju

* * tata, otac

— Okani se, molim te, prodike? Još nisi učiteljica! Ja do toga crtanja, te francuštine, toga glasovira, povjesnice, ne držim ništa. Djevojka mora to dakako učiti da bar reći može da je to učila. Finiji svijet dandanas traži taj formalitet. Al ti to, draga, ne vrijedi, više nego umjetno cvijeće što ga nosiš jednu sezonu na šeširu, pa ga baciš. Dok djevujem, prikraćujem si time besposlicami vrijeme, al čim se udam, bacit ću note, risarije, povjesnicu i franceske vježbe za peć.

— Hermino! — uzavri Branka, al odmah krenu srdito glavom i završi: — A tko će s tobom i o tom govorit?

— Ne mjeri sve po sebi! Ti pod svaku cijenu hoćeš biti mudrijašicom. Kviriš si oči iglom i knjigami, zavirkuješ pače u politiku. Da vidimo na što će to izići?

— Molim te, sjedni, primiri se malo.

— Neću. Sjedenje dosadilo mi je. Hvala Bogu te mogu poslije toliko godina slobodno stajati.

— Poslije toliko godina? — nasmiješi se Branka — idi, ne luduj! Valjda nisi starica.

— Stara nisam, hvala Bogu, po godinah, al po školskom ropstvu. Narobovah se i suviše proti svojoj volji na klupah učiteljišta. Izgubih najljepše svoje godine za knjigami. Hvala Bogu te je to vrijeme egipatskoga sužanjstva minulo, hvala Bogu te nisam više preparandica, stvor, koj nije ni učenica ni gospođica, koja ne ima pravoga mjesta u društvu. Sad imam svoju diplomu u žepu, a ta mi daje pravo da slobodno skačem po voljici, ne pitajuć ni inšpektora ni direktora, na, vidiš, ovako! — viknu Hermina i poče, pucajuć prsti, okretat se na nozi. Branka ju pogleda samo ispod oka.

— Da, da! — nastavi Hermina — gledaj me koliko te volja, moja draga! Ples, koncerti, maškarade, kazalište, sve to dosad zabranjeno voće smijem odsada po voljici trgat, pa i hoću, a strogi inšpektor ne ima ni prava da na me digne svoj svemogući kažiprst. Kolike slasti! Kad su mi ljudi dosele govorili "Gospođice!", smatrala sam to nekom ironijom; sad se ponosim tim naslovom, jer mi daje pravo na romantičke doživljaje, koji su mi, kako

znaš, osobito mili. Pak naslov "gospođica" svakako je put do "gospođe", što je napokon pravi i jedini cilj ženskoga života.

— Ne znam što ti pod "gospodom" razumiješ — primijeti Branka — ali reci mi samo jedno: zar nećeš biti učiteljicom?

— Nije mi ni nakraj pameti.

— Zašto si onda učila, pače i ispit položila?

— Morala sam. Tako je htio moj otac. Dragi moj čak uopće je čudan svat u takovih poslovih, i sirota majka ima s njim dosta borbe i okapanja, aljoj ne hasni* ništa. Moj otac je kako znaš, visok činovnik, ima lijepu plaću, a ja sam mu jedinica. Po tom vidiš da me nije tjerala nužda u nesretnu preparandiju. Nu otac reče: "Bogzna što se zgoditi može, danasjesmo, sutra nismo. Svakako mora se za mlada pobrinut — bila to muška ili ženska glava — da nešta nauči, da nešta zna, i stigne li ga nesreća, moći će stajati na svojih noguh, neće zdvojiti u životu bez pomoći. Ti ćeš se, Hermino, učiti za učiteljicu. Svršiš li nauke, pa sviđi *V* ti se onda učiteljsko zvanje, budi učiteljicom. Ne sviđi li se, a budem lija živ, možeš u kući ostati pa kasnije se i udati, al ćeš bar nešta znati, pače više znati nego mnoge zagrebačkih gospođica, s kojima čovjek ne može ni ozbiljne riječi govoriti. A snađe li te kasnije u životu nesreća ili bijeda, eto diplome u džepu, kojom si možeš svoj svagdanji kruh zaslužiti. Svakako želim da naučiš nešta praktična." Tako ti je govorio moj nemilosrdni roditelj kad svrših višju djevojačku školu.

— A što si ti na to odgovorila?

— Udarim dakako ponajprije u plač, jer sam se bila nasitila knjiga.

— Al ti lahko učiš, imaš dara!

— Ništa zato. Velim ti da sam sita bila mudrolije, željna društva i zabave, što nam zabranjuje nemili školski zakon. Udarih u plač, velim ti, da se je kuća

* koristi

orila, a i majčica pomagala me je silno svojim suzami. Sve badava! Otac odreže napokon posve ozbiljno: "Ili ćeš u preparandiju ili ćeš u brzojavnu školu!" Pri tih zadnjih riječi zamagli mi se, mal se ne sruših. Ja, pa telegrafistica! Osjetih da se tu ne radi samo o praktičnom nauku, nego me moj dragi roditelj ne htjede prera-
no pustiti u praktički život, te me je htio još koju godinu prikovati na školsku klupu. Koliko smo molile ja i majka, koliko plakale, al na naše suze odgovorio bi otac svaki put: "Moja je tvrda voljada nešta praktična naučiš." Eto, draga Branko, tako ti postah preparandicom.

— Tvoj otac govorio je posve pravo. Ženska vrijedi dva puta više kad se sama bez muške pomoći pošteno prehraniti zna; biti će ti samostalnija, ponositija, bit će sigurnija od nesreće, pa udade li se, može i pomagati muža.

— Nije istina! Nije istina! Ja protestiram proti takovoj nauci! — razdraži se Hermina. — To je vaša emancipacija,* je l'? Meni toga ne treba. Ja vrijedim više nego muškarac, jerbo sam ženska. Posve je suvišno da se mučim kakovom naukom, da učim, kako se prostim jezikom veli, kakov zanat. Mi smo na svijetu da se udarno, da budemo gospođe, a dužnost je muškarca da nas ožene. Udam li se, to sam po sebi emancipirana, jer sam gospođa. Tako ja mislim ob** emancipaciji. Mnogi vele daje udaja ropstvo, ja velim da je sloboda, samo ako je žena pametna, a Bog je u tom poslu bar ženskim mrvicu soli više dao nego muškim glavam.

— Hermino! — reče Branka pogledavje u čudu—gdje si ti sve to naučila?

— Smiješna li si, draga moja! Kad mi je priraslo više pameti u ovoj mojoj glavici, išla sam ti u dvije škole. Jedna bijaše preparandija, suhoparna dakako, druga moja i svakako zanimivija škola bijaše kod kuće. Ti toga, sirotice, dakako ne shvaćaš, jer ne dolaziš u

* (lat.) samostalnost, oslobađanje od ovisnosti

društvu. Al kod nas skuplja se svaku večer lijepo društvo gospođa, koje o vrlo praktičkih stvarih govore. Tu sam vjerno slušala i slušala, pa mnogo si toga zapamtila čega vi druge djevojke dakako ne znate. Eto, to ti je moja prava škola, te ću se držati, to je moj nauk, a ja mu posve vjerujem, jer sam ga čula iz usta iskušanih gospođa.

Vi dakako u Vlaškoj ulici za Svetim Petrom ne možete takova šta čuti.

Branka ne odvrati u prvi mah ništa, samo se malo zažari, jer su ju te ponešto nedelikatne riječi Herminine dirnule bile u srce. Nakon časka prihvati:

— Dakle ti ne vjeruješ, Hermino, da bi ženska, ako joj je Bog dao dara, mogla, pače morala radit za opće dobro?

— Ne vjerujem; ženska je pod svaki način privatna osoba i pripada ponajprije samo sebi, pak onomu za koga se uda. Brigu za svijet prepuštamo muškarcem, neka se među sobom kolju, to je njihova zabava, njihov zanat.

— Ne razumijem te, Hermino, neću te nikad razumjeti — reče Branka ozbiljno. — Nisam bila u takovoj domaćoj školi kao ti, ne imam tomu prilike, niti ne želim imati prilike — bar takove ne. Ja o svijetu, o zadaći žene posve drukčije mislim.

— Dakle molim, gospođice — odvrnu Hermina ujedljivo, staviv se pred Branku — recite vi meni svoje mnjenje i mišljenje o našem spolu, da i ja nešta naučim. Molim da čujem.

— Draga Hermino! Ponešto je smiješno da mi mladice, koje smojedva iz škole izišle, govorimo o toli važnoj stvari, rad koje se kud kamo iskusniji, stariji ljudi i koliko znoje.

— Jok, ta doskočica ti ne valja — mahnu Hermina rukom. — Danas mladež nije takova kao što je prije bila. Sve napreduje, sve dozrijeva ranije. Vidiš, moj bratić polazi treću latinku i puši kao kakov zreo čovjek, a toga prije nije bilo. Mi smo kud kamo zrelije djevojke, pa imamo potpuno pravo govoriti o svojoj budućnosti. Dakle? Molim!

— Dobro, neka ti bude, Hermino! Imala sam prilike u svojoj obitelji vidjeti, a i čutiti mnogo nesreće, pa je posve naravski da nesretna djevojka, kojoj se otvara pamet, razmišlja o sreći i nesreći, jer sretni ljudi svako manje misle. K tomu moram učiti, raditi da si što god zaslužim, sjedim ponajprije sama u svojoj sobici i razgovaram na neki način sama sa sobom o tom, što će biti, što je bilo i kako biti mora. Tako stvorih si u svojoj samoći osobite zakone, vlastite misli.

— Da čujemo!

— Ja velim ono što je i tvoj otac rekao: Ženska neka gleda da se pripravi za život, da može o sebe stajati i ponosito svakoga gledati. To ti je najbolji štitič njejoj kreposti, najbolji ustuk proti nevolji. Znam da je žena na svijetu da se uda. Ali ako je svojska, ako je nešto naučila pa zna kako se privređuje, biti će, vjeruj, dobra supruga, bolja gospodarica, jer će znati cijeniti rad i brige svoga muža više negoli mnoge pomodne lutke zagrebačke, koje iz zavoda idu na prvi ples i poslije prvoga plesa pred vjenčani oltar. Takova ženska biti će, vjeruj, i dobra majka, jer će svoju djecu manje maziti negoli druga otmena nehajnica, koja ne mari za borbu života dok sama ne padne u bijedu. Takova žena bit će i bolja Hrvatica, jer stekav si naukom i radom samosvijesti, vidat će bolje rane svoje domovine, biti odvažnija, pa će i u kolu svoje obitelji raditi za svoj dom, za svoj narod, uzgajati će djecu nekim svetim zanosom, nu, bit će prava hrvatska majka, koja će muža si bodrit na junaštvo, nipošto zavlačiti ga u kukavštinu. Žensko srce, ako nije u prvom cvijetu iskvareno, ako nije od kriva uzgoja okržljavilo, žensko je srce plemenito, milostivo, pa kad vidi nevolje svojega doma, pristajati će ponosom uz mukotrpni narod, boriti će se po svojih silah u obitelji za nj i neće svoje sinove uzgajati za sebične, kukavne gizdeline, niti kćeri za lutke bez srca; uzgajati će ih za vrijedne muževe i žene. Vidiš, Hermino! To ti je moj ideal! U tom ima nešto sveta, uzvišena, što diže ženske nad muškarce. Smiješiš se! Ne mogu daka-ko sve žene takove biti, niti potlačiti toga ideala. Ali

gledaj oko sebe zaviri u ovu ili onu obitelj, pitaj: ima li tu srca, pameti, uzgoja? Doista! Ti više toga vidiš nego ja. U Zagrebu, u srcu naše domovine, ima toliko hrvatskih obitelji kojih veže samo neka vanska sveza, nipošto ljubav za posvećeno kolo domaće zadruge, ljubav za narod i domovinu, ljubav za sve čovječanstvo i što je u svijetu lijepa i plemenita. Ta mi misao lebdi vazda pred očima, oziva se vazda u mom srcu. Ja to smatram svojom zadaćom, zadaćom svake plemenite žene. Ne znam hoće li mi sreća dati da se bar jedan dio mojih želja ispuni, nu tvrdo sam odlučila, i od toga neće me nitko odvratit, postati vjesnicom te misli, postat učiteljicom. Ne odlučih se možebit za to zvanje, jer me siromaštvo na to nuka. Otmena, bogata vlasteoska obitelj ponudi mi mjesto odgojiteljice uz sjajne uvjete, pak da putujem s njom u svijet. Ja to odbih, srce me vuče među narod, među djevojke naše, da šijem ondje sjeme plemenitosti, poštenja, ljubavi. Ne pitam toliko kakova će moja sreća biti, samo želim da bar u nekoliko primjera vidim da je moja misao činom postala.

Branka govorila je te riječi sve življe i življe, od rastućeg zanosa zažari joj se lice, a velike pametne oči zasinuše nekim osobitim čarobnim sjajem. Vidilo se da govori iz duše, da su zanosite riječi mlade djevojke najdublje, najsvetije uvjerenje. Po svom govoru dignu se naglo i prođe nekoliko puta amo tamo po sobi. Herminu zabuši u prvi mah taj žar prijateljice, koju je šuteć pratila očima, al brzo osvijesti se od čuda te uze po svojoj nehajnoj navadi dalje govoriti:

— Ah, moja Branko! Moja Branko! Što si rekla, vrlo je visoko rečeno, nu govorila si kao štampana knjiga. Al kao što smo ti uvijek govorile u školi, tako velim i sad: Ti si idealistica! Zakopaš se u svoje sanjarije, i ne mariš što radi, što misli ostali svijet. To je zlo, vrlo zlo. Istina, ti si vanredna djevojka, kakova se ne rodi svaki dan. Među nama bila si uvijek nadaleko najvrsnija u naucih, vještakinja si glasoviru, crtanju, izvrsna si vezilica, umiješ vrlo dobro franceski, pače gradiš i stihove, a sve to naučila si samo uz veliku muku, pak kraj svega toga

nisi ružna, već lijepa. Znam i to da si svoje glave, tvrde volje, pak što odlučiš, to ovršiš — ali samo si ženska glava, kogođ i ja, kao što mi sve druge djevojke. Junačiš se, hoćeš da se daš na posao koj muškarce ide. Ti možeš dobra žena, dobra majka, dobra Hrvatica biti, al ne možeš zato postati nekakvom apošolicom ili djevicom orleanskom, a ne treba ti biti seoskom učiteljicom. Zlo si uradila, velim ti, da si mjesto guvernantice* odbila; to zvanje pristajalo bi tvojemu daru, tvomu znanju i vještini.

— Dobro sam si to promislila, dobro sam uradila — odvratila ukratko Branka.

— Nije istina; pitaj sto pametnih ljudi, i reći će ti da je to fantazija, da nije istina. Al se to zlo dade popraviti. Vidiš, tvoje ime, tvoje radnje poznate su po gradu. Često se i kod nas u društvu tvoje ime spominjalo, i svatko je rekao da bi grehota bila da se takov talenat izgubi u zakutku seoske škole, gdje bi morala nevaljaloj, prostoј djeci neprestano pokazivati šibu i trpat joj u tvrde glave mudrost prve početnice za pučke škole. Samo reci riječ, pa ćeš dobiti dosta lekcija za glasovir, franceski jezik, za risanje, i to u dobrim kućah, pa po tom i prelijepu zaslužbu. Ostat ćeš u Zagrebu, gdje ima zabava, koncerta, kazališta, gdje ima puno knjiga i nota, gdje se bolje, udobnije žive, gdje ima cijela vojska mladića, a djevojka kakva si ti naći će brzo dobru partiju — pa ako ti je toliko do te šibe stalo, ta možeš i u Zagrebu postat učiteljicom.

— Ne imam ni najmanje nade — odgovori Branka krepko, — najrađe bih dakako učiteljevala ovdje; pokušala sam to i na razne načine, al znam za izvjesno da neću dobit mjesta u Zagrebu. Ljudi mi odgovoriše posve čisto i jasno, te se okanih svake nade. Moram tražit mjesto van Zagreba. Po kućah podučavati neću, to mi je mrsko.

— A zašto? molim. Ta ti bi više zaslužila nego učiteljsku plaću.

* (franc.) odgojiteljica

— Znam, al velim ti da neću robovat.

— Robovat? ne razumijem.

— Zar nije robovanje kad moraš obijati i ova i ona vrata po gradu, kad moraš drhtati od hira svakoga razmaženoga gospodskog čeda, kad ne imaš nad njim vlasti, jer rekneš li oštriju riječ, rasje se roditelji, otkazu ti. Zar nije robovanje kad moraš po cijele ure sjediti kraj tupoglave djevojčice te učiti ju kako valja udarati prstom u tipke, pa ako učenica ne postane za nekoliko mjeseci vještakinjom, veli uvrijeđena majka da tvoja metoda ne valja. Zar nije robovanje kad moraš od zore do mraka uzlaziti i silaziti po stubah gospodskih kuća, a ne imaš ni časka za sebe, da čitaš, da učiš, da razvijaš svoju dušu. Ne, neću da budem ropkinjom.

— A ti hoćeš da postaneš učiteljicom, ropkinjom seoske djece. Ne treba li ti tu još više strpljivosti?

— To je druga. To će moje zvanje biti, imati ću vlasti. Budem li poštena, revna, ne treba mi se bojati ničijih hira, i radim za opće dobro, za cijeli narod, a to nešto vrijedi. Svoja sam gospodarica, zapovjednica one male vojske koja mi se povjeri te me slušati mora. Imam sva ta mlada srca u mojoj ruci, imam da od njih učinim nešto poštena. Svoja sam onda, pače smijem se i ponositi. Službenicom naroda biti, dikaje; služavkom privatnih biti, jest ropstvo i sramota za djevojku koja je nešto naučila u svijetu. A narodu hoću služiti, na to sam se zaklela, na to me srce vuče. Hoću da radim dva tri puta više nego što mi je dužnost, hoću da radim mjesto drugih ženskih, koje su žalibože zaboravile da su hrvatske žene ili djevojke.

— Idealistice moja! Vidim, tebi ne ima lijeka! Želim ti sretan put među neopranu dječurliju, ja te pratiti neću. Bojim se da će te fantazija minut kad uvidiš što jeistina. A imaš li već mjesto, ili se kakovu nadaš?

— Mjestaj još ne imam, al imam nade. Molila sam za tri mjesta, svjedodžbe su mi dobre.

— Kamo si molila?

— Za trgovište K., zatim za pučku školu u S. u Slavoniju i za podučiteljicu u B. u Lici: rješenje mora skoro stići.

—U Lici? Br!Br!Br! Gdje vukovi rastu i medvedi cvatu. Ajde! Obuci se, dođoh po tebe da se malko prošetamo. Hoću te se naužiti, dok ne utekneš u Liku. Nas dvije nećemo se nikad slagati, al ćemo ostat prijateljice do vijeka.

Branka bijaše uistinu neobična djevojka, gotovo bi se moglo reći čudo od djevojke, jer nije bila na ono brdo tkana kao što su druge gradske gospođice. Današnji vijek okrutan je prema ženskim, jer se od Evinih kćeri zahtijeva više nego od muškaraca. Deklamuje se na sve strane: prosvjeta neka pronikne u sve slojeve pučanstva, neka jednako obuhvati sve spolove. Gospođicama propisuje se dakle, dok u školi sjede, onaj isti recept učenosti ko i muškarcem. Astronomija, fizika, matematika, psihologija, filologija, povijest neka ne bude samo svojinom Adamovih sinova, već i Evinih kćeri. U tu mladu žensku glavicu valja dakle strpati cijelu enciklopediju. Tako umuje danas aristokracija, pseudoaristokracija, birokracija, pa i građanska, to jest obična ženska naobrazba. Nu želi li djevojka pravo steći da se smije gibati po laštenom parketu, svakako je potrebit i glasovir, pjevanje, crtanje, francuština, gimnastika, plesanje, pače i sklizanje na ledu. To je, što Parižanin veli "chic".* Na nesreću osuđen je vrh toga ženski spol i na švelo, vezivo, pletivo, a ne smije se plašiti ni plamena domaćega ognjišta. Štoviše, ta gospođica postat će danas sutra majkom, pa bi dakako morala još učiti velevažan predmet, "nauk o čistom srcu, o plemenitoj duši". Nehotice prepada se čovjek omjeriv toliku zadaću, a misleći usto na budućnost žene. Sumnjivim okom gledaš na te nemile zahtjeve našega naobraženoga vijeka, a u sto prilika tvoja je sumnja opravdana, jer od silna

* (franc.) *šik* ukusno, pomodno

sjemenja ne nikne često nego nekoliko kukavnih zrna, jerbo nježni pupoljak najedanput zakržljavi, mjesto da se razvije u krasan mirisav cvijet.

Da, muškarci grade velike osnove, grade ih i ženske, al su nažalost malo kada omjerili jakost i ustrajnost ženske volje, često su zaboravili daje žena stvorena da stanuje u domu, a muškarcu da se je obijati svijetom.

Što je plod? Je li jedro, zdravo pleme, puno srca i bistra uma, puno karaktera? Dvojim. Teško je karakterisat plod toga sistema. Sto puti vidimo forme, ne vidimo duha, sto puti čujemo nejasan glas, al ne čujemo čisto zvonce, srce. Namnogo nailazimo na neku pravilnost, koju potanje ispitat ne smiješ, jer je dno veoma plitko; često opet zaustaviš se pred romantičkim pojavom, koj te za prvi čas zabuši, al naskoro ćeš uvidit daje sve to nervozna kaprica. Ne jedanput nameće ti se pitanje: Kakve su nauke učile Spartanke, kakove li majka Graha? Je li Katarina Zrinjska toli učena bila koliko današnje ženske mladice? To je pitanje doista naivno, al nije

nenaravsko, niti je to anahronizam. Hoćeš li uljudnim, galantnim biti, ne odgovaraj si glasno na to pitanje, a ni potajno, možebit bi te često zaboljelo srce.

Branka ne zakržljavi pod teretom nauka niti ne posta plitkom, romantičkom previjušom kao što mnoge građanske i činovničke kćeri zagrebačke. U jakom, zdravom joj tijelu prebivala je jaka volja, neslomiva ustrajnost. Od malenih nogu ne vidje sreće. Otac joj bijaše trgovac dosta dobro stojeći, mati pako građanska kći iz Svetoga Petra, jedna od najljepših žena u gradu. Bili bi dobro prolazili, pače sretni biti mogli, da nije bilo nesretne naravi očeve. Budući sin malena šljivara, bio je ponešto gospodске žice, igrao se na kavalira, što njegovoj ženi, skromnoj građanskoj kćeri, nije nimalo bilo po čudi. Brankin otac ljubio je karte, šampanjac, katkad i glumice, al kraj svega toga bijaše van reda ljubomoran na svoju ženu, koja je plačuć mnogu noć probdijevala čekajuć na raskalašenog si muža. Bilo je u kući strahovitih prizora. Sve opomene, sve zaklinjanje žene odbilo se od nesretnika, da, jednom razbjesni se na bijednu ženu i udari ju šakama. Napokon dođe neukloniva katastrofa—bankrot Brankinog oca. Vjeronici razniješe sve što je očeva i majčina bilo. Kao prosjakinja povrati se tužna trgovkinja u malu kućicu svoje stare majke za Svetim Petrom. Ništa, ništa nije na svijetu imala nego milu svoju jedinicu, lijepu djevojčicu, koja je svojim crnim očima u čudu gledala rasap svoje obitelji. I otac dođe za ženom i kćerju. Ta kamo će, nigdje nije našao ni posla ni zakloništa. Brankina baba nije ga doduše tjerala od kuće, al ga nije mogla živa gledati, jer je bio njezinoj lijepoj kćeri otrovao, uništio sav život; starica je plakala gledeć kako joj se kći žalosti, kako od dana do dana sve više gine. Brankin otac bijaše zlovoljan, ljutio se kad je žena plakala, silio ju neka od svoje majke ispreša koj groš za karte i vino, a žena mu odvrati, da neće: razbjesni se bankrotirac i poče ženu tući. Čovjek taj živio je odsad od duga i od kartanja, te podivljao uz taj zanat i od žestoka pića. Istisnut radi divljačtva svoga iz kola finijih kartaša, spuštao se jadnik sve niže i niže

među kirijaše, sluge, težake i besposlice, da od njih izmami kartami koj groš. Kad mu sreća ne posluži, pošo bi kući, digo graju i opet tukao ženu. Al nisu muke te sirote dugo trajale. Skoro preseli se jadnica u susjedstvo, na groblje svetoga Petra.

Starica majka išla za mrtvačkom škrinjom, vodeć za ruku svoje unuče, malu Branku. Jedva su staricu noge nosile. Kako joj je pri duši bilo, kako se je srce svijalo od žalosti, plakala je malo, jedva dvije, tri suze, al zato su obilnije suze tekle maloj djevojci, jer je mala ljubila svoju mater nada sve, a sad ju nose okrutni ljudi iz kuće daju zakopaju u crnu zemlju. Brankin otac ne pođe za sprovodom, valjda se je stidio. Dok mu je žena na odru ležala, šetao je po sobi amo tamo oko odra, skrstiv straga ruke i spustiv glavu na prsa. Tako je išao amo tamo noć i dan kanda kod pokojnice straži stražu. Samo katkad zaustavio bi se kraj stolčića u kutu, na kojem je stajao velik vrč vina. Tu bi dva, tri puta ljudski potego iz vrča, pa onda opet nastavio svoj put. Dodoše špitalske babe da, po starom običaju, bdiju kraj pokojne, al ih muž istjera napolje, pače zaključa sobu da nije nitko mogao do odra. Istom kad se je primicalo vrijeme sprovodu, otključa opet vrata. Gledao je mirno, suha oka, kako mu ženu meću u mrtvačku škrinju, slušao je mirno, suha oka, kako mu je jedinica udarila u zdvojan plač kad se pokrovac lijesa zaklopi nad majkom, sve to gledao je mirno, al pri svem tom stojao je kao stup od kamena, ni da se je maknuo, ni daje trenuo. Već bješe odnijeli ženu na groblje, čuo je kucanje zvonca, pjevanje svećenika, glasno jecanje jedinice, al još je stajao u sobi kraj praznog odra kao stup, kanda ga je neka Božja moć pretvorila u kamen. Već se bješe ljudi od sprovoda povratili, baba bila s Brankom išla u susjedstvo, k znanicam da se malko utješi. Već se je počelo mračiti. Tad istrusi Brankin otac ostatak vrča i pođe na groblje. Dođe do friškoga groba svoje žene, tu kleknu. Klečao je dobru uru, a napokon ustima poljubio zemlju. Zatim

* bolničke

dignu se i povrati ravno kući. Nađe u sobi punicu i kćerku si. Starica ni da ga pogleda, Branka jecala je tiho u kutu. — Punice — reče čovjek, stupiv pred staricu — čujte me. Da, jesam ništarija, nisam na svijetu dobrote zaslužio, najmanje pako toli dobru dušu kao što je bila moja pokojna, vaša kći. Mrzite me, pravo je. Učinih vam veliko zlo, ranio sam vas u srce. Šta ćete, to vam je moja sudbina, moje prokletstvo. Ja vam neću nikad bolji biti, neću se nikad popraviti, pače kukavno ću zaglaviti, sve ja to znam, to mi je suđeno, vjerujte, jest punice. Idem, idem sada. — Kamo? — upita ga starica u čudu, dignuv glavu. — U svijet, Bože moj! — nasmija se čovjek čudnovato. — Mislite li da ću vam tu ostat na putu, mislite, da bi ustrajati mogao u kući gdje mi je žena na odru ležala, gdje mogu kroz prozor vidjeti njezin grob? Ne, ne, idem daleko, kamo me samo ponesu noge. Nego molim vas za jednu milost. Po zakonu bio bi ja dužan skrbiti za moje dijete, za ovu Branku. Al šta ćete? Ja ne imam ništa na svijetu, ja nisam za ništa. Punice, hranite, branite, čuvajte mi tu djevojku, prilika je majci, Bog joj dao bolju sreću neg je dao majci, boljega muža nego što sam ja. Molim vas, punice, za ime Božje, gledajte da bude Branka poštena, vrijedna djevojka. Ja ću Boga za vas moliti, i Bog će pomoći, ako molitva takova propalice šta vrijedi. Molim vas hoćete li? Recite mi da mogu mirno krenuti u svijet. — Šta i pitate — odvrati starica ponešto umekšana — ta Branka nije samo vaše, nego i moje pokojne kćeri dijete, ja sam joj pravcata baba, pa ima i moje krvi u njoj. Znam da ništa ne imate, idite samo bez brige u svijet, bolje je da vas ljudi ovdje ne vide poslije svega toga što se je zbio. Kunem vam se, zete, da ću svoju unuku, dok mi Bog da života, bolje čuvat nego kćer. — Pak vam hvala — reče čovjek poljubiv staricu u ruku — i oprostite mi da me je nesreća donijela pod vaš poštenu krov. — Potlje okrenu se kutu gdje je Branka sjedila. — Hodi amo mala! — zovnu čovjek. Plaho došulja se malica k ocu. Čovjek kleknu pred djevojčicu, uhvati ju objema rukama za glavu, poljubi je

triput u čelo, prekriži ju tri puta desnicom i reče: — Božja te sreća našla! Hoćeš li dobra biti? — Hoću! — kimnu mala. — Hoćeš li se mene sjetiti, oca svoga? — Hoću — opetova Branka. — Zbogom, jedinice moja! — reče čovjek, trgnu se, skoči, prođe rukavom preko očiju i da izide. — Čekajte, zete — prihvati stara, koraknu k ormaru, izvadi iz čarape nekoliko škuda i poda ih čovjeku. — Na, tu imate troška za put, da ne bude neprilike. Pak pišite gdje ste i kako ste, da Branki bar mogu reći gdje joj je otac. Zbogom! — Hvala, zbogom! — reče čovjek i ostavi kuću. Starica pako zaključa pomno vrata. Bila je sama s Brankom na ovom svijetu. I kleknu sred sobe, sklopi ruke, pak će kroz plač moliti: — Bože! Daj mi života da to dijete dohranim do jakosti, poštenja i straha Božjega!

Brankin otac nije se dugo mučio na ovom svijetu. Zaonda bjesnio je građanski rat među sjeverom i jugom američke Unije. Propali trgovac prebrodi zdvojan pučinu, upisa se u regimentu newyorških dobrovoljaca i krenu na bojište. Prije pisa ipak punici u Zagreb gdje je, šta je, kamo će krenut, i neka poljubi u njegovo ime Branku. Nu već jedno tri mjeseca za tim pismom dobi Brankina baba smotak iz Amerike, i to od generalnog konzulata austrijskog u New Yorku. U zavitku bio je umotan putni list Brankina oca, potvrda newyorške regimente* da je u bitki poginuo i da je po kršćanskom obredu na bojištu zakopan. Priložena bijaše i svota od dvije stotine dolara u zlatu, ostavština poginulog vojnika. Babi skočiše suze na oči kad joj pri magistratu rastumačiše smisao stiglih joj pisama, zatim pokupi novce, ponese ih u štedionicu, neka ondje stoje netaknuti dok Branka ne poraste. Mladici ne reče o novcima ništa, već samo to da joj otac daleko preko mora umro, i neka moli svaki dan očenaš za spas njegove duše. To je povijest Brankinoga djetinjstva, i valja priznat da nije nimalo vesela i vedra.

*(franc.) vojne postrojbe, puka

Djevojčce upamtilo si te nemile prizore veoma dobro, nije ih nikad zaboravila, kad je pače poslije sve više i više rasla i poslove svijeta sve bolje shvaćala, ispričaj joj baba sve do zadnje piknjice, neka zna svu nevolju, i nek se čuva slične nesreće. Od toga posta Branka već zarana ozbiljnom, trijeznom i mučaljivom. Mladajoj duša brinula se malo za ostali svijet. Mirno je živila kraj svoje babe. Staricaju podučavala u domaćem gospodarstvu, a svoje knjige i predmete učila je Branka nekim osobitim žarom, osobitim zanosom, jer joj je vazda pred očima lebdio zadatak: da mora stati na svoje noge, da se mora sama skrbiti za svoj život. Da se ustrajnu radu priuči, da lakše steče sredstva za više naobraženje, počela je zarana raditi za strane, pače više neg je od potrebe bilo. Baba nije u njezine osnove dirnula, niti najmanje prigovorila; znajući kakova je djevojka, i da je u nje odvažna, tvrda volja, starica je samo uživala slušajući kako vas svijet njezinu Branku visoko cijeni i hvali. Branka bijaše djevojka oštroomna, logična i ozbiljna, al kraj svega toga ponešto idealistkinja. Ne znam da li je to našla u kakvoj noveli ili romanu, al živa je bila istina da je u sebi čutila neko mesijansko zvanje, neku višju zadaću, pri kojoj da će ju dakako pomagati i ostali ljudi. Vrh toga bila je Branka toli naivna te je uvjerena bila da mora ustrajnim radom popraviti što joj pokojni otac pogriješio bio. Sad bje došla hora da se mlada djevojka dade na tu ozbiljnu zadaću: nauke bilaje svršila da postane učiteljicom.

Noć bila lijepa, bez mjeseca, al puna zvijezda. Po širokom pločniku Ilice preplitala se o svijetlu plinskih plamenova silna svjetina, otmeno društvo zagrebačko, nadobudna mladež, zagrebačke mlade krasotice. Sve se to plelo, prelijevalo, sve je to očijukalo, šaptalo i čevrljalo. Po pločniku idahu i prijateljice Branka i Hermina, vodeći se pod rukom.

— Divne li noći! — uzdahnu Branka.

— I koli divne! — potvrdi Hermina. — Čovjek oživi dva i tri puta od toga milja. Vidiš, to jasno nebo, osuto zvijezdami, gledaj kako plinski plamenovi drhću nad bujnom svjetinom poput žarkih leptira. I evo taj elegantni svijet u svili i kadifi, ta živahna mladež. Kako se sve to miješa i prelijeva, kako oči migolje, kako šapat stoji. To ti je nešto tajinstvena, nešto romantična. Oh, pa ti, Branko, hoćeš da ostaviš dražesti grada, da se zakopaš u ladanjski zakutak. Ne smiješ, dušo, ne smiješ, ti moraš ostati kod nas. Ja te ne puštam, Branko.

— Nisi me razumila, Hermino — odvrati Branka — ja se divim krasoti noći, nipošto ovomu ljudstvu što se miješa pred nama. Lijep i divan je naš Zagreb, vazda će mi ostat u mom srcu, al najmanje mile mi se Zagrepčanke i Zagrepčani što se evo po pločniku Ilice povlače. Molim te, slušaj ih samo. Tko su ti ljudi, šta su? Uzmimo da

dođe koj stranac, da ovuda prolazi. Reci mi po duši, bi l' taj čovjek po govoru ovih ljudi znao u kojoj je zemlji, među kojim narodom? To me baš tjera iz Zagreba, jer to ne ima srca, poštenja za svoje, i smatra nekom noble-som* kad može tuđe običaje, tuđi jezik oponašati.

— I opet, Branko! — zaletijoj se Hermina u riječ, nu ne doreče riječi, kad k njima pristupi prilično mlad čovjek, te se kandidaticam pučke prosvjete smjerno pokloni. Koliko se je po noćnom svjetlilu moglo razabrati, bijaše to čovjek ovisok, tanahan i gotovo preko mjere okretan, jer neke svoje korake kandaje uzajmio bio iz kakova baleta. Crte njegova lica bijahu vrlo pravilne, al nimalo duhovite; ni mali brčići, ni kozja bradica, a ni osobito pomna frizura ne dodavahu tomu licu više esprita.**

Lice mu se uvijek smiješilo, bijela svila njegova klobuka bijaše glatka i sjajna poput zrcala, nada sve lučilo ga je po vanštini kockasto englesko gradivo njegova kaputa, prsluka i hlača, sjajna dugmeta izrezanih mu šiljastih cipelica, a da se pokaže pred svijetom pravim gentlemanom,*** objesio na lanac svoje ure srebrno odojče, koje donosi tobož sreću, a lijevu ruku nakiti s narukvicom u spodobi lanca.

— Vaš najpokorniji! — pozdravi gizdelin, spuštajući svoj bijeli cilindar do crne zemlje. — Smijem li drznuti se da se gospođicama na časak priključim, te da budem i ja dionikom vaše duhovite zabave?

— Molim, molim, izvolite samo, gospodine Mariću — odvrati Hermina brzo. — Bit će nam pače drago. Branka, bijaše kod mene, a poslije toga htjedoh svoju majčicu nasnubit da se s nama prošeće časak. Nu ona posla nas same u šetnju, jer da smo dosta velike, i da nam se neće dogoditi nikakvo zlo. Sad pako, pošto vas nađosmo nije me nikakov strah, jer ćete nam bit chevalierservant.****

* (franc.) velevažnom

* (franc.) duha

*** (engl.) gospodinom

**** (franc.) uslužni vitez, vitez zaštitnik

— Kolika čast po mene — viknu Marić kroz nos — tomu ne bih se nikad nadao bio.

Branka ne bijaše nimalo ushićena od pojava mladoga Marića, jerbo je Herminu u potaji opetovano gurnula u rebro, al prekasno dakako.

— Velika je po mene sreća — reče Marić prilično glasovito da su to i drugi ljudi čuti mogli — da mogu gospođicama javiti da ću definitivno ostati u Zagrebu. Danas je netom odlučeno. Bilo je doduše mnogo borbe, bilo protivnika, ali važnost mojih visokih zaštitnika nadvlada napokon sve prepone. Sad sam gotov čovjek, imam tisuću forinti plaće, imam i stanarine, situacija moja, kako vidite, nije loša. Mislim da vam je ta vijest ugodna — doda brbljavac ističući svoja prsa ponosito i gledući nekim osobitim zadovoljstvom Branku, koja ništa ne odgovori, nit ga ne pogleda.

— Bez dvojbe — odvati Hermina može biti ponešto ironički — mi vam čestitamo na vašoj pobjedi. Vi dakle po tom ostavljate svoje učiteljsko zvanje?

— Na svaki način — potvrdi Marić — i postajem mirnim solidnim činovnikom, koj može u udobnoj tihosti raditi perom po volji, pa nisam za to nikomu odgovoran. A učitelj? Molim vas, to je najdosadnije zanimanje na svijetu. Ja uopće ne razumijem kako se pametan čovjek tomu zvanju posvetiti može?

— A zašto ste se, molim vas, vi tomu posvetili? — upita Hermina.

— Snošaji! Okolnosti! — slegnu Marić, ponešto neugodno dirnut, ramenom — al sad je popravljeno, dođoh opet u pravu kolotečinu života i ufam se da će sada i neke antipatije proti mojoj osobi iščeznuti.

— Antipatije? Molim vas, kako to mislite? — začudi se Hermina lukavo, premda je dobro razumila da je ta primjedba išla Branku.

— Oprostite da vam tu riječ zasada pobliže ne protumačim. Bit će zgođe, bit će vam sve jasno, gospođice. Ja sada hvalim Bogu da sam se brige za dječurliju riješio, da nisam više školnikom, koj je odgovoran vragu i sotoni i ocu i majci za svakoga nevaljanca.

Te ponešto prostačke riječi dirnuše Herminu.

— Gospodine Mariću — nasmija se — vi bar ne biste smjeli tako govoriti pred djevojkama koje se možda kane učiteljskomu zvanju posvetiti. Čuvajte se za buduće. Po tom mogle bi se buditi još veće antipatije.

— Hermino! — dignu Branka iznenada glavu — već je kasno, a meni daleko, pođimo kući.

— Zbilja vam je daleko, gospođice Branko — zaskoči ju Marić — čak za Svetim Petrom. Dozvolite da vam se ponudim za pratioca na tom dalekom putu.

— Hvala lijepa, gospodine — odvrati Branka hladno, al učtivo. — Pratit će me služavka moje prijateljice Hermine, a ja se, kako valjda znate, i onako ničega ne bojim.

— Al zaštita muškarca ipak vrijedi i hasni više.

— Kako kada, gospodine — reče Branka — u ovom slučaju svakako bi mi više škodila nego hasnila. Koliko su meni pravila života poznata, ne smije neoženjen čovjek samu djevojku u kasno doba pratiti, izim može-biti zaručnik zaručnicu. Vi znate kako zli jezici naokolo vrebaju.

— Odviše ste skrupulozni,* gospođice — na to će Marić. — E, pa dozvolimo si tu pjesničku slobodu. Recimo da sam ja zaručnik, vi zaručnica. Pa da vas otpratim.

— Hvala vam i opet, gospodine Mariću, ja u tom poslu ne poznajem nikakve pjesničke slobode, a fikcija bi ovaj put sto milja daleko bila od istine.

— Sto milja zar? — zapanji se Marić.

— Vrlo daleko! — doda ujedljivo Hermina.

— Dakle ću se danas morat odreći ugodne službe?

— Na svaki način! Lahku noć, gospodine Mariću! — reče glasno, lahko se nakloniv, Branka i odvuče hrlo prijateljicu na drugu stranu ulice, tako da se Hermina nije ni oprostiti mogla od jadnoga Marića, koj je, držeć svoj bijeli cilindar u ruci, stajao pod plinskom svjetiljkom kao panj, kako se je prepao bio.

(lat.) obzirni

— Branko! — viknu Hermina, kad djevojke dospješe na drugu stranu ulice — tajesi li podivljala? Šta zaboga radiš?

— To što raditi moram. I pametno sam uradila. Ja se zbilja na te srdim te si dopustila da nam se Marić pridruži.

— Zar nije to pristao čovjek?

— Zar mi se rugaš, Hermino?

— Nimalo. Marić je dosta fin čovjek. Nije dakako mudrac, al čini se da ti je vrlo prijazan, da te dapače voli.

— Pa ti zbilja misliš, Hermino, da bi ta lutka mojim mužem biti mogla?

— Zašto ne?

— Vrijeđaš me, Hermino. Muž mora takov biti da ga žena štovati može.

— Zašto ne bi ti Marića štovala?

— Jer nije štovanja vrijedan, jer nije čovjek.

— Po čem to sudiš?

— Ta pogledaj samo na njegovu narukvicu, na lanac. Muškarac sam si nameće znak ropstva i smatra to svojim uresom. Nija ne bih htjela taj biljeg ropstva vrći na svoju ruku.

— Smiješna si, ta to je moda.

— Kukavština, reci Hermino! Ali nije samo to. Marić je muška lutka i ništa nego lutka bez srca i pameti. Ludo je i od ženske kad ne misli nego na svoje haljine, al šta ćeš istom reći o takovu muškarcu? A Marić je takav. Jesi l' čula kako govori ob učiteljskom zvanju? Tako može samo govoriti najpodliji sebičnjak. I po čem je došao do zvanja, komu nije dorasao, šta misliš?

— Ne znam.

— Po tom da slijedi svaki čas drugu politiku, da se klanja samo onim koji su mogućni, i kad mogućnici izgube silu, okrene im Marić leđa. Po tom popeo se je na to mjesto što je bio nekoliko drugova svojih odao radi slobodnijega mišljenja i govora vlasti. Znam da mi se namiće, zalazi i k mojoj babi taj spletkar. Al ja da pođem za gizdelina, pustolova, neznaicu, za uhodu, ja? Nu reci, Hermino, jesam li pravo učinila?

— To je hulja! — začudi se Hermina — ta ja sam ga već više puta čula u društvu gdje je o barikadah govorio.

— Ma da! Tako upravo i govore špijuni. Jesam li pravo uradila?

— Jesi, dušo — reče Hermina, poljubiv Branku.

— Uklonit ću se što prije na učiteljsko mjesto da se riješim te napasti.

Branka stignu prilično kasno kući. Baba ju očekivaše.

— Branko! — reče — evo je uredski sluga donio za tebe neke papire.

— Ah hvala Bogu — kliknu Branka, skoči, ugrabi papire, pogleda, ciknu, udari u plač i sruši se na stolicu. Sve joj molbe budu vraćene, nigdje, ni u Lici ne dobi mjesta. Sirota! Idealistica! Bila se uzdala u svoje vrline, u svoje svjedodžbe.

Sirota djevojka zdvajala se. Eto, prvi put pokuša koraknut u ozbiljni život, da stane na svoje mjesto, pa je imala k tomu potpuno pravo. I pri prvom pokusu prevari ju nada, morade uzmaknut. Srce svijalo joj se od žalosti, cijelu noć ne dade joj se sanak na oči, prebacila se na svojoj postelji, piljila u mrak, a po glavi motale joj se najžalosnije misli. Za jedan čas joj bilo kanda joj je odsela dužnost mrzit, da prezirat ovaj svijet, pače u jedan hip munu joj glavom misao da će se svijetu najbolje osvetiti ako pođe u koludrice.*

Al ta osvetljiva namjera uminu brzo iz njezine glave. Kad preboli prvu vrućicu prevarene iluzije, počne se u njezinoj duši buditi opet staro junačtvo, stara ustrajnost, ratobornost i ono gotovo muževno ozbilje. Stidila se svoga očajanja, svoje malodušnosti. "Šta"? reče, "ja da se predam što sam morala kod prvogajuriša uzmaknuti? Branko! Kud su tvoje sanje, tvoje odluke, tvoji ciljevi? Sram te bilo. Ako nisi prvi, možeš drugi, treći put uspjeti, i uspjeti ćeš. Napred bez obzira!"

* kaluđerice (grč.) redovnice

I Brankina baba ne stisnu one noći očiju. Bila se je vele zabrinula za svoju unuku. Branka joj reče da je propala, da nije dobila mjesta. Starica poznavalaje živu osjetljivu čud djevojke, pa se pobojala da bi mlada od žalosti oboliti mogla. Zato se starica okrenula čas na desno, čas na lijevo uho, moleći svejednako Očenaš i Zdravu Mariju za zdravlje i sreću svoje unuke. Već zarana, ranije no obično, dignu se starica, obuče se, prekrsti se tri puta svetom vodicom te se poče plaho šuljati prema komorici svoje unuke. Časak stajala je pred vratima, zatim uhvati kvaku, otvori, al Brankina postelja spremljena, Branke ne ima u sobi. Baba prepade se dokraja. Žuto, navorano lice poče pod dugimi okrajci kape podrhtavati, suza za suzom rinu se na stare oči. Iziđe na dvorište. Ne ima nikoga. Pokroči prema vrtu i zovnu u pol glasa, kako joj je strah svijao grlo:

— Branko! Branko!

— Šta je, babice slatka? — ozvao se bistar glasić. Za časak doskakuta Branka vedra i vesela. Rumeno lice žarilo joj punim životom, oči joj sijevale da je milina, ta i one lijepe ružice što si je mladica zatakla bila u vranu kosu kanda se čuđahu djevojčinoj krasoti. Djevojka baci knjižicu što je nosila pod pazuhom u travu, zagrli svoju babu, te ju poljubi i dva i tri puta u stara uvehla usta.

Starica se posve zabezeknu, uzmaknu za dva, tri koraka i zinu, jer si njezin strah nije znao protumačiti veselost Brankinu.

— Ma, ma - - propenta od teška čuda.

— Ma dobrojutro, babice draga! Što se čudite! Kako ste spavali? .

— Idi zbogom! — odvrati starica u pol gnjeva, u pol smijeha. — Ti znaš Božju dušu plašit.

— Ja? A zašto?

— Cijelu noć nisam spavala.

— Zašto, babice draga?

— Ta kad si ono sinoć progledala one nesretne papire, koji pišu da nisi nikakve službe dobila, kad si se srušila na stolac i udarila u plač, pa onda ne rekav ni "Lahku noć!" pobjegla u svoju komoricu — onda mal da mi nije srce puklo. Molila sam, molila, al nisam mogla usnuti, sve mi se motala po glavi luda misao da si mi obolila, teško obolila — udari starica jecati otiruć si pregačom guste suze — a sad — nastavi, i iz suznih očiju sinu smiješak — sad ti nije ništa, sad si vedra i vesela kao ptica na grani. Viš ti nju, takovu komediju praviti, od koje mal nisam svisnula.

— Šut! Šut! — klicaše Branka cjelujući bakine obraze — tako je. Bijah žalosna, sad sam opet vesela. Istina, ubolo me u srce da me je sreća u prvi mah tako nemilo ošinula. Plakala sam ljuto, al sam se, hvala Bogu, isplakala, pak sad je nebo opet vedro. I pravo je tako.

— Al su ti krivo učinili! — rasrdi se baba.

— Može bit jesu, može bit nisu — krenu Branka ramenom — može bit je boljih od mene bilo.

— Id zbogom! Boljih od tebe? Ta ti si najbolja! To su sigurno bile nekakve gospodske protekcije.

— Ne žesti se, babice draga! Tko ti je dokazao da sam ja najbolja? To veliš dakako ti, jer si moja babica. Pa ne čudi se protekcijam. Komu je sveti Petar kum, taj će dakako prije uljesti u raj, a drugi moraju čekati. Eto, i ja ću morat čekati. Pa šta zato? — mlada sam, hvala Bogu, a od glada neću poginut, van ako me ti ne otjeraš iz kuće.

— Idi ti — ti zlišo mala! — nasmjehnu se baba lupnuv djevojku nježno po plećih.

— Ajdmo u kuću! Gladna sam, valjda i ti? Već sam priredila kavicu.

Baba i unuka zađoše zbilja u kuću, gdje se okrijepiše, zatim pako pođe svaka na svoj posao.

Moglo je po prilici deset sati pred podne biti, kad netko pokuca na vrata Brankine kuće. Djevojka slagala je zajedno sa babom rubeninu.

— Slobodno! — reče Branka na prvi pokucaj.

U sobu stupi gospodin Marić u crno odjeven, a na prsima bio mu je za dugme zataknuta ružica.

Opaziv toga čovjeka, zažari se djevojka od gnjeva, stegnu obrve, al je dalje slagala rubeninu kanda nitko ni došao nije. Starica ostavi svoj posao, pokloni se po starinsku, i reče, primaknuv gostu stolac:

— Dobar dan, gospodine Mariću! Izvolite sjesti.

— Dobar dan, draga gospo! — pokloni se gizdelin staroj, al se okrenu i mladoj. — Sluga vaša, milostiva gospođice!

— Dobar dan, gospodine Mariću! — odzdravi Branka i ne pogleda ga više.

Čovjek spusti se na sjedalo. Bilo mu je nekako tijesno od neprilike, jer se je po stolici amo tamo vrzao i vrat svoj u ovratniku okretao. Starica stajala pred njim sklopljenih sprijeda ruku, promatrajuć njegovu našušurenu kosu i čekajuć što li će Marić reći. Napokon minu ju strpljivost, te provali:

— Dakle, čim mogu služiti, gospodine Mariću, i po što ste došli?

Čovjek nakašlja se i reče zatim kao pod silu:

— Došao sam vam, draga gospo, nešto javiti, to jest, bolje reć, gospođici javiti, jer se gospođice tiče.

— A šta bi to bilo? — upita stara, dočim Branka ni trenom ne trenu.

— Budite uvjereni da bih vam ja vazda najugodnije vijesti donosio, da to po mom srcu ide, jer vi znate, draga gospo, kolik sam prijatelj vašoj kući.

— Dakle, što nam nosite? — izmuca stara nestrpljivo.

— Došao sam vam javiti, što sam u svom uredu za izvjesno saznao. Gospođica Branka molila je za učiteljicu na razna mjesta.

— Pa nije ni jednog dobila — popuni ga Branka, ravnodušno gleduć pred sebe.

— To znamo, zato se niste morali amo potruditi — završi starica flegmatički.

Gospodin Marić bio je ekspoziciju svoga govora vrlo fino udesio da si utre put do svoga cilja, al flegmatički

odgovor unuke i babe zabuniše ga strahovito, jer se uvjeri da je njegova prva i najstrašnija strijela postala pust prskavac. Stoga nakašlja se dva i tri puta da sabere prijašnju svijest.

— Dakle ste čuli! Oh, vjerujte mi da sam pucao od ljutosti, kad sam to saznao. To je očita krivica, očita krivica.

— Po čem znate da je krivica? — upita ga Branka oštro.

— Jer—jer — zapenta Marić —jer druge moliteljice nisu mogle toli vrsne biti.

— A znate li koje su bile?

— Ne znam.

— Ne govorite dalje o tom, molim vas.

— Ja gospođicu iskreno žalim — nastavi Marić.

— Eh, ona se baš ne žalostijako — reći će stara.

— Tako? — začudi se Marić.

— Molim vas, gospodine Mariću, ne žalite me — odreza Branka — ja se uopće ljutim kad me tko žali. I čemu? Zato nisam propala. Što nije danas biti će sutra.

— Ta nada jest nekakva utjeha — primijeti Marić licemjernim, sažalnim glasom — al ja sam vam se pobliže obavijestio, pače uvjerio u svom uredu kako nada stoji. Sve su škole prepune učiteljica. Gotovo nigdje ne ima mjesta, a svuda su mlade sile namještene. Molim vas, i na ono nekoliko praznih mjesta čeka čitava četa pitomica. Pa znate, protekcija, rodbinstvo, kumstvo, domaće kćeri, sve to ide tu u račun. Žalim sve preparandice koje sada svršavaju škole, jer će ostat bez kruha.

Babi je teško bilo gdje je čula takve nemile glasove, a u Branki sve je kuhalo, što se je po tom vidjelo da je slažuć i skladajuć rublje žestoko dlanom udarala po njem.

— Molim vas, gospodine Mariću — provali Branka ponešto ljutito, uzdahnuv. — Što ste donijeli te novice? Zašto mi crtate takovu budućnost? Želite li me dražiti i trn dublje zarinuti u moje srce?

— Al gospođice Branko! — preplaši se Marić.

— Da, znate, ima nekih te nekih ljudi kojim je najveća slast kad mogu komu drugomu javiti šta neugodna ili nemila, te pri žalosti i neveselju drugoga gotovo uživaju. A pozna se po glasu koje su to ptice.

— Al gospođice Branko! Ta kakov bi me razlog nukao na takovu podlost.

— Ne znam, nit si ne mogu toga pomisliti. Uostalom ne vjerujem da je sve to tako crno kako vi to prikazujete. Možebiti je žalost radi moga neuspjeha rastužila vaše srce, razigrala vašu fantaziju, pa vam je sve crno pred očima. Zaistinu ne imam protekcije i velikih kumova ili rođaka, ali imam odvažno srce, krepku volju, a vidite, gospodine Mariću, to vrijedi koliko i protekcija. Pokucat ću jedan, dva, tri, makar deset puta, i poći će mi za rukom, to znam. Ne bojte se za to, i molim vas, ne žalite me.

— Gospođice, vi me nećete pravo razumjeti!

— Da vas neću pravo razumjeti? Zašto? Ja važem samo one riječi što ih čujem; ne ispitujem što se možda za njima skriva. Iskrena sam u životu prema svakomu, pa očekujem i od svakoga iskrenost.

— Ah! Eto, to je prava riječ, gospođice — skoči Marić.

— Da, iskrenost! Dosele bijah nekako plah, bojažljiv. Zato sam cilj svoga govora zaodijevao plahimi riječmi. Nu čuvši riječ "iskrenost" iz vaših usta, postajem odvažniji i povest ću se za vama. Da, bit ću iskren.

— Izvolite samo — odvrati Branka odrješito. — Molim vas dapače za to, jer takvimi nejasnim doskočicama čovjek ne izlazi na kraj.

— Gospođice! Promatram vas već od duže vremena, navlastito kako ste bili u učiteljištu. Ja, bivši učitelj i pedagog, umijem prosuditi karakter i ćud; vaši učitelji divili se vašim vrlinam, vašemu oštroumlju, vašoj zrelosti, uopće ima vrlo malo djevojaka u Zagrebu koje si vlastitom mukom u revnosti stekoše toliko naobraženje. Znam da se želite posvetiti učiteljstvu, da ste nekako zanešeni za to zvanje. To je istina-bog vrlo plemenito, al, gospođice, zbilja razlikuje se od fantastičkih slika što si gradimo. Kad istom počmemo praktički vršiti one dužnosti za koje smo toliko zanešeni bili, uviđamo kolik da smo si križ naprtili, i žalimo da smo tim putem krenuli. Šta ćete, učitelji su svačiji robovi, kojim se ropstvo svršava u grobu. Živ sam vam svjedok ja. Bilo mi je već da zdvojim, nu sreća mi posluži, imao sam zagovornika, riješih se ropstva, sad sam čovjek.

— A šta vi sve to meni pripovijedate?

— Da vas odvratim od vaše namjere, da vas sklonem da postanete majkom obitelji, te da blagotvorno djelujete u kolu porodice. Toliko sebičnosti je čovjeku dozvoljeno. Vi ćete biti najbolja žena, majka, vi ste ozbiljni, odvažni, imate srca, obrazovanja - -

— Molim vas, svršite samo, gospodine Mariću — reče Branka, svejednako slažuć rubeninu.

Marić lecnu se ponešto na taj lakonički prizor, al nastavi:

—Vidite, ja sam sada čitav čovjek, imam lijep prihod, mogu usrećiti ženu, nisam star, mislim da nisam ružan, kod mene bit će vam bolje nego u seoskoj školi — pođite za mene.

Branka trznu se malko, zatim vrgnu komad rubenine na stran stupi pred Marića i reče mu, podnimiv ruke, posve ozbiljnim glasom ovo:

— Hvala vam na vašoj iskrenosti, ni ja neću manje iskrena biti. U mene su, vidite, bistre oči. Bila sam opazila, polazeći preparandiju — vi bijaste tade učiteljem malih škola — da sam ja u vaših očih postala predmetom psiholoških studija, da ste htjeli proniknuti u moju dušu, shvatati moj karakter. Vi ste me vrlo ustrajno proučavali, to jest, slijedili svaku moju stopu. Mogu vam reć da sam se takovu vladanju čovjeka — koj je učitelj, gospodine — vrlo čudila, da me je to nemilo dirnulo, pa si najedanput rekoš u svojoj duši: Taj čovjek — oprostite mi tu riječ — nije za učitelja. Vi znate i sami da sam vam se isto tako ustrajno ugibala kao što ste me ustrajno slijedili. Za djevojke koje idu u školu nije ljubakanje, najmanje pako za djevojke koje kane učiteljice, uzgojiteljice naroda biti. Ima žalibože takovih primjera, znam, al mogu vam reć da takve djevojke prezirem, a još većma njihove roditelje. Sad nisam više učenica, vi niste više učitelj, sve se je dakle promijenilo. Ja sam djevojka zrela za udaju, vi čovjek, činovnik, koj može lakše hraniti ženu. Zato ste sad odvažniji, pa me zaprosiste. Hvalili ste me, kovali u zvijezde, vjerujem da ima možebit u vašem srcu za mene čuvstva.

— Možebit? — planu Marić.

— Da, oprostite, ja ne opozivljam, ja velim i opet "možebit". Posve pravo rekoste da sam ozbiljna. Zato ne držim ništa do laske i hvale, tom doskočicom neće me živ predobiti, i ako ste mislili da ćete tim putem uspjeti, prevarila vas je nada. Istina je, nije baš prijeka nužda da postanem učiteljicom, mogla bih se udati, kao stotine drugih. Nu, dragi gospodine Mariću, ljudi su vam vrlo različne ćudi, pa kad se dvoje veže navijeke, ne smiju im

karakteri posve strani, protivni biti. Vidite, smijte se vi ili ne smijte, meni je učiteljsko zvanje ideal moga života, jer uopće držim da je lijepo, da je uzvišeno, da je dapače dužnost svakoga krštenog stvora da ne radi samo za sebe nego za opće dobro. Znam da je to zvanje vrlo mučno i teško, ne vjerujte da mi pred očima lebdi budućnost poput rajskoga vrta.

— Ali, gospođice - -

— Molim vas, slušajte me do kraja. Varate se da živem od iluzija. To vam je moje uvjerenje, moja tvrda odluka, zvijezda moga života, tvrda volja, koja se ukrutila poput kristala; ta misao probija sve moje biće, kao što sunčane zrake napunjuju oko. Ja znam da primam na sebe križ, ja ga hoću primit na sebe i nosit ga junački za moj narod, za moj zabačeni puk.

— Oh, vi ste idealistkinja, a usto upuštate se i u višu politiku.

— Posve pravo, gospodine moj, vi ste pako materijalista, i zato upuštate se u nisku politiku. Među nama ima ogromna razlika, među nama puko je nepremostiv jaz. Vi, muška glava, bacate od sebe križ, bježite od borbe, poznajete samo brigu za sebe, tražite udoban put bez trnja i zapreke, vi se smijete ljudem koji vjeruju da ima pojedinac u svijetu viših dužnosti; — ja sam ženska glava, tražim križ i junačku borbu, meni nije na pameti samo moj svagdanji hljebac, već i nebeska mana obražovanja za sav narod; ja se divim ljudem, koji su nesebični zatočnici svijeta, a prezirem ljude koji ne osjećaju u sebi više dužnosti negoli ona životinja koja ide po svijetu da si traži hrane. Eto, vi se meni smijete, a ja vas poštovati ne mogu. Kolika razlika među nama! Vi mijenjate koliko znam, svoje misli svaki čas po mišljenju mogućnika, ja ne mijenjam nikad svete misli koja se u meni zametnula, ja ju nosim u svom srcu kao sveto evanđelje. Vi se, gospodine dragi, idući k svojemu cilju, ne žacate stranputica i radite polučiti svoju svrhu pod svaku cijenu, makar od toga i postradali vaši znanci i prijatelji — a ja idem ravnim putem, borit ću se samo

poštenim oružjem, neću nikomu škoditi, makar usto i trpila. Eto, mi smo vatra i voda, brdo i dolina, dan i noć, mi nismo za sebe. Hvala vam, ja vas neću, gospodine!

Marićevo lie mijenjalo se je za toga govora neprestance; čas bude blijedo kao krpa od jeda, čas rumeno od žara. Čovjek grizo si brkove, strugo jednom nogom po podu, a oči upirao je bezobrazno u djevojku; katkad nasmjehnu se dopače ironički, kao da se sve Brankine strijele odbijaju od njegove kože. To je običaj svih bezobraznika.

Brankina baba stajala je kod toga prizora u nijemu čudu. Bila je doduše razumila da Marić grdi učiteljsko zvanje i daje napokon Branku zaprosio za ženu, a ona da je odbila. Ali sve to dokazivanje i hrlo razlaganje njezine unuke bijaše starici prebrzo i previsoko, te ga nije shvatila, već se samo čudila kako Branka vješto prodiče. Stara tek zinula i gledala, al nije se nimalo u prepirku umiješati htjela. Branka svrši, te osta na mjestu, kanda očekuje Marićev odgovor. Nu poparenomu proscu trebalo je malo oduška da sabere svoje misli, da se smiri jer ga je Branka nemilo obasula bila živimi iskrami. Napokon odgovori uz lahak poklon prenavljajući se po svom običaju:

— Hvala! Hvala, gospođice! Vi ste vrlo iskreni, dapače suviše iskreni. Žalim ipak da moram poslije toga govora svoje mnjenje o vama ponešto promijeniti.

— To mi je baš svejedno, gospodine moj!

— U vas ima nježnosti, finoće i obrazovanja društvenoga manje nego što sam prije mislio. Vaš govor zaudara dapače nekom prostotom, koja ne pristaje nimalo mladoj djevojci.

— Gospodine! Čini mi se da ste u kući moje babe.

— Jesam, al vi me sami umoliste da budem iskren.

— Da, gospodine, i ja sam samo iskrena bila. Vam se istina čini uvredom, prostotom, ali ja tu po vas gorku istinu nisam mogla, nisam htjela zaodjenuti u slatke, dvojbene riječi, ja sam navlaš htjela da budu gorke, da vas dokraja izliječim. Ženit se, udavat se, gospodine

moj, jedan je od ponajvažnijih poslova u životu. Tu ne može, ne smije nikakova šaranja ni diplomacije biti. Zato htjedoh jednim hipom učiniti kraj vašim ženidbenim osnovam i otet vam svaku nadu; još jednom vam velim: Ne mogu vas štovati, ne mogu vas ljubiti i nikad neću se udat za čovjeka, koj nije vrijedan moga poštenja, moje ljubavi. Mislim, gospodine Mariću da smo svoj posao svršili.

— Zasada jesmo.

— Zasada? Nipošto. Zauvijek, gospodine!

— Nipošto, velim ja. Ja vas dakako ne mogu siliti u ovaj par na ljubav, al ne odričem se zato svake nade. Riječ "zauvijek" bila je samo fraza u vaših ustih.

— Gospodine Mariću! Svaki ljudski stvor ima u sebi neku mjeru strpljivosti i učtivosti. Ja sam vam, mislim, posve jasno govorila, rekla sam vam da vas nikako neću, ja vam dapače velim da ste mi antipatični. A što se jošte namićete?

— To jest, gospođice, ja sam ustrajan, dosljedan, praktičan čovjek, koji umije dobro računati, te zato ne klonu mi nada, i ja ću se za vas i dalje boriti.

— Gospodine, vi ste upravo smiješni!

— Pače vrlo ozbiljan. Znam da će vas minuti vaši zlatni sancij, dvojim da ćete dobit čestito učiteljsko mjesto. Postat ćete praktičnom, vaš narodni idealizam, vaša ponešto prečćerana briga za svekoliko čovječanstvo ohladnih će za koju godinu, uopće izići ćete iz faza sadanjega somnambulizma i želja će vas vući za ognjišćem, na kojem kipi u lonćih svagdanji kruh što nam ga gospodin Bog daje. Zaboravit ćete i svoju manu nebesku, pa ćete se sjetiti čovjeka koj vas ljubi, koj je zaprosio vašu ruku te vas hoće srećnom učiniti. Možećbit ćete ga onda štovati, možećbit i ljubiti. Ja ću pako svakako čekati dok se rastrijeznite, i upotrećbit ću svako sredstvo da to bude što prije - -

— Gospodine! — planu Branka i pokaza rukom na vrata — vi ste bezobraznik. Skinite mi se s oćiju. Ondje su vrata.

— Da, da! — zamrmlja stara — toga je, mislim, dosta. Čuli ste čisto i pravo da vas moja Branka neće, pa što hoćete vi moju unuku siliti. Da sam ja mlađa, ni ja ne bih htjela uzeti takova bezobraznoga kicoša. Molim vas, idite zbogom! Ostavite nas na miru, mi ćemo si već same svoju sreću naći. I još vas lijepo molim da mi se više niste pokazali pod mojim krovom. Nam ne treba takovih kavalira koji su ostavili svoje lice u zapećku. Molim vas — reče stara žešće i poče mahati pregačom, kao kad se živad tjera, pa gotovo istisnula Marića iz vrata. Na vratih okrenu se gizdelin i viknu:

— Zbogom! Do viđenja! Još me ne ostavi nada, gospođice Branko!

Djevojka odbiv navalu bezobraznoga razučitelja, ukrijepi se još jače u svojoj tvrdoj odluci, i gdje god se tražila učiteljica, prijavi se Branka sa svojom molbom. U blaženoj Hrvatskoj ima dosta učiteljskih mjesta, a za ono doba bilo je još više nepopunjenih. Nada za gospođice bijaše, kad je koja imala kuma, strica, tetu ili drugoga zagovornika čija je riječ više važila kod važne gospode. Odvajkada treba ti u našoj domovini takovih odvjetnika, takove protekcije, da napreduješ i dođeš do čega; pametna glava, puna znanja, čist značaj, poštena duša nije tu uvijek dovoljna. A to valja osobito za onu dobu kad je Branka radila da se dotisne do skromna mjestanca. Druge gledale su da dođu u grad gdje je veća plaća, ili bar u veće trgovište, gdje ljudi više davaju i poklanjaju. Na sve to nije gledala Branka, ta bila bi se rado zaklonila i u zadnje selo. Molila je, čekala je, pa propala, i opet molila i čekala. Veći dio njenih drugarica sjedilo već na učiteljskih mjestih i dobrih — među njima bilo je i takovih koje se, tupoglave, samo najvećom milosti učitelja bješe izvukle iz škole. Branka ne dobi mjesta ni u zadnjem selu. Ta da, za ovu govorio je ovaj narodni zastupnik, velik prijatelj vlade, za onu brinula se vele-možna gospođa savjetnica, za treću bio je općinski načelnik, i tako je imala svaka svoga anđela čuvara sad u ovoj, sad u onoj spodobi — samo Branka, najpametni-

ja, najpoštenija djevojka, proniknuta svetim žarom za svoje zvanje, za svoj narod, samo Branka kanda nije imala anđela, i kanda je Bog od nje odvrnuo lice. Ljut ostan zarinu se mladici u srce. Kraj svega junačtva, kraj sve žive odvažnosti, bila joj duša ponešto klonula, kad vidje da se njezine nade rasplinu kao snijeg. Bilo joj je kao junaku, željnu posrnuti u boj, koj mora mirovat i držat mač u korica, koj si ne smije pred svijetom osvjetlati lica, dočim se druge kukavice slobodne biju i natežu bez uspjeha. Katkad zdvoji o pravici svijeta, katkad utuvi si u mladu glavu da je to kletva nesreće, neka zla kob koja stoji na njezinoj rodbini, te da joj se neće nikad ispuniti nada. U časovih takove tuge poho- dila bi groblje, sjela na majčin grob te dugo i gorko plakala, i tu bi kroz plač šapnula:

— O nesretna majčice! I tvoja Branka neće sretnijom biti.

Branka nije imala anđela čuvara, pače Branka imala je đavola na putu. Otpor odvažne djevojke bio je upravo razbjesnio pohotnu dušu Marićevu i poticao ga da svom silom osujeti namjere i nade djevojke. U njegovoj duši ozivalo se neprestano: "Branka mora i mora moja biti!" A Marić znao je naći stranputica i doskočica da zakrči djevojci put. Bio je zbacio pretešku haljinu pedagoga, da obuče mnogo udobnije ruho birokrata. Nikad nije slovio sa bistre glave i osobita znanja, nu on je to neko vrijeme znao zabašuriti brbljavim svojim jezikom, sipajuć prazne fraze u svijet, osobitom drzovitosti isticao je svoje mnjenje, a bijaše prema djeci naprasit i surov da su ga se plašila kao živoga vraga. Jednom prepisa iz stare nje- mačke knjige dva člančića, te ih pod svoj izvor dade tiskat u školski list. Tim si htjede pribaviti nekakov ugled pred svojim drugovi, pred vlastmi i svijetom. Katkad, da bude još popularnijim, udarao je u vrlo radikalne žice, sanjao je ponešto i o socijalnom demokra- tizmu, te je o tom u krčmi glasno razvijao svoja načela, al to bi se samo katkad zbilo. Na veliku svoju žalost opazi Marić da usprkos svemu tomu ugled među drugovi

ne raste nimalo, da se dapače podsmjehuju šupljoj njegovoj mudrosti, a njegov karakter da upravo preziru, jer je Marić kraj svih liberalnih fraza bio čovjek kukavica i prepokorni doušnik svoga ravnatelja. Pomalo odbi se sve od njega; stajao je sam kao u prokletu kolu, a pod njim treso se temelj, jer je bio tupan i neznalica. Odluči riješiti se nemilog zvanja, ostaviti školu i drugdje pokušati sreću. Nu kamo? Činilo mu se da su mu svagdje vrata zatvorena, daje do vijeka odsuđen na učiteljskoj stolici. Već da zdvoji. Al učas sinu mu iznenada sretna prilika. Bilo je godine 186*. Prijašnja vlada bje pala, ne zamijeni ju samo druga vlada već nadalje i nov sistem. Sve se prevrnu, sve stajalo je na kocki, valjalo je izbrisati tradicije od trideset godina, svijetu ucijepiti drugo mišljenje, duhove pokrenuti drugim pravcem, ukloniti sve što se opire, iščupati "stari drač" i nasaditi nov nasad. Iznenada isplivaše navrh ljudi koji su kroz godine i godine sjedeći u zapečku zazirali od svega što se je radilo, iznenada skočiše uvis svatovi dosele malo znani i prezirani, a uza sve to zakipi ljuta borba, rat bijesan i strastan — a u ratu dakako treba uhoda. Učitelj Marić bijaše uistinu čovjek malena uma, al svakako lukav. Videći kako se sve prevraća i prebacuje, kako se stara strn silom preorava, digo nos, izvalio oči i počeo veselo trjeti svoje ruke, šapćući: — Heureka! Našo sam!

Ne potraja dugo, a Marić bivao je od dana do dana veseliji. Polazio je sve javne zabave, sva javna mjesta i zabavljao se ondje svom dušom. Bijaše obučeni po žurnalu, nosio je svaki dan nove rukavice, objesio na uru debeo lanac, pušio najfinije cigare i trošio četiri puta više nego što učitelj može. Školi odsele ne posveti osobite brige, katkad i ne dođe, a kad bi ga zato ukorili, slegnuo bi samo ramenom i nasmjehnuv se reko: — E, pa tužite me! — Lahko se je naslutiti moglo što to znači; zakratko bude to još jasnije. Marić posta činovnikom i okrenu svojim drugovima leđa, ta bio je čovjek na konju. Mogućnici bješe se uvjerali o njegovoj sposobnosti po nekih njegovih spisih, gdje je vrlo točno zabilježio bio

političko mnjenje nekih pogibeljnih ljudi, cijele razgovore u javnih društvih i više toga. Ukratko, Marić postane samo činovnikom već i špijunom, a taj mu je časni posao dakako posebice i obilno nagrađen bio. Od naravi drzovit, postajaše sada još drzovitiji. On je svojim naprasitim vladanjem dapače dao slutiti ljudem koje da mu je pravo zvanje, jer ureda i onako nije nikada polazio. Godilo je njegovoj duši vidjeti kako ga se ljudi nekako plaše, kako mu se ponizno smiješi i klanja ovaj i onaj koj bi ga rađe htio utopiti u žlici vode. Bivši njegovi drugovi, učitelji, bježali od njega, al on ih navlaš potraži, navali u njihovo društvo, prilijepi im se kao čičak, te se obično porugljivimi krpicama rugao njihovu zvanju, a katkad bi im u znak velike milosti platio nekoliko butilja finoga vina. Marić postao evo važna osoba, s kojom su i veća gospoda općila i prijazno govorila; bilo je pače ljudi koji su tražili visoku zaštitu novorođenog špijuna, i zbilja pođe mu ne jedanput za rukom pokazat da mu riječ valja na visoku mjestu, kamo je bez svake zapreke i prijave vrlo često zalazio i gdje je dugo boravio. Svijet ga seje i bojao. Marić nije samo bilježio što je čuo i vidio, već i primišljao što mu se htjelo čuti i vidjeti, a kad koj dan uopće ništa ni čuo ni vidio ne bje, smisli sam novice na ovoga ili onoga znanca koj mu baš nije po čudi. Tom svojom revnosti steče si veliku milost i hvalu, i po tom širio je svoja krila sve više i više; sve, sve mu je išlo za rukom, samo jedno nije, to jest, predobiti Branku.

Često bi uhoda škripljuć uzdahnuo: — Čekaj! Bit ćeš mekša! — Znao je točno koje mjesto da traži Branka, pa radio svom snagom da joj se odbaci molba. Jednom prilikom otkri gospodi nečistu prošlost njezine obitelji, i za tu sramotu da zna cijeli svijet, pa bi bilo vike da se namjesti. Drugi put prišapnu mogućnikom: — Znam je od učiteljavanja svoga. Usijana je to glava, mahnita Hrvatica, puna prevratnih misli; sve hvali opoziciju, grdi i najbolje namjere vlade; i čita previše. Pošaljite ju samo na selo, premamit će djecu k sebi, ucijepiti im prevratne misli, pokvarit nekoliko generacija, rovat će i među

starijim svijetom i kortešovat među seljaci za opoziciju. Samo pošljite takov iskvari stvor među nepokvari neuki svijet. — Gospoda opet povjeravaše toli pouzdanoj osobi, i Branka propade i opet. Čestiti Marić kopao je i druge lagume proti siromašnoj djevojci. Svećenikom nabaja da djevojka ne vjeruje u Boga, da joj je Darwin sveto pismo, premda ga djevojka ni čitala nije. Raspitivao se je točno za sve izučene djevojke koje bi mogle tražit mjesto učiteljice, iznjuškao kako bi se mogao zagovornik ovoj ili onoj naći, poticao djevojke neka mole za to mjesto. Zagovarao ih je sam kod gospode ističući da se za ovu zanima važan vladin čovjek, a otac one da je uvažen građanin, voljan pristati dušom i tijelom uz novi sistem, ako mu kći postane učiteljicom. I ovaj put povjeravaše gospoda gospodinu Mariću, i ovaj put propa Branka, al ne umekša je potajna hudoba, ma joj guste suze tecijahu sred besnene noći na uzglavje. Svaki put prevari se otrovni pauk, al svaki put skupi nova otrova da ubije sirotu djevojku.

Bilo je negdje u jeseni, a saborski izbori pred vratima. Marić slovijaše već slavnim kortešem, pa je imao pune ruke posla da uredi četu svojih agenata. Taj posao nosio je dakako lijepih novaca, zato mu se Marić posveti nekim divljim bijesom i uhvati drzovitim jezikom dosta kukavnih, tupih glava, koje već počеше snivat kako će lijepo saditi duhan, a neće plaćati poreza. Nu Marić imao si je osvjetljati lice i van glavnoga grada. U kotaru gdje se je Marić rodio imao kod izbora planut živ, ljut boj. Tu bijaše kandidatom jedan od kolovođa opozicije. Valjalo ga je pošto poto srušit i proturat čovjeka popustljiva, komu bijaše domorodna zadaća života prehranjivat se saborskim dnevnicami. Marića zapadne veledična zadaća, da pođe za vremena u svoj rodni kraj, da zao kupi svoju rodbinu, kumove, znance i uopće neuki svijet i sruši napokon nesretnog opozicionalca, a dok toga ne ovrši, rekoše mu nek se ne vrati u Zagreb. Marić, zaslijepljen tolikom dikom, te imajući uza se punu lisnicu izbornog mita, skoči i pohiti sa dva vjerna

pomagača u svoj zavičaj, a usto na sreću zaboravi Branku.

U to vrijeme sjedaše jednog popodne sirota djevojka u kolu Herminine obitelji, koja je Branku osobito štovala. Bijaše blijeda, nevesela.

— Al recite mi, gospođice Branko — prihvati Herminina mati — što ste od nekog vremena toli turobni? Prije znali ste nam toliko pričati, sipali ste dosjetke na sve strane, al sada kao da ste zanijemili.

— Istina — potvrdi savjetnik, Herminin otac — i problijedili ste nekako, a prije bijaste čili, rumeni.

— Da, da! Dosta ju karam — probrblja Hermina — dosta ju karam i tješim, al sve to ne pomaže ništa.

Branka jedan časak ne odvrati ništa, samo joj suza skoči na oči, nu napokon će nekako kroz muku:

— Oprostite da vam dosađujem, kao što dosađujem i cijelomu svijetu, ta i sama sebi sam dosadna. Al kako da budem vesela, kad ne mogu uz svu muku polučiti svoga cilja. Sve se penjem i penjem uzbrdo, al pod nogam izmiče mi se zemlja, sve puzam natrag nizbrdice, a ne mogu nikako doći na vrh.

— Kako to? — upita savjetnik.

— Vi znate, gospodine savjetniče — nastavi mladica — da želim postati učiteljicom, to mi je svrha života, zato sam se i pripravila ljudski. Badava sva želja, sve moje naprezanje. Drugoj ne treba nego mignut okom, i eto joj mjesta; ja sam već dvadeset puta molila, i svaki put ne odbiše. Ne znam što sam skrivila, ta svjedodžbe moje su izvrsne. Ne imam doduše protekcije, al, Bože moj, zar se Božja duša bez protekcije ne može dočepati mjestanca koje biju po pravici išlo? Ni najgore štacije nisam dobiti mogla.

— Je l' moguće? — začudi se savjetnik.

— Jest, taticе! — potvrdi Hermina srdito — to je krivica do Boga, to je škandal!

— Evo — produlji Branka — raspisano je mjesto učiteljice u mjestu Jalševu.

— U Jalševu? Ta to je siromašna općina među gorami.

— Jest. I plaća je dosta kukavna, pa bih morala podučavat i male dječake.

— Pa vi biste se onamo zakopat htjeli, gospođice? — upita savjetnik.

— Bih, od srca rado gospodine!

— A jeste li molili?

— Jesam, dapače izim mene nije nitko molio.

— Pak?

— Čekam, čekam nekoliko mjeseci, i još ne ima nikakove odluke.

— Ah!

— Čula sam pače s daleka da se taj posao neće ni odlučiti, već da će se iznova raspisati natječaj.

— Zašto?

— Jer sam samo ja molila.

— Je l' moguće? Dakle vi ste tvrdo odlučili to kukavno mjesto primiti?

— Bih, tako mi duše!

— Dobro! — reče savjetnik, — dođite sutra pred podne u moj ured. Da vidimo hoće li se drugi natječaj raspisat.

Herminin otac bijaše činovnik, al ne bijaše birokrat, već čovjek stare hrvatske žice, koj se nije nimalo plašio govoriti istinu i prigovarati krivici. Bio je svome poslu osobito vješt, k tomu revan, pošten i nepodmitljiv, tako da su i njegovi politički protivnici morali štovati staroga Ilirca.* Gospodin savjetnik povede zbilja Branku sa sobom i predstavi ju onoj gospodi koja su imala popuniti mjesto učiteljice u Jalševu. Sirota djevojka ne bje prije nikad pohodila te gospode. Mišljaše da je to posve suvišno, kad imaju pred sobom sva pisma, pa k tomu ne htjede im dosadivati. Bilo joj je i sad dosta teško, al ju je savjetnik hrabrio i sokolio neka ne klone duhom. Gospodin školski izvjestitelj pogleda si djevojku kroz očale pobliže, jer mu se njezino ime po svoj prilici činilo poznatim. Zatim namjesti ju kraj sebe na divan i zapodje razgovor baš o školskih poslovih, jer mu je savjetnik latinski prišapnuo bio da je to vanredna djevojka. Isprvine plaha, odgovorila bi samo ukratko al pametno, pomalo ugrijala joj se duša, razvezao jezik, oči zasinuše, te poče toli živo, zanosito govoriti, a k tomu nadoveza toli razborite i za njezinu dobu začudo nenadane opaske da se je gospodin izvjestitelj počeo djevojci iz busije diviti.

— Pa vi biste htjeli poći u Jalševo, gospođice? — upita ju izvjestitelj.

— Bih od srca rado, gospodine? — potvrdi djevojka.

— A poznajete li vi to mjesto?

* (pripadnika ilirskog pokreta u doba hrvatskoga narodnog preporoda)

— Vidjela ga nisam, gospodine, al mi evo gospodin savjetnik reče daje siromašno i da stoji u zabiti među gorami.

— Gospodin savjetnik vam je posve pravo govorio — potvrdi školski izvjestitelj — siromašna je to i zapuštena općina, svijet je namnogo zaostao i ponešto divlji, a učitelj je čovjek stare škole iz ere "orguljaša", koga nije nimalo volja mutiti svoj mir i postati reformatorom; vaš bi zanos namnogo ohladio u Jalševu, vjerujte mi, gospodice!

— To joj rekoh i ja — popuni savjetnik.

— Ne bi li bolje bilo da malko pričekamo dok se nađe zgodnije mjesto gospodice?

— Ta ja već čekam, čekam -- uzdahnu Branka, krenu glavom da sakrije od školskog izvjestitelja krupne suze koje su joj na oči skočile bile.

— Eh! — reče izvjestitelj napokon po običnoj činovničkoj formuli — vidit ćemo kad stvar dođe do rješenja, ja ću svakako gledati. Nu ako bi vas možda zapalo mjesto u Jalševu, pa ne budete li kašnje zadovoljni, ne krivite ni mene, ni vlade.

— Bilo šta bilo, gospodine — reče djevojka — ja to sada smatram najvećom milosti koja mi se udijeliti može. Ne bude li sve tako kako želim, pregorit ću rado sve jade, jer sam se napokon sama odvažila na to. No ne vjerujte, velemozni gospodine, da se plašim zato što je mjesto zabitno, pak zapušteno. U tom ne poznajem straha; već u školi bila mi je najteža zadaća najmilija, jer tu može čovjek iskušati svoju snagu. A takva me zadaća, mislim, čeka u Jalševu, eto, to me veseli. Srce i duša nukaju me svom silom da nešta stvorim, i uzdam se u Boga da ću nešta stvorit, ako me sreća posluži!

Oči sijevahu, lica gorahu djevojci kad je to govorila, te izvjestitelj nije mogo skinut očiju s lica te čudne djevojke. Napokon poda joj ruku, pokloni se i reče:

— Vjerujte gospodice, što bude moguće -- drago mi je da sam se s vama osobno upoznao.

Branka ode sama, Herminin otac zaosta kod gospodina izvjestitelja da mu živim slovom i oštrim naglasom opiše vrline Brankine, pri čem mu nešto i o nametniku Mariću natuknu. Gospodinu izvjestitelju, čovjeku inače pravičnu, puče pred očima, te pronade kauzalni savez među nesretnom vrijednom preparandicom i pustim špijunom. Svakako je to za njega bila dobra uputa, i sad si je riječi Brankine mnogo bolje tumačiti znao.

Branka iđaše poniknute glave, polaganim korakom kući. Sve je u njoj gorilo, krv kipila u njenih žilah, a mozgom prolijetale kojekakve čudne, vilovite slike. Bilo joj je kao da hoda po magli, nije gledala nalijevo ni nadesno, pače ne bi ni pozdravila znanaca ni znanica što ih je putem srela. Bilo joj je, istina, voljko, disalaje lakše. Poslije tolikih obmana, poslije tolikih suza, kanda joj sinuo u neveselu dušu tračak nade. Taj tračak uhvati Branka, živa joj fantazija pretvori nadu zbiljom. U mašti svojoj vidjela se već jalševačkom učiteljicom. Već je stala snovat i kovat, sve na svoju preudešavat, djecu krotit, a i roditelje upućivati, već je vidjela kao kroz san kako sve uz nju prijanja, kako ju sve štuje i obožava. Tad ju nešto ubode u srce, probudi se od maštanja. Ta nije jošte učiteljicom, i bogzna hoće li biti. Reklo joj se da će se sve učiniti što je moguće, al to se veli svakomu, pa i onomu za koga se ništa ne čini niti kani učiniti.

Bilo je od službenog pohoda minulo jedno osam dana. Branka sjedilaje za poslom u svojoj toploj sobici. Vani bio je zapao visok snijeg. Sve brže počelo se mračiti, Branka baci djelo na stranu, podnimi ruke i poče gledati kroz prozor u taj zimski svijet, gdje su bijele pahuljice veselo skakale po mraku. Tako skakutahu i njezine misli čudnovato amo tamo, komešahu se razne slike pred njezinom dušom. Sad pade velika pahuljica snijega u spodobi lijepe zvjezdice na staklo okna i rasplini se začas. Branka uzdahnu i šapnu:

— To ti je moja nada! — Djevojka spusti glavu na prsa te se izgubi brzo u čudne, turobne sanje.

Ujedanput otvoriše se vrata, i u sobu sinu svijetlo. Na pragu pojavi se Brankina baba, držeći svijeću, a iza njezinih leđa provirivala muška bradata glava pod crnom kapom.

— Štaje, babo? — skoči djevojka kao iz sna — ala si me ljudski preplašila. Šta je, zaboga?

— No, no, dušice! Umiri se — tješila ju stara. — Ne boj se, neće te pojest vuk. Ne bih te bila bunila. Al eto, došo je čovjek od grada da nešto potpišeš.

— Da nešto potpišem? Šta? — upita Branka hrlo.

Uto uvuče se iza babe bradat podvornik pod širokom kabanicom i kučmom kapom, na kojoj si vidio tragove snijega. Sluga uniđe, skinu kapu, huknu i reče, dignuv važno nos:

— Hvaljen Isus! Za vas nešta, frajlice! Hu! Strasna zima! — Nato iznese ispod kabanice smotak pisama, stavi ceduljicu na stol i progovori pokazav prstom:

— To izvolite potpisati, a ovo — i pri tom dignu drugi papir prstima — ostat će kod vas.

Branka poče drhtati, krvjoj pojuri k srcu. Brzo uze pero, potpisa cedulju, istrgnu slugi papir iz ruke, rastvori ga, pogleda, oči joj planuše, rinuv slugu u kraj, baciv se strastveno na babina prsa, kliknu iz dna duše:

— Babo! Babo moja! Eto sreće! Napokon! Postala sam učiteljicom! Joj! Joj! Draga babo moja!

— Hvala Bogu! — promrmlja starica drhćuć — Bog te blagoslovio. — I starica uhvati suhimi prsti djevičinu glavu i poljubi ju kroz suze. Branka pako prosu žive suze radosnice na staričina mehka prsa.

— No, no! Sjedni, Branko! Umiri se! Da ti radost ne nahudi. A vi, dobri čovječe — okrenu se k slugi — pričekajte. Kad ste nam dobre glase donijeli, dat ću vam čašicu vina kakvoga još niste pili.

Djevojki kanda se je duša prevrnula od nenadanog radosnog glasa, disala je punom dušom, gledala je punima očima u svijet, pogledala bi svaku osobu radosno, misleći da svatko znade za njezinu sreću, dajoj se svatko veseli. Al stara baba u svojoj kućici za Svetim Petrom nije se toliko veselila koliko Branka. Nije se mogla primit nikakva posla, sjedila u kutu svoje komore, gladila rukom svoju pregaču, a pri tom su joj guste suze curile niz navorano suho lice. Branka osjeti da je starica nekako tiha, da se od nje skriva. Potraži ju i nađe u komorici.

— Babo! Babo! — kliknu mlada priskočiv starici i ovinuv desnicu oko njezinog vrata, a glavu spuštajuć pred staričino lice. — Za ime Božje! Šta ti je? Bože moj! Plačeš.

— Ne, ne, ne plačem! — branila se baba, al zato joj povrviše krupnije suze na mutne oči.

— Eto, ta vidim ja suze! Babo, draga, zlatna babice! Šta ti je? Šta se žalostiš dok se ja veselim — uze Branka nježno tepati i staričino suzno lice cjelivati.

— I pitaš jošte! — odvrati stara krozjecanje — tebi je lahko smijati se, al meni staroj teško plakati. Dobila si što si htjela.

— Pa vam to nije po volji?

— Ludice, šta ne bi bilo.

— Dakle?

— Al ja ću te izgubiti.

— Izgubiti? Zašto?

— Ma da! Meni će biti, kad ideš iz te kućice moje, gdje si toliko sa mnom čevrljala i tepala, pa se učila i mučila, meni će biti kao u kasnu, tužnu jesen, kad lastavice ostave staro naše gnijezdo pod našom strehom. Neće biti cvrkuta, neće bit pjesmice, sve će bit nijemo i pusto. A kad dođe proljeće, kako će nicati cvijeće u vrtu kad tebe ne bude? Badava, badava, ova kućica neće imati duše, bit će mrtva, jer ja, mene i ne treba više brojiti međ svijet, ja živim i onako ko magla, grob je blizu. Al vidiš, Branko — podulji otiruć si suze — o tebi sam se jošte sunčala, tebe gledati i slušati bilo je meni staroj koliko i živjeti.

— Babo! Babo! — saletiju Branka uhvativ staru glavu objema rukama. — Šta ti je ušlo u glavu? Ta i ti moraš sa mnom. Misliš li da bih te sirotu staricu ostavila samu u toj kolibi kraj groblja? Ne bih za živu glavu, ta to bi bio grijeh do Boga.

— Ja da pod stare kosti ostavim ovu kućicu gdje sam se rodila?

— Tako, jesu l' tebi ovi mrtvi zidovi draži nego tvoja živa unuka, tvoja krv?

— Da, da, isitna je — kimnula starica, i kroz suze sinu joj iz očiju radost.

— Ta kako si i mogla pomislit da ću te ostavit?

— Ma rekoh ti — će starica — da mi ne ide nikako u glavu da bih se ja mogla seliti iz ove kuće.

— Al ipak hoćeš.

— Kada odlaziš?

— Moram najkašnje za četiri dana. U dekretu zapisalo mi da moram smjesta krenuti, no kako je sada zima,

pa se nešto pripremiti moram, izmohh si jučer dopust od nekoliko dana. Ti sada, draga babo, ne možeš odmah sa mnom, jer je zima ljuta, a ja idem dosta visoko među bregove. Nu kad sve zazeleni, pa se bude otvaralo cvijeće, o Uskrsu, onda će vaša Branka doletiti, skupiti svoju dobru, slatku, milu babicu, pa ju sa sobom ponijet u svoje novo gorsko gnijezdo. Pa ćemo živjeti, bakice, kao u raju! — viknu mlada učiteljica, pa grlila i grlila staricu, koja se je nekako smirila.

— Sad, draga babo — reče Branka — moram u grad da se zahvalim Hermininu ocu, jer bez njegove pomoći bila bi zlo prošla.

— Pravo, pravo, dijete moje — reče starica — i pozdravi ga lijepo od mene, dobrog gospodina.

Jedva bje Branka otišla, obuče se i starica brzo, te pohiti drugim putem u grad. Mora da je išla važnim poslom, kako se je žurkala, kako je gegala. Za objedom reče baba unuci:

— Ti si sad svoja, draga Brankice, i što te ide, moraš i dobit na ruke svoje potrebe. Na eto, to tije baština od pokojnoga ti oca — produlji i položi smotak banaka na stol — čuvala sam to na interesih u štedionici do sadanjeg časa da ne propadne ni krajcara. Bit će, mislim, sedam stotina forinti.

— Baština od oca! — zapanji se mlada.

— Da, američanska baština — kimnu stara. — Sad imaš čim, pak si nabavi što treba. Pak poslije naći će se i kod babe koj groš. Ne treba ti štedit.

Branka kleknu pred babu i uze joj kroz plač cjelivati staru ruku.

— Oh, vi dobra, predobra babice!

— Ništa! Ništa! Moja krv! — izmumlja starica pogladiv djevojku po čelu.

Dođe dan rastanka. Zarana probudi se Branka, još je bio napolju mrak. Zapali svijeću kraj sebe, protre si snene oči i osta tako jedno vrijeme sjedeć u postelji. Poče ogledavati se po sobi, razmišljati.

Danas je dakle kucnuo čas! Što je toli živo želila, evo se danas ispunjava. Ostavit će ovu skromnu kućicu. Dosele* nije znala za drugi stan; od prvog pamtenja tu je plakala, tu i smijala se. Zna za svaki kamečak, za svaku gredicu, za svako drvo i svaki grm.

Srce joj je, reć bi, k toj kolibi priraslo. Bilo joj je kao daje ona sitan pužić, a ona kućica puževa koliba, samo što je ne može ponijeti sa sobom. I sa cijelim tim krajem ima se dijeliti, sred kojeg je djevojka cvala, kao cvijetak sred zelene livade. Gotovo ne može si ni pomisliti sama sebe bez toga kraja, bez te Petrove crkve, toga groblja, tih brežuljaka i vinograda, bez tih malih potleušica i brbljavih susjeda. Sve to ima se izbrisat iz srca, iz pameti. Da je bar ljeto, zeleno, cvjetno ljeto, da se još jednom može nagledati te lijepe, od djetinjstva svete slike! Cvijeće bi joj se klanjalo na oproštaj, ptice pjevale bi joj poputnicu; al zemlju krije snijeg, a nebo zastiru tužni sivi oblaci. Ta ne može se ni oprostiti od svoga vrtića, od svojih zlatokrilih pčela. Ruže snivaju duboko pod snijegom, pčele drijemaju u svojih stanicah.

Bilo joj je teško, vrlo teško, uzdah za uzdahom vini joj se iz duše, suza za suzom skoči joj na oko. Pa onda sad da korakne u svijet, u nepoznat kraj među nepoznata srca, ta baš je to kao da zađeš u gustu, neznanu šumicu. Branka ne bijaše strašljivica, al ju u ovaj tren hvatao neki čudnovati strah, te joj ne dade da se digne, da ostavi postelju. Bila je tu kao pričarana, prikovana. Dugo i dugo je sjedila upiruć mladu glavu u svoje ruke.

U jedan par kucnu od crkve jutrnje zvono, a kroz okance pomoli se slabo bjelilo dana. Dignu glavu, pogleda. Bilo je kanda ju je munja dirnula u srce, prođe laktom preko očiju, skoči odvažno iz postelje, uzdahnu, oči joj sijevnuše junačkim ponosom. Brzo odjenu se mlada, kleknu pred staru sliku Bogorodice i uze sklop-ljenih ruku živo moliti. Za toga pootvoriše se vrata, i ujedanput pojavi se zabrinuto, suzno lice starice babe.

*dosad

— Branko! Branko! — šapnu starica plaho, dižuć goruću lojanicu.

— Dobro jutro, draga babo! — skoči djevojka i poleti k starici daju poljubi u ruku. — Al što si uranila?

— Došla sam te buditi. Bilo me je strah da ne zakasniš. Zato mi nije htio san na oči, i kad zapjevaše pijetli, digoh se da zavirim k tebi. Ti si još slatko spavala. Bilo mi je žao buditi moju Branku, kad je tako slatko spavala.

— Dobra babice moja! Šta se mučiš za mene? Ne boj se, neću zakasnit, ima do odlaska dosta vremena.

— Do odlaska, da! — kimnu stara gušeć suze — ali nije samo da ne zakasniš, već — eh, šta ću i govorit — kadje tako suđeno.

Mlada učiteljica spremi za kratak čas svoju robu na put. Što si je za novo gospodarstvo nakupila bila, otpremi već dva dana prije u Jalševo. Starica vrtila se za njom po sobi kao muha bez glave, svejednako uzdišuć. Htjela je unuki biti na pomoć, a nije znala kako. Tu bi pobrala krpicu, ondje vrpicu, sad bi pograbila velik vrč ili lonac, neka Branka ponese i to, aljoj mlada odgovori smiješeći se:

— Ma toga mi ne treba, babice, to je i nespretno ponijet, a ne ima ni mjesta.

— A nećeš li uzet sa sobom ono tvoje cvijeće sa prozora i one tvoje ptičice?

— Nije moguće, slatka babice, cvijeće bi putem pozebilo, jadne bi ptičice poginule. Sve ćeš to meni donijeti na proljeće.

— Dobro! Dobro! Pravo! — šapnu starica i okrenu se nadesno i nalijevo. — A jesi li dobro složila rubeninu što sam ti dala, lijepa je, fina je, moja pređa. Pazi da ti ju ondje u bregovih ne raznesu.

— Ne boj se, babice, pazit ću na to kao na oko u glavi. Ta valjda ne misli da sam zla gospodarica. Zar nisam bila u tvojoj školi?

Starica stisnu svoje uvehle usne u smijeh, a istisnu pri tom dvije krupne suze ispod veđa.

Mlada ogrnu kabanicu, navuče zimsku toplu kapu, obuče rukavice i reče odrješitim tobož, al uistinu ponešto drhtavim glasom, kanda se pod silu junači:

— Tako, babice! Spremna sam, sad mogu poći. Al valja čekat dok dođu kola.

— Pak da te ne ispratim do željeznice?

— Nipošto, draga babo; da je ljeto i toplo vrijeme, da. Al po ovoj zimi, ne dam ti. Nu međutim — produlji Branka ponešto snuždena — još imam nekoga pohodit, s nekim oprostit se.

— S kim? — začudi se starica.

Branka pokaza samo prstom kroz prozor na groblje.

— Da, da! — izmuca stara okrenuv se da sakrije suze.

Kad učiteljica stupi pred kuću, duhnu joj oštri zimski dah u obraze, i bilo joj je kao da je to prvi oštri pozdrav mrkog svijeta. Iz bijela snijega provirivaše crno mrtvo grmlje i drveće, po nebu motahu se mrki oblaci, sve bijaše pusto i mrtvo. Mlada uđe kroz pootvorena vrata u Petrovo groblje i krenu kroz snijeg u zakutak gdje se je na humku dizao drven križić na kom visijaše uveo vijenac, pokriven snijegom. Branka kleknu u snijeg, sklopi ruke. Tako je boravila časak. Vrele suze padajuć na majčin grob, produble krutu koru snijega kanda su željne probiti zemlju i doprijeti do majčina pepela. Zatim skoči djevojka, uze sa prsiju cvijetak što ga bješe ponijela iz svoje sobe, zataknu rumeni cvjetić za majčin snježni vijenac, poljubi križ i šapnu dignuv ruke:

— Majko! Slatka majko moja! Pogledaj na me, na jedinicu svoju! Putnica sam, polazim u svijet, rastajem se s tobom, tvojim milim grobom! Ne znam što me vani među svijetom čeka, da li dobro, da li zlo. Sveta dušice, mila majčice, evo, važi moje suze, neka me čuva sveta sjenka tvoja, ne daj da ti Branka zađe stranputice, da ti posrne. Slušaj me, majko, u grobu. Evo ti se kunem tvojim slatkim imenom, mlijekom kojim si me zadojila, mukom kojom si me rodila, i prvim cjelovom kojim si me poljubila, kunem ti se da ću biti poštena, vrijedna do vijeka, da će mi srce ostati plemenito do groba, duša

čista i bistra. Idem orat tešku, tvrdu brazdu, idem oplemenjivat svoj puk, mladice našega naroda. Mila tvoja uspomena, spomen na ono blago, milo majčino srce, što je u tvojih grudih kucalo, neka mi bude pri tom teškom poslu na pomoći da ne klonem mlada od nepogode i protivštine. I tako mi Boga živoga, ako posrnem, ako ne budem tvoga imena vrijedna, nikad neću više stupit pred tebe na ovo posvećeno mjesto, pred tvoj grob. Zbogom, zbogom, mila, slatka majko moja! — udari Branka u glasan plač, pritišćuć ruke pred svoje lice, dok je starica klečeć iz okna svoje kuće gledala unuku na kćerinu grobu i suze roneć molila za sreću i zdravlje Branke, za mir i pokoj svoje kćeri.

Pred kućom kopahu već konji nemirno po snijegu. Debeli vozar tovario Brankinu robu na kola. Djevojka stajala sred sobe, naproti njoj starica, obje bijahu nijeme ko mravi, nit da je koja dahнула, nit da se koja maknula. Bila je došla i susjeda Klisurićka, tkalačka udova, koja je do proljeća imala prebivati sa babom u kući da ne bude sama. Tako odluči Branka. Vozar dođe na vrata i reče skinuv šešir:

— Molim, gospođice, vrijeme je!

— Draga Branko! — probrblija žmureć Klisurićka — ne zaboravite pečenkicu i pogačicu što vam je baba spekla! Evo, kočijašu! Dajte to u kola!

Branka ne pogleda bake, kleknu pred babu, uhvati ju za obje ruke i uze ih kroz suze živo cjelivati, šapćuć:

— Babo! Slatka babo! Zbogom! Blagoslovi me!

Starica nagnu se, stavi suhe ruke na mladičinu glavu, a vrele suze kapahu na djevojčino čelo.

— Bog! Bog! Bog! — disaše starica.

Začas odjuriše kola kroz snijeg, a starica sjedaše u kutu zureć pred sebe, kanda je mrtva.

Mlada učiteljica imala je jedan dio svoga puta prevaili željeznicom, a daljnji kolima. Po dvorani zagrebačkoga kolodvora vrvila svjetina. Bilo je danas van reda puno putnika. Lokomotivi letili pušuć i zviždajuć amo tamo, kondukteri vikahu, putnici brbljahu, preplićuć

se, u sav glas. Branka, nevikla takovoj vreći, takovu žamoru, bijaše sva smućena, sva razigrana. Na sreću bješe ju Hermina dopratila na kolodvor da joj bude na pomoći. Hermina pobrine se za kartu, preda prtljagu, obavi sve što je obaviti trebalo, Branka bijaše ko omamljena, sama toga ne bi nikad obavila. Dok se je prijateljica vrtila za njezinim poslom, sjedaše mlada učiteljica u kutu dvorane, ođaljena od ostaloga svijeta. Gledala je samo pred sebe u zemlju kanda ništa ne vidi, ne čuje što oko nje biva. Na licu igrao joj čudnovat žar, veđe, od plača crvene, treptile nemirno, usnice drhtale, a u očih gorio čudan plamen kao od vrućice. U djevojci, koja je sad imala prekoračiti prag nova života, drhtala je svaka žilica. Bojazan, nada, plahost, stid, odvažnost, čudne osnove, sve se to sada miješalo u njezinoj glavi, u njezinu srcu. Radila je da se sabere, da smisli sve misli u jednu, al se počeo zaplitati još dalje i dalje. Ne jedan putnik svrnuo bi okom na tu lijepu samotnu putnicu u priprostem odijelu, a dva mlada časnika zaustavila bi se dva tri puta pred njom, te počeo zureć u nju kroz svoje naočnjake nabacivati se kojekakvim neslanim dosjetkama. Branka ih ču i razumi njihove njemačke krpice, a ne maknu oka. Napokon dojuri Hermina.

— Eto, nesretnice! — viknu — obavih napokon taj Sizifov posao. Bog i duša, nije to šala, i hvali Bogu da me imaš jer inače, dušice, ne bi te Jalševo vidjelo do sudnjega dana. Evo ti karte. Izvojštila sam ju hrvajuć se sa cijelom četom primorskih pilara, koji ne imaju žali-bože ni pojma o udvornosti prema krasnomu spolu. Evo ti i biljega od prtljage. I to nije glatko prošlo. Nekakva Mađarina, željeznički sluga, htjede tvoju škrinju zameniti sa prtljagom jastrebarskoga fratra, i morala sam zbilja dušom i jezikom udarat na njega, dok se taj vrijedni Arpadov sin ne rastrijezni.

Na prvi doziv Herminin skoči Branka i uhvati prijateljicu za ruku.

— Hvala Bogu te si došla, Hermino! — reče poslije prijateljčine vesele ekspektoracije.—Bilo mi je strašno

tu samoj sjediti među radoznom svjetinom, ta jedva se može djevojka oteti drzovitim pogledom tih ljudi.

— Ah! razumijem, Branko — odvrati Hermina, uzev učiteljicu pod ruku — ajdmo da popiješ u restauraciji čašku vruće kave. Zima je dosta oštra, a tebi valja prevaliti dobar komad puta. Tebi su valjda ta mlada gospoda u uniformi dosađivala? — To rekav, omjeri

Hermina ona dva mlada časnika od glave do pete toli prezirnim pogledom da junaci odmah uzmaoše. Zatim povede Branku da se okrijepi i ugrije za put.

Nu mladici nije bilo do jela i pila. Posrknuv dva tri puta, stavi časku na stran. Bilo joj kao daju nešto guši. Neprestano svrnula bi očima na željeznički sat, i čim se kazalo primicalo bliže roku odlaska, tim jače joj poskakivalo srce, tim teže je disala. Hermina bockala ju šalom, navraćala govor na ovo i ono, ispitkiivala drugaricu sto sitnica, al Branka odgovorila bi samo ukratko. Svaki čas zapejoj riječ u grlu, svaki čas napuniše joj se oči suza.

— Id zbogom! — udari Hermina u smijeh — ta kakov si ti Božji stvor, Branko? To li je tvoje slavljenost? Moja sele, ta u tebi ne ima ni za lijek kuraže.* Kako ćeš se istom pogađati sa vukovi u Jalševu? Ne ima fajde**, dragice moja, skočila si u vodu, sad plivaj. Al čuj me! Ako mi poslije tri dana ne pišeš vrlo opširno i potanko pismo o tvojoj situaciji i ljudih među kojima ćeš biti, jao si ga tebi. Svaki dan poslat ću bezobraznu dopisnicu i svakih osam dana veliko nefrankirano pismo.

— Ne boj se --- će Branka, al ne završi. Gromkim glasom javi vratar da polazi vlak kojim valjade Branki otići. Električka struja protrese djevojku, problijedi, porumeni, skoči.

— Ajdmo, Hermino, ajdmo — dahnu mladica.

Drugi put zazvoni zvono. Branka trgnu se iz Hermine naručaja i pohiti kao mahnita k vlaku.

Suznih očiju gledaše Hermina za njom i uhvati još zadnji pozdrav što joj ga maramom domahnu Branka.

— Gospođice Hermino! — ozva se za njom poznat glas — koliko sreće. Poslije toliko vremena dođoh u Zagreb i, eto, namjerih se na vas.

* (fran.) hrabrosti

** koristi

Hermina krenu glavom. Pred njom stajaše uhoda Marić.

- Gospođice, vi putujete?
- Ne, vraćam se u grad.
- Smijem li vam ponuditi kola?
- Hvala, imam svoja.
- Zar ste koga ispratili?
- Jesam, gospodine. Prijateljicu Branku.
- Bra-anku! — izvali uhoda oči. — Kamo polazi?
- Na svoje mjesto. Učiteljica je postala.
- Gdje? Gdje?
- Zaboravila sam. Zbogom, gospodine!

Djevojka otprhnu ko ptica, a uhodu kanda je grom ošinuo.

Hermina ljutila se nemalo, brojilaje ure i dane, pitala dapače na ulici listonošu, ima li za nju kakovo pismo, al ni retka, ni piknjice od Branke. Napokon zađe i babi Brankinoj ima li ona vijesti, al starica odgovori kroz suze da ne zna ništa, da nije dobila ništa, i kako se silno boji da je njezinu dragu Branku snašlo kakovo zlo. Hermini udari krv u lice: — Eto neharnice! — planu djevojka — kako mi je sveto i vjerno obećala da će joj prvi posao biti pisati mi, a sada kanda je propala u zemlju ili prebrodila ocean. Čekaj! Osvetit ću ti se!

Zbilja otpremi Hermina drugi dan velik smotak prazna papira na ime Brankino u Jalševo, ne plativ dakako poštarine — al za nekoliko sati donese joj listonoša odebelo pismo. Prepoznav umah Brankinu ruku, skinu djevojka nestrpljivo zamot, stisnu se u kut, i uze željno čitati:

"Draga Hermino!

Kanda te vidim, kanda te čujem. Tvoje oči sipaju gnjevne strijele, tvoji uvojci poskakuju od ljutine oko tvoje glave, i na moju jadnu glavu obara se čitava tuča ljutih riječi, kojimi koriš mene neharnicu. Primam zasada sve to breme ukora bez svakoga prigovora. Nije mi ni nakraj pameti da se ispričam, jer ne imam kada

baviti se s takvim besposlicama. Hoću da ti opišem sve što sam u ovo nekoliko dana doživila, kakovo je Jalševo, kakvi su tu ljudi, i kakovo je moje mnjenje o svem tom. Tako se barem dogovorismo na odlasku. Ne treba ti pripovijedati kako mi je bilo pri duši kad sjedoh u željeznički coupe* na zagrebačkom kolodvoru. Bijah u ženskom predjelu sama. Stisnuh se u kut, pritegnuh svoj šal jače, pogledah kroz prozor — sve nebo tamno, svud snijeg i led. Zazeblo me, stisnuh oči. Činilo mi se da sam sama na svijetu sred pusta ledna otoka. Zvižduk parostroja probudi me, gvozdena zmija poče duvati,

* (franc.) odjeljak u vlaku

pomicati se, i zaleti se napokon kao strijela. Rastvarah oči što sam mogla; gledah, gledah taj Zagreb, kanda ću ga popiti očima. Kad je izmicalo ispred mojih očiju, svi oni tornjevi, oni mili brežuljci, koji naš Zagreb čine upravo rajem, svijalo mi se srce od teške, nikad prije nećućene muke, opraštala sam se uzdahom od svakog grmečka, plakala sam za svaku kućicu koja uminu ispred mene. Sav onaj mili, dragi svijet sred kojega sam rasla i cvala kanda je preda mnom propadao u zemlju, sve mile uspomene kanda ginu u smrtan san; a taj strjeloviti vlak kao da me nosi u drugu mraznu zvijezdu.

Gotovo požalih da sam pošla iz Zagreba, da nisam tebe i druge prijatelje poslušala. Prosudi po tom koliko mi je duša klonula bila u onaj par; ta ti najbolje znaš da nisam kukavica. Nu uskoro probudi se moje junačtvo, osobito kad se sjetih onog odurnog napasnika Marića. Razvedrit dakako nisam se nikako mogla, padoh u neku vrst gluhe rezignacije, u neko turobno mirovanje. Tako gledah kroz okno u tu pustu zimsku krajinu kroz koju je vlak letio. Vidjeh ju prvi put, al žalibože pod mrtvim snježnim ruhom bez šarena cvijeta, bez vesela svijeta. Žalostan bijaše to vidik, žalosniji momemu turobnomu srcu. Al i to je dio tvoje mile domovine, reče mi srce; ta doći će proljeće, okopnit će snijeg, niknuti cvijeće, zelenit se gora, cvast će i tvoja nada. Zadubih se u kojekakve čudne, možda djetinjske sanje. Počeh naslućivati i u mašti si crtah ljude među kojima mi suđeno boraviti ubuduće. Napokon zadrijemah, kako sam iznemogla bila. U snu vidjeh opet babu, vidjeh tebe, vidjeh, sveti Bože, pokojnu majku. Sve što mi je mило i drago bilo skupljalo se oko mene i nije dalo da ostavim Zagreb. Ujedanput probudi me jak kucaj zvona. Skočih, pogledah, a kondukter otvori začas vratašca vagona i viknu:

— Gospođice! Vi putujete u Jalševo?

— Da.

— Evo postaje gdje vam izaći valja. Molim, požurite se, vlak ostaje ovdje samo dva minuta.

Sakupih brže bolje svoje sitnice, skočiti sa vagona baš u visok snijeg, te se jedva dovukoh do malenog kolodvora postaje. Želila sam si dakako ogrijati smrzle žile, nu na žalost bijaše peć u dvorani za putnike hladna, te sam morala prodrhtati još koj čas. Obratih se na činovnika postaje da ga upitam za put u Jalševo, i je li stigla odanle kakova prilika, ili gdje bi se uopće dobiti mogla prilika. Nu taj čudni mrkonja pogleda me od glave do pete, maknu ramenom i ne odgovori ništa. Ta me prostota uvrijedi u srce, nu šta ćeš, draga, taj mili glavavar postaje bijaše tuđinac, taj čovjek ne umije ni riječce hrvatski, a gleda na nas kao na kakovo roblje. To ti je već sudbina nas Hrvata. Napokon smilova mi se sluga željeznički, videći moju nepriliku.

— Kamo, frajlice, putujete?

— U Jalševo, dragi.

— Bome dosta daleko u goru, pak po toj zimi — zaklima glavom.

— Bome ljuta zima — potvrdih drhćuć — sva sam prezebla, a vi ni ne kurite sobu za putnike.

Na te moje riječi pogleda siromah sluga prema činovniku, koj je podalje stajao, onda pogleda mene i reče potiše:

— Eh, prije se je ložila peć u putničkoj sobi, gospođice, dok smo imali staroga glavara, domaćega čovjeka, nu toga su bogzna kamo šiknuli, pa nam poslali toga mračnjaka, koj ne zna ni ljudski zinuti. Taj štedi, paje reko da nije vrijedno za tih nekoliko pušljivih hrvatskih gosti trošit drva. Zato će u njegovih sobah toplije biti. Šta ćete, kad se miš navadi u tuđu kuću, poglođe sve. Mi smo Hrvati samo za slugu. Nego ovako na zimi i mrazu ne možete ni čekati, frajlice. Povest ću vas u sobu gdje se važe roba, ondje je dosta toplo, pa vi lijepo sjednite k peći, pa se grijte, a ja ću lijepo prigledati radi prilike za Jalševo.

Dobričina povede me zbilja k toploj peći u uredsku sobu, a poslije iziđe napolje. Onaj mrki činovnik šetao se amo tamo po sobi, gledao me postrance, zamrmlja

nešto kroz zube i reče mi napokon slabim njemačkim jezikom drzovito: — Ovo je uredska soba, ovo nije čekaonica za putnike! — U meni uskipi krv s te bezobraznosti. — Gospodine! — planuh na njega — bilo bi dobro da se naučite nešta udvornosti; nisu putnici radi vas, već ste vi radi putnika ovdje, pa ako su ti putnici i Hrvati, ne imate prava surovi biti. A prije svega naučite se pošteno vršiti svoju dužnost. Dajte vi za putnikeložiti sobu, kako je naredba, pa vam neće ovdje dosadivati, jer nitko nije dužan radi vaših hira i štedljivosti zepsti na zimi. Uostalom uvjeravam vas, moja će biti skrb da se to što prije u javnosti sazna, pa taj vaš nered popravi.

Ljutitog glavara kao da je ošinuo grom. Izvali na mene oči, poče si griskati duge brkove, zamrmlja nešta i ode bez traga; toliko ga obori žestoka navala mojih riječi. Meni je nekako odlanulo bilo, te mu rekoh svoju od komada, i bila sam se čisto ugrijala pri toj željezničkoj prodiki. Na sreću dođe za kratko vrijeme moj spasitelj. Željeznički sluga donese seljaka pod kožuhom, koj rukom držaše bič, a u zubima kratki kamiš svoje zemljene lule. Lice seljaka ne bijaše osobito prijazno, pače me je gledao nekako nepovjerljivim okom. Sluga pokaza prstom na me, a seljak dotura se k meni, maknu malko svoju šubaru, pa će:

— Ste vi ona frajlica koja ide za učiteljicu?

— Da, prijatelju! Jeste l' vi po mene došli?

— Da. Evo stoji prilika — mahnu bičem prema vratima. — Gospodin načelnik me po vas simo poslao.

— Pa niste li me prije vidjeli, kume? — upitah ga u čudu — ta ovdje na štaciji nije osim mene ni živa duša izišla.

— Bože! Vidio sam vas — pucne seljak jezikom ošinuv me postrance okom — dakako, al koj bi si bijes pomislio da je takovo mlado stvorenje za učiteljicu.

Možeš si sama misliti kako me je kritička opaska toga jalševačkoga Fajetona ubola u srce. Već htjedoh da mu se ljudski odužim, nu stisnuh brzo zube pa pregrizoh tako svoj jad.

— Ajde brže, kume — rekoh mu — da krenemo odavle, već je i onako dosta kasno. Hoćemo li na objed stići u Jalševo?

— Ne znam — reče seljak slegnuv rameni. — Nego idem prije u krčmu svoje vino platiti. Htio sam ovdje dočekati drugi vlak, ne bi li š njim došla učiteljica. Nu sad ste tu, pa dobro.

Kum iziđe iz sobe, aja pred kolodvor da vidim kakva li će me kočija ponijeti među bregove do mojega cilja. Tri puta prekrstih ti se, draga Hermino, pred svojom ekvipažom.*

Namnogo se govori da velika gospoda ne mare osobito za ljude školnike i literate, da im dapače taj ceh nije nimalo po ćudi, to sam barem sto puta u Zagrebu ćula. Nu mala jalševaćka gospoda nisu u tom nimalo bolja od

* (franc.) raskošnom kočijom

velike gospode zagrebačke. Jasan dokaz tomu bijahu kola koja jalševački poglavari poslaše po mene. Prosta, ma najprostija muška kola, draga Hermino, bez pokrova, bez gunja, samo sa nešta sijena, a pred kolima stajahu dvije mršave mačke. Ti se, znam, u duši smiješ, veliš: "Pravo ti je, nesrećo, ne rekoh li ti, ne idi u Jalševo, a ti si opet išla." — Neka ti bude taj trijumf, draga Herminice, mene ti čudni, ponešto neprijazni prizori samo bockaju i obodravaju na veće junaštvo, na ustrajnu borbu. Ja ti sve to promatram nekim kritičkim okom, nekom ironijom, jer ćutim da mi je duša nad svim tim uzvišena, i da ću napokon svladat. Trajalo je dosta dugo dok se moj kočijaš povrati iz krčme, dok stisnu moju prtljagu među svoje sijeno. Ja stajah međutim, puna kršćanske strpljivosti, na pragu kolodvora te promatrah pokrajinu, ravnice bez promjene, sred koje je stajao po šablوني sagrađen kolodvor, a podalje jedno od najkukavnijih sela na svijetu. Tu, mislim, nije lijepo ni kad je sve bujno i zeleno. Popeh se sretno pomoću sluge na jalševačku ekvipažu, pri čem je moj vrijedni kočijaš posve mirno stajao kanda se to i ne tiče njega; nu kad slugi stisnuh u ruku nekoliko desetica, nasmjehnu mi se lice kočijaševo toli mило i drago da sam morala udariti u smijeh. Čini mi se da je to bio prvi tračak simpatije za mene. Čovjek tjerao konje na sjever prema brdinam koje nam se s daleka pokazivahu pod snježnim svojim pokrovom. Kukavni konjići letili tim bespućem, blatom i snijegom brže nego si misliti možeš, što meni nije posve po volji bilo. Sjedah na sanduku, i ne imajući nikakova naslona, zgurih se što sam bolje mogla. Vjetar brijao je upravo mrsko, da mi lice gorilo kao od žeravice, a ruke i noge se kočile i ledile. Priznat ćeš da takova polarna vožnja ne može nikako ugodna biti.

Ne progovorih ni riječi u toj nevolji, gdje mi se je duša tresla kao kaplja na listu. Tješila i sokolila me misao da je to zadnji teški put do mojega cilja. Zađosmo u goru. Uska, kamenita cesta vijuga se uzbrdice uz neveliku rijeku, kojoj izderana obala siže gdjegdje dosred puta. Na jednoj strani visoke okomite brdine; tu dakako ne

ima govora od lagodnosti i udobnosti. Seljačka lomna kola teturala amo tamo kao pijana koka, čas je bilo da će se prebaciti u rijeku, čas da će tresnut o stijenu brdine. Ne jedanput izvinu se mojima usnama od prepasti krič, kako sam pelivanila među životom i smrti. Ta prepast nije se moga kočijaša nimalo dojmila; pogleda me ispod oka i nasmjehnu se ispod brka. Ravnodušnost njegova uzjari me dokraja, te se ljudski otresnuh na njega neka gleda preda se, jer bi mu moglo žao biti ako me prevali ili baci u rijeku.

— Ah! Ne bojte se, frajlice! — pucnu ravnodušni kočijaš jezikom — od mene vi toga doživiti nećete. Išo sam ja i sto puta po gorem vremenu po ovom putu pak nije bilo nikomu ništa. Vi niste naučeni na to, vi ste varoško dijete.

— Al za Boga miloga, čovječe — rekoh mu — ta to je strašan put, ovuda kanda se čovjek vozi u pako. Zar tu nitko putove ne popravlja, zar se općina ne brine za ništa?

Pri riječi "općina" pojavi se na kočijaševu licu "neizmjereno" ironičan posmijeh, čemu se nemalo začudih.

— Hm! Da! — će seljak, grizuć svoj kamiš — cesta istina nije taracana* kao crkva, i čovjek mora se zbilja na nju naučiti da si ne slomi vrat. U općini se dosta vikalo o tom, i u sesiji** malo je falilo da si nisu razbili glave. Deset puta zaključeno da se naveze i pokrpa put, i čujem, županija prijeti se strašno, jer je jednom na ovoj cesti gospodin podžupan vrcnuo iz svoje kočije. Al šta? Kad ne ima kod poglavarstva našega sloge, ta naša općinska gospoda živu kao psi i mačke. Načelnik vuče amo, bilježnik tamo, blagajnik ne gleda ni jednoga ni drugoga, a bogme i općinski pandur bubnja po svojem. Kad načelnik veli: Pravimo cestu, odmah će na to bilježnik: Ne, pokrijmo školu, kad pak bilježnik veli:

* (tal.) popločena

** (lat.) zasjedanju, sastanku

Vrijeme je da se cesta pokrpa, odmah će ga ošinuti načelnik: A ja, na potoku fale tri mosta, to je preči posao. Pa ako bi se i složili načelnik i bilježnik, odgovorio bi im bez dvojbe blagajnik: Ne ima novaca! i kad bi se dao još i blagajnik ukrotiti, reko bi pandur: Nisam našao ljudi za posao. To vam je naše poglavarstvo; po tom vidite da ne može biti Božjeg blagoslova.

Ne mogoh dakako svoga lica vidjeti, draga Hermino; mislim da je rumeno bilo od ljute zime; nu čuvši za lijepu slogu, videći i primjer lijepog rada jalševačkoga poglavarstva, morala sam bez sumnje probljediti, kako mi je srce zeblo. Skačuć, teturajuć, glavinjajuć, zapinjuć primicasmo se cilju našega putovanja, ja s vana santa od leda, a s nutra palio je glad moju utrobu upravo paklenom vatrom. Proljećem, ljeti, jeseni mora da je ta krajina divna, romantička; sada drijema sva ljepota pod visokim snijegom, koga ne rasvjetljava ni zlatno sunce na nebu. Crno stabalje šuma provlači se vrh ovijem gora, gdje gdje viri pusto kolje vinograda iz snijega, seoske kuće stoje pod bijelom kapom, putovi zametani, tu i tamo diže se do rijeke mlin, a na kolu vise mu duge ledene svijeće. Mislila bi da je sve živo obamrlo, da te gdje gdje dim, izvijajuć se iznad krova, ne sjeća ljudi. Ujedanput otvori se gora, a kola izađoše na lijepu visoku ravan, neveliku doduše, koja je okružena brežuljci, humci i brdinami poput amfiteatra. Na kraju pod gorom stoji mjesto rasijano među vrtovi, a u srijedi diže se starinska župna crkva. Desno nad mjestom na visoku brdu bani se drevni grad s tornjevi, strijelnicami sred velika, kako mi se čini, perivoja. Ta lijepa panorama izmiri me nekako, i kad mi moj kočijaš pokaza bičalom mjesto, izmrmljav: — Jalševo — uzdahnuh: — Hvala Bogu!

— Kamo ćemo, frajlice? — upita kočijaš.

— Do škole valjda; ta ondje mi je stan.

— Jesu li sve za vas priredili?

— Nadam se, ta ja sam pisala i načelniku i učitelju da ću ko danas doći.

— E, dobro! Pa ćemo do škole! — ponovi seljak.

Romantička moja nada uminu brzo kad sam skakutala u kolih preko drvlja i kamenja jalševačkih ulica, jer me čudno pozdravljaju koci, smetnjaci, kuće niske i nečiste. Za jedan hip uvjerih se da su mi u Zagrebu pravo govorili za Jalševo. Na dušu mi pade čudna sjeta. Kakva će tu škola biti? uzeh plaho razmišljati. Naskoro spazih pred sobom taj hram pučke prosvjete. Zavrnuv nizbrdice među nekoliko vrtova, spustiše se kola na nekakav mali trg, sred kojega stajaše prost zdenac među dvajablana. Na tom trgu bijelila se jedina kuća — škola.

Prvom prilikom poslati ću ti, dragice moja, nacrt te zgrade. Vrijedno je da ju vidiš, i bilo bi mi još draže da dođe pred oči onoj gospodi koja su vrhovni glavari naših škola. Bar bi imali prilike prekrstit se dva i tri puta. Zasada dozvoli mi da ti to svjetsko čudo opišem. Znam unapred da će to samo slaba crta biti, da neću uspjeti, jer se tomu hoće osobite fantazije, a moji se živci, draga Hermino još ne oporaviše od teškoga puta i prvih dojmova u ovom blaženom mjestu. Pomisli si ogromno povećanu bijelu škatulju* vrlo dugačku, ali neširoku, nevisoku. Škatulja na svih je uglovih prilično raspućana. Na njoj sjedi orijaški krov od stare, hrđave slame ili "šopa", kako puk veli. Krov je dva i pol puta viši negoli školske zidine. U krovu je gdje gdje vidjet i školje,** koje su svakako udoban put kiši i snijegu. U zidinah urezana su malena okna, toli sitna valjda zato da ne dođe suviše friška zraka do dječice. Čelo cijele škole prema trgu vuče se na drvenih stupićih nekakov trijem pod strehom, a pred glavnima vratima stoji nekakov zidani ulaz sa stubami. Stupići trijema stranom su nagnjili, stranom od crvi rastočeni, te ti se mogu svaki čas i streha i stupovi srušiti na glavu. Na improviziranom balkonu stoji na Božjoj milosti jedna opeka do

* (tal.) kutiju

** rupe

druge, jer pravoga saveza ne imaju, i pravo je čudo, da se taj uresjalševačke škole još drži u zraku, osobito kraj školske dječurlije. Hermino! Barometar mojega srca padao je sve niže; mislim da su mi oči bile pune suza. Al imala sam vidjet i ljepših stvari. Kola stajahu časak pred vratima, a ja čekah neće li tko izići pred kuću da me dočeka. Nitko ne iziđe, samo opazih iza okana nekoliko radoznalih lica. To me je žacnulo. Pomoćju svoga rutavoga Fajetona skočih sa kola u mlaku snijegom pokrivenu, jer je cijela školska zgrada kao kakova tvrđava okružena barom. Dovučem se sretno do trošnog balkona, a kočijaš dopremi za mnom s kola ostalu prtljagu. I sada još nitko ne iziđe preda me. Srdito otvorih kućna vrata, i preda mnom zinu dosta mračan hodnik, iz kojega udari užasna duha u moj nos. — Zar ne ima nikoga u kući? — viknuh dosta glasno.

Nato se otvoriše na hodniku prostrana vrata. Na pragu pojavi se ovisok trbušast čovjek dosta glupa lica, kuštrave kose, čupave brade. Imao je na sebi zamrljan dlakav kaput, urešen sa više raznolikih zakrpa. Taj čudnovati individuum uze, odbijajući prema meni smradne dimove iz svoje zemljene lule, moju malovrijednu osobu ponešto prezirnim, ponešto radoznalim okom motriti od pete do vrh glave, za njim pako pokaza se ženska glava. Kosa bijaše joj nečešljana, lice obijeljeno ličilom kao mukom, samo je iz njega virio šiljast, crven nos; ostale spodobe ne mogoh u prvi mah razabrati, jer se je ženska skrivala za rame muža si.

— Ah! — reče čovjek puhnuv opet u lulu — valjda nova učiteljica. Hm! Sluga! Sluga! — To rekav, nakašlja se silovito i pijunu pred sebe.

— Da — odvratiti ukratko, uvrijeđena tim nelijepim pozdravom — čast mi je predstaviti se, ja sam Branka Kunovićeve, novoimenovana učiteljica jalševačka. A vi ste, gospodine, ako se ne varam- - -

— Šilić, Krunoslav Šilić, učitelj jalševački — graknu vrijedni pedagog i pijunu još jače pred sebe.

— Osobito mi je drago upoznat se s vami — propentah drhéuú od zime i jada.

— I meni je drago — nakloni se Šilić ne maknuv se s praga.

— Molim vas, gospodine učitelju, jeste li primili moje pismo iz Zagreba? Pisala sam vama, a i gospodinu načelniku.

— Dakako — kimnu učitelj dimeći silovitije — ali, draga moja, nije žalibože sve tako kako si to želite. Načelnik bio je ovdje, pa mi je naložio da dam vaš stan izbijeliti i oprati. Ha, ha, ha! Taj načelnik zbilja je čudan čovjek. Za prvo je sada zlo vrijeme za bijeljenje i pranje; za drugo, neću ja za jalševačku općinu trošiti ni groša, to su pravi Cigani, i nikad ne bih više vidio ne prebijene pare; za treće mi je nekako neprilično, jer znate, mi smo prije imali cijeli stan, pak je u jednoj sobi, koja bi vam pripadala, nešto stvari smješteno preko zime.

Školnik govorio je sve to ravnodušno, njegova vrijedna drugarica kanda se je smiješila, a dvoje, troje zamrljane djece kesilo se iza nogu vrijednoga roditelja na

mene. Aja, Hermino, ja! Stojeć u smradnom hodniku, cvokoćuć od zime, drvenila, kamenila sam se sa bezobrazluka tih ljudi.

— Ali molim, gospodine Šiliću — istisnuh između zubijedva pribiruć duha — molim vas, pokažite mi moj stan. Mene se nimalo ne tiče vaša svađa s načelnikom, niti zlo vrijeme. Evo vidite kako tu na hodniku drhćem od zime. Treba vam znati da sam na otvorenih kolih prevalila put od željeznice do Jalševa, i pogibam od gladi.

— Vjerujem, vjerujem! — potvrdi Šilić pljunuv i opet, zatim reče okrenuv se: — Ženo, uzmi ključ, povedider gospođicu u njezin stan. Sluga! Sluga! — Zatim pokloni se školnik i zavuče se u svoju špilju, iz koje iziđe začas njegova — oprosti mi, Bože — vrijedna drugarica. Bog i duša, stidila sam se za nju da je ženska. Imala je na sebi nekakvu suknju, nekakav kamizol,* al da me na mjestu ubiješ, ne bih ti znala reći je li to sivo, žuto, zeleno, šta li, samo vidjeh da je izderano, zamrljano. Vrijedna gospođa školnikovica nije se nimalo stidila svoga užasnoga negligea,** pače je posve junački koracala preda mnom uskim hodnikom, da sam imala priliku promatrati ju od glave do pete.

Na kraju hodnika ustavi se, zataknu ključ i otvori oniska vrata.

— Evo — reče — to bi jedna vaša soba bila.

Stupih na prag, da zavirim u taj budući zakutak moje snivane sreće, al u isti par uzmakoh za nekoliko koraka. Pusta, prazna komora, prazna. Vapno po stijenah bilo požutilo, naokolo po tavanicah visila paučina, pod bijaše blatan, a peć na više mjesta probušena, a da stan taj još prijaznijim bude, imalaje ta komora samojedan — zasada razbijen — prozor na dvorište, pred kojim se na vrlo idiličan način dizao kotac*** gospodina Šilića.

* (franc.) haljetak

** (franc.) negligea, nemarne odjeće

*** svinjac

Ja pogledah Šiličku, ona mene, ja nju od čuda i pre-pasti, ona mene posve mirne duše, gotovo smiješeći se.

— Pa kamo, kamo da zaklonim glavu za ovaj čas.

— Eh! — maknu ona ramenom — nije dakako posve čisto, al za nekoliko dana, kad ne ima boljega, mogli biste se i tu zadovoljiti.

Krv mi udari u glavu.

— Oprostite — rekoh — ženska sam, zakoni čistoće sveti su mi. A gdje mi je druga soba?

— Ondje! — pokaza nekako od neprilike školnikovi-
ca na pokrajna vrata. Pristupih da otvorim. Ona to
htjede nekako zapriječiti. Prekasno, otvoriti. Moj budući
salon bijaše sada spremnica i kokošinjak Šilićev. Tu
bijaše zelja, luka, repe, muke, kokošiju, pače i odojaka.

Da pričam kako mi je u duši bilo, draga Hermino?
Mislim da ne treba. Pogledah odojke, kokoši i luk,
pogledah odrpanu, zamrljanu školnikovicu. Činilo mi
se da se je malo zastidila, bar je oči otkrenula od mene
i počela od neprilike strugati papučom po podu kad ju
oštro uhvatih na oko.

— Pa tu, tu da ja stanujem? Ovamo da se odmah
uselim, u taj smrad, gospodo?

— Hm — izmuca vrijedna gospođa, iskriviv svoje
usne na smiješak — sve to dakako nije carska palača. Al
kad se komu hoće služiti u Jalševu, mora i za to Bogu
hvaliti.

— Pustimo to, gospodo — rasrdih se na bezočnost i
prostotu te ženske—vama se može bit ovakav stan bolje
mili nego meni, vašje ukus po svoj prilici drugačiji. Nu
molim vas, kada kanite ukloniti iz ove moje sobe svoju
živu i neživu hranu, jer ćete valjda i sami priznati, da ne
mogu stanovati u ovoj smradnoj, vlažnoj školji kraj
svinjca.

— Hm! Ne znam! Ne mogu vam baš točno naznačiti
dan — odvrnu Šilićka drzovito svojim kreštećim gla-
som.

— Kako?

— Ma da! Prije tri, četiri mjeseca ne ima o tom govora, draga gospođice. Ja zasada te stvari ne imam kamo drugamo spremi, a bome ih radi vas baciti ili raspokoliti neću.

— A molim vas tko to od vas traži, ja hoću svoj stan. Ah, da, gdje su mi stvari, što sam pred sobom poslala u velikih škrinjah.

— Ondje u dvorištu pod sušom — reče školnikovica ravnodušno, pokazav prstom kroz prozor.

Pogledah, prepah se, zadrhtah od ljuti tosti. Sve moje posoblje i druga roba u velikih škrinjah, sve stajalo je zbilja u blatu pod šupljikavim krovom odrpane suše. U meni uskipi krv. Vidjeh da se je tu proti meni urotila prostota i zloba, da tim ljudem nisam nimalo u volji, da sam im pače na putu, jer što sam doživila od jalševačkog prosvjetitelja naroda i njegove mile drugarice, ne bi mi zaista bio učinio ni zadnji seljak u selu. Pozvah nabrzo svoga kočijaša seljaka te ga umolih, neka dovede nekoliko svojih susjeda iz sela, kola pako neka ostanu svakako pred vratima škole. Nasmjehnuv se lukavo, učini seljak po mojoj zapovijedi. Zakratko dopremiše seljaci moju robu ispod odrpane suše u manju sobu moga žalosnoga stana, ja zaključah vrata i uzeh ključ k sebi, pa da odem.

— Dakle, kako ćemo? — upita me u čudu Šilička.

— Zbogom, gospođo! — odvrnuh ukratko — meni ne treba od vas ništa više. Svoje potrebe tražit ću drugdje.

Nato odoh hodnikom iz kuće. Ti ćeš se bez sumnje mojoj goropadi čuditi, gdje sam istom koraknula u svijet. Al vjeruj, taj bezobzir, ta prostota, ta nestašica i najobičnije uljudbe kod ljudi koji su zvani dizati narod iz tmine i uljudivat ga — sve to ražalostilo je teško srce moje i uzjariło me. Nažalost sjetih se i opet da su mnogi pozvani, a rijetki izabrani, da u sto prilika prazna, šuplja fraza zamjenjuje valjan, ozbiljan rad, navlaš kod ljudi kao što je Šilić. Sjednuv na kola, zapovjedih seljaku neka me vozi u "gostionu", kako je bilo upisano nad vratima oveće kuće, koja doduše nije imala biljeg evrop-

skog hotela. To ti je pola zidana, a pola drvena svojina jalševačkog mesara, koj povrh toga trguje vinom, žitom, marvom, žirom i šiškami. Na prvi pogled preplaših se, opaziv nečistu okolicu i dvorište jalševačkog hotela; srce mi klonu, jer se nisam nadala da ću tuđe naći čišće utočište, negoli u podrtoj školi. Al se ovaj put prevarih. Gospođa mesarica Hrvatica ti je staroga kova, vrlo građanska kći. Kako mi se čini, mari ona malo za to što biva u okolini i u dvorištu njezina "hotela", jer to smatra po svoj prilici vanjskim poslovima, za koje neka se brine muškarac. Nu u nutrnjih poslovima, tj. u kući, vlada gospođa mesarica vrlo oštro. Kad moja kola zakrenuše u prostrano, prilično blatno dvorište, iziđe omašna vladarica doma, sva zažarena od ognjišta, pred kuhinjska vrata. Držeći jednom rukom ogroman kuhinjski nož, a drugom glavicu luka, promatrala me je vrijedna gospa svojim velikima očima toli oštro kao sveti Petar dušu koja se šulja u raj. Nu taj me pogled ne preplaši nimalo, jer je crveno, nabubreno lice bilo gospodarici toli dobroćudno i pošteno. Skočiv s kola i pozdraviv ju prijazno, rekoh joj tko sam i na kakvu da sam nevolju sred zime naišla u Jalševu, da mi sada ne ima druge nego da se smjestim u gostioni dok mi se stan ne popravi, i dok si kako tako ne uredim svoje malo gospodarstvo. Mesarica porumeni još jače, zamahnu silovito kuhinjskim nožem i udari u smijeh:

— E, da! To je Šilićkino maslo! To ste si misliti mogli. Aj, školnikovica, to vam je gospa od glave do pete, to jedri svake nedjelje put crkve u samoj svili, da sve šumi, a onamo, vele, ne ima ni cijele čarape, ni košulje, fuj! Pušljiva je gospoština, a cijela ta naša škola, oprost Bože, stjeničarnica. Pa niti oprali poda, niti omazali peći i ugrijali sobe, i kraj svinjca da spavate? Fuj! — Dobra domaćica okrenu se zatim, zovnu slugu i zapovjedi, neka mi ponese škrinju u sobu broj 1 u prvom katu, a juha, reče, da je upravo zakuhana, neka se presvučem i nek siđem razi zemlje, gdje mogu u posebnoj sobi objedovati. Na taj ponešto krupni, ali iskreni doček

smiri mi se duša, te se počeh pomalo oporavljati od prve svoje žalosti. Moja sobica bijaše nevelika, al tiha i van reda čista. Nije tu bilo nikakve zalihe i raskoši, već starinska građanska prostota vladala je prostorom. Sve bijaše bijelo bjelcato poput snijega: i pod i zastori i postelja i pokrivala. Izim postelje stajao je tu ormar, stol, dva, tri stolca i umivaonik. O zidu visila je argavska, ura i to mačak sa pokretnima očima, zatim slika Napoleona Velikoga, carice Marije Lujze i svete Geneve. Mala je to škuljica,* sitno gnjezdašce, al čisto i udesno, te se sjetih svoje male sobice za crkvom svetoga Petra.

Pogodih se dakako odmah sa gazdaricom za stan i hranu, i to za cijenu toli jeftinu da sam se čudom čudila. Moji gospodari su čestiti građanski ljudi, hrana je vrlo dobra, stan čist, utoliko sam vrlo zadovoljna za prve materijalne potrebe, a poslije ćemo istom vidjeti ukoliko možeš ovdje dokučiti više idealne. Moja draga mesarica ujedno je živa kronika ne samo slavnoga mjesta Jalševa nego i cijele okolice. Ona poznaje u dušu svakoga velikaša, šljivara, župnika, trgovca, židovskog kramara, zna svaku gospođu; kako se gospodari, kako li se privređuje i radi, tko li napreduje il nazaduje. Ne vjeruj da je ona pusto preklapalo, ili da joj je osobita slast prišiti ovomu ili onomu krpicu, kako to znaju jezičave babe. U nje ti je srce pošteno, iskreno kao na dlanu. Veseli se radu i poštenju, a srdi se na lijenost, oholost i nepoštenje, na domaće propalice, tuđe varalice i izjelice, pa ti brije jezikom sve po istini, da ju je milota slušati. To ti je prava hrvatska žena kakovih je prije puno bilo, koja ne bi zatajila ni mrvice istine, već iskazuje sve do piknjice što joj se u duši skriva, pa kaže svakomu svoje u brk. Eto, reci sama, draga Hermino, nisam li sretna? Inače imaju samo veliki gradovi svoje putne knjige, svoga Baedekera, evo, ja ga nađoh i u Jalševu, i to u spodobijedne poštene mesarice.

* rupica, tj. sobica

Ovaj kraj — koliko po pričanju svoje gospodarice suditi mogu — dosta je zanimiv; ima tu svačega kao šarena cvijeća po polju, a bit će tu i ogromna posla, nu o tom kašnje, draga Hermino, dok se ne uvjerim na svoje oči šta je, dok sama očima ne obredim sve te žive egzemplare. Nu na svaki način moram ti govorit o svom sastanku sa mogućnici i prvaci mjesta Jalševa, koje je središtem općine. Lahko je te osobe izbrojiti, a da ne pogriješiš nimalo proti statističkoj točnosti. Tu ti je dakle gospodin načelnik, gospodin bilježnik, gospodin blagajnik, gospodin župnik, gospodin učitelj (koga sam ti u nekoliko crtica karakterisala), zatim trgovac, mesar, zakupnik daće Izraeličanin, kotarski nekakov liječnik, a na gradu ima nekoliko vlasteoskih činovni-

ka. Općinski i grofovski činovnici, a i građani imaju s veće strane uza se i vjerne drugarice svoga života, i ne može se upravo reći da u Jalševu ne ima otmjenijega društva. Moja mesarica međutim nadahnjuje me, kako vidim, vrlo dobro, i ta priprosta ženska ima začudo oštro oko za psihološka promatranja.

— Molim vas, draga moja, čuvajte se jalševačkih baba ko žeravice, govorite malo pred njima, i kad vam stane strina Kata preklapati i ovo i ono proti strini Bari, a vi i ne slušajte, umiješate li se u tu kritiku makar za mrvicu, još će smisliti na vas da ste joj vi svojim jezikom crnili obraz. Ne polazite nikad u mjestu jedne više od druge, koliko je moguće. S gospojami sa grada možete još kojekako općiti, fine su, al nisu gizdave, dočim su ovdje dolje sve pauni, kanda su grofice. Načelnikovica ajdede, dobra je ženska, al vam ne zna govoriti nego o novih haljinah. Uostalom upoznati ćete i onako s vremenom sve, a ja sam htjela samo opomenuti vas, da ne zagreznete u nepriliku, jer ste još mladi, prvi put ste došli u strani svijet, i ovdje će svačije oči na vas gledati. Prije svega čuvajte se školnikovice. To vam je prava zmija, a jezik joj je gori od britve, taj vam je kadar smisliti na vas da ste sred bijela dana čovjeka ubili. Zagrepkinja je kao i vi, nekaka razmažena prokšenka, glupa sirotinja, a nadima se ovdje kanda je prva na svijetu. Počelaje pomagati svoga muža u školi, pa se je mislilo da će se zagovorom i protekcijom dočepati mjesta učiteljice. Al i najveći njezini prijatelji uvidješe napokon da milostiva gospa Šilička ne umije ni kruha peći, ni košulje šivati, nekmoli podučavati djecu, pa vele još i to da ne umije ni jednoga jezika na svijetu, premda uvijek švapski naklapa, jer da je to fino i gospodski. Zato joj zabraniše pomagati u školi muža si i pačat se uopće u školske poslove, pa ste vi namješteni, gospođice! Tako utonu Šiličevim nada.

Tako me savjetovaše moja gazdarica, kojoj sam od srca zahvalna. Sad istom razumih zašto su me Šilićevi toli milo i drago dočekali. Ti dobri ljudi misle da sam ja

kriva nesposobnosti veleuvrijedne gospođe Šiličke. Priznat mi je da mi se nekako koža ježi pomislim li na budućnost. S tim svijetom morat ću živiti pod jednim krovom, sa Šilićem općiti u službi! Taj budući moj put nije nimalo ružami posut. Neka. Vidit ćemo! Ja uzmaknuti neću.

Prvi moj pohod išao je gospodina načelnika jalševačke općine. Umirovljen je to gospoštinski provizor, koj ima kod Jalševa nekoliko prelijepih vinograda, a u samom mjestancu kućicu razli zemlje, dosta čistu. Vele da je čovjek imućan, da su mu ruke čiste, nego u svom poslu da ne razumije mnogo, premda je pun najbolje volje. K tomu da je zanešen vinogradar i da svim novinam dosađuje svojim članci o pivničarstvu.

Teškim srcem pokucah na njegova vrata; ne pohodih ga naime u uredu, već kod kuće. U prvoj sobi namjerih se na suhonjavu matoru žensku u modroj domaćoj haljini sa čipkama i pod svilenom kapicom. Sjedila je do peći u naslonjaču, i čim otvorih vrata, dohvati starinski očalin od sedefa i uze me promatrati kao kakvu neviđenu zvijer. Žena je to fina lica, aristokratičkog držanja, dosta dobro i fino uzgojena, a po materi iz stare barunske kuće. Kraj svega ponešto uzvišenoga dočeka ne probudi načelnikovicu u meni nikakove antipatije. Pokloniv se, rekoj joj svoje ime i zvanje i upitah da li je načelnik kod kuće. Čim bje čula da sam učiteljica, prispjela iz glavnoga grada, spusti očalin u krilo, lice joj se razvedri, i milostivo mahnu mi rukom neka sjednem do nje.

— Sjednite, sjednite, gospođice — reče zavlatač ponešto aristokratički. — Sad će moj suprug doći, izvolite se samo malko strpiti. Ah, vi idete dakle ravno iz Zagreba? Lijepo, lijepo! Bit će vam čudno tu na selu, jer Zagreb, eh, da, Zagreb! To je ognjište cijele zemlje, ročište otmena svijeta, tu ima duševne hrane i naslade. Ah! — uzdahnu — ne može dakako svatko biti u Zagrebu, sudbina smije se smrtnim ljudem vrlo nejednako. Čudim se da ste odvažili se zavući u Jalševo.

— Eh, sudbina, milostiva gospođo — odvratih ja ukratko.

— Pa upravo ste ružno vrijeme pogodili, ta strašno je putovat sred snijega i leda.

— Da, milostiva, osobito na otvorenih kolih.

— Na otvorenih kolih? — ozva se za mnom krupan glas, te se čitava lecnuh. Bio je to gospodin načelnik, koj bje pri mojih zadnjih riječih stupio u sobu, a ja ga nit ne opazih, budući leđima okrenuta prema vratima. Skočiv na noge, poklonih se poštovanoj glavi općine smjerno: gospođa načelnikova predstavi me: — Gospođica Kunovićeva, naša nova učiteljica! — našto načelnik dva, tri puta kimnu vrlo milostivo glavom te doda: — Dobro, drago mi je! Sjednite, frajlice!

Pri tom pozdravu gledao me je nekako milo i voljko smiješeći se da mi se je odmah ugrijalo srce. Ne imam zasada fotografije svih ovih osoba što ih opisujem. Volila bih ne opisivati ih te priložit naprosto svjetlopis*, prištedila bi si barem dosta vremena.

Nu ovako moram ti barem siluetu** nacrtat.

Gospodin načelnik je — kako da ti rekнем — eh, zdrav, star grabar, ni visok ni malen. Ima ti pleća dosta široka, trbušinu dosta veliku za svoje dostojanstvo, samo debele sabljikaste noge u uskih hlačah — jer načelnik ne nosi nego hrvatsko odijelo — nekako su smiješne. Na krupnom licu stoji mu kratka, oštra brada, a sijedu kosu na glavi, dosta dugačku, razdijelio stazicom na dvoje. Odijelo nije mu baš salonsko i pokazuje dosta mrlja, samo mu je svileni ovratnik koketno zauzlan, a na lijevoj ruci nosi vazda svijetlu — dakako dosta zamazanu rukavicu, valjda kao priznak višeg dostojanstva i finoće, jer se gospodin nebarun ponosi svojom barunskom drugaricom. Inače nije ti gospodin načelnik u govoru toli tankoćudan te mu iz usta istekne kadšto

*fotografiju

** (franc.) siluetu sjena

po koja toli popularna rečenica da načelnikovicu popada nesvjestica. Uopće, kako spazih, prate oči vrijedne gospođe svaki mig, svaki kret njezina druga nekako plaho i zabrinuto. Valjda se barunica boji da će ju drug nebarun svojim priprostim vladanjem osramotiti pred svijetom.

Načelnik baci kapu na stol, postavi si stolac do mene, prebaci sjednuv noge, nagnu glavu da ogleda svoje čizme, pokuca dva tri puta po sarah da vidi jesu li cijele, na što gospođa ponešto zadrhta. Zatim izvadi burmut-

nicu, zagrabi ljudski, te pucnu zatim prstom. Pogleda me onako ljudski kao čovjek kad se pogađa za konja.

Žarila sam se od neprilike, a načelnikovicaje nasuprot bljedila.

— Šta rekoste, frajllice, ono za otvorena kola? — zapita nešto strastvenije i ponudi me od zabune otvorenom burmutnicom. Lecnuh se te neobične ponude, a načelnikovica istisnu od gnjeva:

— Ali, mužu!

— Da, gospodine načelniče! Dovezoh se amo na otvorenih seljačkih kolih.

— To nije moguće. Vi se varate.

— Oprostite, ne varam se. Osjećam jošte i sada ljutu zimu u svojih kostih i pamtim predobro kako me je vjetar u gorskih klancih prebrijao.

— Ah! Ah! Ah! — uze sad načelnik pomamno vikati udarajuć dlanima na svoja koljena i klimajuć glavom kao kineski božić. — Učiteljica, prosvjetiteljica naroda, pa na seljačkih kolih! Trista mu muka! Mraz je pao na Jalševo! Reći će se po Hrvatskoj daje to zadnje mjesto na svijetu, bit će o tom govora po novinah. Trista mu muka! Ej, ženo! Oprosti! Reci, draga barunice, ne rekoh li ti onomad pri večeri da sam staru župnikovu kočiju posudio za novu učiteljicu. Eto, a ovi poslaše seljačka kola! Koje je ćorave babe lopovskoga sina to posao? Ha!

— riknu načelnik i udari šakom opet u koljeno: — Puklo mi je, puklo mi je! Tu mi je sramotu naprtio naš veleuvrijedni bilježnik, ona ljuta pijanica, učinuo ga Bog! Ah! Ah! Ah! Pa živi dođoste u Jalševo! Ded'te, da vidim — huknu i pogleda mi oštro u lice. — Jeste, boga mi! Eto čuda! Druga bi se stvorila santom. Ah! Ah! Ah!

Načelnikovici počelo se čelo strašno mračiti. Popularni i dosta žestoki govor gospodina načelnika kosnu se njezinih aristokratičkih živaca neobično. Krepkim glasom ukori ga ukratko: — Mužu, mužu!

— E, pa hvala Bogu, te ste sretno došli i niste si vrata slomili — obrati se načelnik k meni — da ste mi zdravo! — Nato uhvati moju desnu ruku dosta energično i udari

svojim desnim dlanom u moj toli živo da me je ljuto zapeklo do srca. — Da ste mi zdravo, frajlice! — ponovi opet.

— Mužu! — planu načelnikovica, — ti si — ti si — oprostite, gospođice, to je tako njegov humor, njegov običaj! — završi smiješeći se kiselo.

— No, sad ste tu u toplom gnijezdu, imate svoj stan kako valja, pa je dobro, je l? — nastavi načelnik.

Na te riječi moradoh nehotice pogledati gospodina načelnika velikima očima, jerbo mi se po tom što doživih, njegov govor činio gotovom ironijom.

— Hvala, gospodine, načelniče! — poklonih se udvorno. — Zasada nađoh si toplo gnijezdo gdje mogu otpočiniti, kako će kašnje biti, ne znam.

— Zasada? Kako će, kako će kašnje biti? Molim kako vi to provizorno* govorite, gospođice? — upita me načelnik u čudu, odmaknuv od mene stolac za dva koraka.

— To jest, gospodine načelniče, dozvolite da vam stvar razjasnim. Dođoh da se poklonim vama kao glavi općine i vašoj milostivoj gospođi, kako to ište red i pristojnost. Ujedno molim usrdno za vašu zaštitu i pomoć. Ispovijedam vam iskreno da nisam amo došla samo radi korice hljeba, već da i ozbiljno radim za prosvjetu naroda. To moje zvanje zanjelo me je, za tim ciljem idem ravno, zazirem od kojekavih osobnih obzira, mrzim na zavist i splotku i želim za svoj rad nesmućeno mira i udobnosti, koliko se to slaže s mojim zvanjem i mojimi sredstvi. Puna takovih nada dođoh amo u ovaj zabitni romantički kraj svoje domovine, misleći da će ovdje svakako više mira, manje splotaka biti nego ondje u gradskoj vrevi. Nu pri prvom dočeku u ovom mjestu klонуše mi krila silno, a moji ideali padaju sve niže.

Načelnikovica slušala je moj uvod vrlo pozorno, čini mi se dajoj moje riječi iznukaše neko počitanje prema

* (lat.) uvjetno, neodređeno

mojoj osobi, i gospodin načelnik zabezeknu se ponešto na tu žensku oraciju, koja mu, kako se po njegovu licu vidjelo, nije posve jasna bila.

— Molim vas, zašto padaju ideali? — zaleti mi se čovjek u riječ primaknuv svoju stolicu opet k meni.

— Stanujem zasada u gostioni.

— U gostioni, krčmi, kod mesara? Idite zbogom? To nije moguće! — viknu načelnik skočiv na noge.

— Al, čovječe — ukori ga načelnikovica — bit će moguće, kad gospođica veli.

— Istina je, vjerujte, gospodine načelniče.

— A zašto niste išli u svoj prostrani, udobni, posve nanovo uređeni stan u školi — zapita me glavar. — Jalševčani čudni su vam svatovi, pa će si koj taj brusiti jezik da učiteljica, mlada gospođica, imajući svoj stan, ide stanovat u krčmu.

Mene je, istina, nešta žacnulo, pogledah načelnika ispod oka. Taj čovjek, pomislih si, il je ortak staroga učitelja, pa mi se ruga nemilo, ili vrijedna glava općine ne zna šta biva u njegovoj općini. To nije rijedak slučaj u našoj blaženoj Hrvatskoj, kako mi ljudi govore. Odvratih mu naprosto:

— Šta ću? Morala sam, gospodine načelniče! — Zatim uzeh mu natanko pripovijedati sve prizore u školi i pred stanom gospodina Šilića. Kušala sam da mu to opišem plastičnije nego tebi, te ne minuh ni odojke, ni paučinu, ni kotac, ni vrlo dvojbeni *neglige* školnikovice. Pripovijedanje moje mora da je vrlo živo bilo. Domaću gospođu popadaše neki nemir, čini mi se da se je rumenila od stida; načelnik slušao me je isprvine kao što čovjek sluša luđaka kad bunca. Nu kad spazi moj mir, kad se uvjeri po potankostih da će to istina biti, skoči i opet sa stolca, uze mahnit hodati po sobi i vrtiti glavom, vičuć usto:

— Trista mu muka! Eto! To je hvala! To je hvala! To je ta Šilićka! Prekrstilaju ploha i tuča! Šta svinjac! Bože moj! A u vašem salonu odojci i kokoši! Pa vaše posoblje pod sušom u blatu! Ele! Ele! Vražji ti orguljašu, koj si po

milosti avanžirao do školnika, gdje ti je obraz? Trista mu muka!

Gospodin načelnik bio bi bez sumnje sipao još veće obilje ljutih krpica na glavu neuljudnog školnika i njegove nečešljane drugarice, da mu nije tankočudna drugarica života ukrotila bijes, rekav nekim uznositim, svečanim glasom:

— Eto vidiš! I opet je izišlo na moje! Ne rekoh li ti sto puta da tim ljudem ne vjeruješ, da su to samo zmiје koje u svojim prsijeh griješ. Ti držiš svakoga najboljim čovjekom na svijetu, povjeravaš sve takove vrsti ljudem, a oni te navlaš ostave na cjedilu da te osramote. Šta bi ljudi rekli da to iziđe pred svijet u novinah? Kako li bi se oblast oborila, na Šilića zar? Nipošto, na načelnika — na tebe! Sve to uradiše Šilićevi tebi uprkos, znajući dobro da se nećeš dalje brinuti, kad si im povjerio brigu. Oprostite, gospodice — okrenu se gospođa k meni — ne mislite da je u tom bilo zle volje s naše strane. To je sve posao zlih ljudi, koji bi svakako htjeli škoditi mojemu suprugu. Bit će naša briga da popravimo što su drugi pogriješili. Ovo vam budi ujedno nauka kakvih tu ima ljudi, i kako ih se čuvati valja.

Zahvalih se načelnikovici na prijaznom uvjerenju; rekoh joj kolika da mi je čast što sam našla zaštitu toli odlične gospođe, i više toga, što se već u ovakvih prilikah govori. Nu moje riječi ne bijahu puke fraze udvornosti, već iskreno mišljenje, jer mi se čini da su ti načelnikovi, dobri, iskreni ljudi, premda u svojoj vrsti i po svom zvanju čudaci, kakovih često nalazimo na selu. Prema meni barem vladaju se više no prijateljski, njihova kuća mi (je) oaza u jalševačkoj pustinji.

Gospodin načelnik motao je u svojoj duši svejednako crne, osvetne misli i na svoga bilježnika, a osobito na školnika, jer je svejednako straga složenih ruku koraćao po sobi razbacujući krakove široko, kanda je čizme htio baciti s nogu. Vrteći pri tom uvijek glavom, istiskao je neki čudnovat mukao glas, kao ranjeni međed, što je po svojoj prilici imao biti uzdah pravednoga gnjeva, kojim

je plamtilo njegovo uvrijeđeno načelničtvo. Ujedanput dignu svoj kažiprst i kriknu strahovito:

— Neka! Neka! Pokazat ću im što sam i tko sam! Trista mu muka! Moje srce je predobro, premehko! Odsad bit ću strog kao profuz, vjere mi, hoću. Neka mi školnik opet dođe po vanrednu nagradu, pokazat ću mu vrata! A taj mili, slatki moj bilježnik, koj ima jedno desetak istraga na vratu, ta pijandura, taj mi pravi ovdje opoziciju. Neka! Neka! Vidit ćemo tko je tu glava, tko je načelnik. Trista mu -- al — obrati se domaćin k meni — ne bojte se. Za najkraće vrijeme biti će vaš stan priređen kako treba.

— A donle — doda načelnikovicu — izvolite se preselit k nama, jer ljudi će u sav glas vikati na vas da ste se nastanili u krčmi. Jalševčani ne pitaju tu mnogo za razlog.

— Pravo, pravo, draga ženo moja, barunice moja! — reče načelnik uzvišenim glasom i dignu svoj kažiprst — ti si mi tu misao izvadila iz usta, a ja ću ju samo popuniti, veleći: Gospođice, molim vas, da budete odmah danas našom gostinjom. Zar ne, moja draga barunice, vi se slažete sa mnom, i cijenim da bi vrijeme bilo, da pomislimo na okrepu svoga mlohavoga tijela, jer je evo — pri tom izvadi svoju zlatnu uru — dvanaesta odbila. Moja vrijedna gazdarica, mislim, nije radi toga u nepriključici?

— A šta to govori gospodin načelnik? — rasrdi se žena, — kanda mi svaki dan ne možemo počastit nenadana gosta! Odložite, gospođice, meni je osobito drago. Oprostite samo časak, da odredim što je potrebno.

Po tom dignu se barunica koracajući ponosito poput Junone* iz sobe da si spremi što dostojniji objed.

Mislim, draga Hermينو, da sam za ovaj put ovršila više nego što sam po našem ugovoru dužna, jer se moje

* (starorimska božica)

pismo preko mjere oteglo. Zasada dosta, dragice moja! Pođi k mojoj dragoj, zlatnoj babici — kojoj sam također pisala — reci joj da mi je dobro, vrlo dobro. Ne reci joj ništa o putovanju na otvorenih kolih, o nemilom dočeku, već laži i maži kako bolje znaš, da sam došla u pravi raj. Tebi će starica povjerovat i bit će sretna. Do proljeća promijenit će se štošta, donle uredit ću i svoj stan, pa će baba mislit da je uvijek tako bilo. Pokloni se u moje ime milim tvojim roditeljem, pozdravi sve moje prijatelje. Ali sada dosta, dosta i predosta. Drugi put slijedi drugo poglavlje o blaženom Jalševu. Ljubi te u oči i usta cjelovom živim tvoja posestrima Branka, učiteljica jalševačka. — P. S. Zbilja! Zar ništa, posve ništa? Ta zimsko je doba, sastanci, zabave, prosci, a Hermina miruje? Piši mi o tom. Kod načelnika nastanila sam se definitivno i ostat ću do svibnja. Zbogom!"

To bijaše prva poslanica mlade učiteljice idealistice, koja bje skočila da ore kamen, da iz kamena izmami zlatnu pšenicu. Iz riječi njezinih ne ozva se opet ni najmanji glasak zdvojnosti i pečali, već je po tih recih titrala neka fina ironija. Ta da, Branka ne bijaše nervozna lutka, uzgojena u kakovu zavodu, već jadro hrvatsko dijete, koja se, kako sama reče, nije plašila ni vraga. U njezinu srcu bila se poput evanđelja utvrdila misao da pobijediti mora. Da je zbilja oštrila svoje oružje, razabra Hermina iz drugoga pisma, koje bijaše dapače začinjeno humorom. U njem pisa Branka:

"Šutim zasada ob onom praznom smotku papira, za koj moradoh na pošti četvrt forinte globe platiti, šutim, ali samo provizorno, i smišljam groznu osvetu. Užasna strijela osvete opržit će tvoje zlatolike, skakutave uvojke, pa onda, Hermino, ajd u zapećak. Ne prevarih se da će tvoje veleuvrijedno pismo biti strahovita prodika i ljudska rugalica. Da, da, nemilo digla si bič na moj idealizam, na moje sanje, i misliš već sada da možeš pod moju jalševačku bajku potpisat moral: "Dočim oko zvijezde ište, nos ti pade na smetište." Oprosti mi da sam taj "klasički" stih citirala. Nu strpi se, još nismo pri kraju,

idemo da vidimo. Ja ću sve tvoje prodike staviti pod ključ, da ti poslije dokažem kakva si lažna proročica.

Za tebe ne može dakle čovjek još pametne riječi čuti. Žao mi je. Mislim da nije nitko kriv nego upravo ti. Molim te, ne piši mi više toli plačne elegije* o tom predmetu.

Nasmijala sam se tvojoj filozofiji nesamo od srca, izvalila oči, pismo dva, tri puta pročitala, nato se dva, tri puta prekrstila. To da piše Hermina o braku, o muževih! Ta meni je nekad posve drukčije govorila. Ne vara li me moja slutnja, to si mi pismo pisala, prebrav na glasoviru nekoliko žalosnih elegija. Ne dvojim nimalo da ćeš se povratiti u tvoj obični takt — u poskočnice, jer je to tvoja prava pravcata narav. Nu o tom dosta. Molim te, ne spominji više u svojim pismih Marića. Sretna sam i presretna da o njem ništa ne čujem, ne vidim. Ja tu ništariju prezirem, jer je prodajna duša, nu, jer nije muškarac. Kod prilike reci mu samo jedno, za mene da je najveća uvreda da čovjek kakov je on na mene misli. Daleka mu kuća. Dakle zapamti si, ni riječce više o njem. Nu sada na pravi posao. Tražiš da produljim crtati galeriju jalševačkih karakternih slika. Reče mi da se to opisivanje ne mili samo tebi nego i tvome gospodinu ocu. Jesi li čula, Hermino! Ti si zliša, ti si nevjera. Pisala sam doduše sve samo čistu istinu, al zato nije trebalo moje pismo iznijeti pred svijet. To je gotova izdaja, i u prvi mah odlučila bjeh ne pisati više ni slova. Ali neka ti je prošteno, pardoniram te, znam da se sve to ima odbiti na tvoju nesretnu nestašnu narav.

Druga osoba u općini, a svakako najzanimivija slika u cijeloj jalševačkoj galeriji, svakako je gospodin bilježnik Šandor plemeniti Mišoci, kako se sam predstavlja. Od drugoga svijeta rijetko ćeš kada čuti pravo njegovo ime, seljaci zovu ga gospodin bilježnik ili notaruš, inteligencija veli mu "vitez de birsa", na što se on

* (grč.) tužbalice, tužaljke

nimalo ne ljuti. Mišoci bijahu ovuda šljivari dosta imućni, zadnja im je grančica sadanji "vitez de birsa". S njime će to pleme pasti u grob, jer je gospodin Šandor mladenac i ne kani se oženiti. Ljudi poznavaju ovuda njegovu biografiju vrlo dobro, i valja priznat da je dosta romantička. Stariji htjeli od Šandora svakako stvoriti znamenita, učena čovjeka, bud podžupana ili kanonika ili fiškala ili profesora. Pri tom ne uzdavaju se toliko u pametnu glavicu maloga Šandora koliko u pomoć uglednih, imućnih rođaka i kumova. Ali nada ih prevari.

Sadanji bilježnik jalševački nije ćutio nikakve simpatije za knjige, zato nije mogao u četvrtoj latinskoj školi dotjerati nego do trećega reda. Nu načelnikovima uvjeri me da bilježnik brblja vrlo puno latinski, navlaš pred seljaci. Šandor osta svojim roditeljem u kući, i dakako, ne radeći ništa poštena i pametna, bud je ležao kod kuće u vrtu pa je k tomu pušio, bud se je vozikao po okolici zalazeći u šljivarske dvore, gdje bi se obično napio do nesvijesti. Od same zdvojnosti strpaše ga stariji u husarsku regimentu*, gdje je služio majorom neki daleki rod njegove majke.

Šandor posta po vremenu frajt, kapral, napokon i stražmeštar, al je trošio za tri oficira. Stari Mišoci davali su pa davali po mogućnosti i preko mogućnosti. Ta Bože moj! Jedinac je stare familije, ne može živiti kao prosjak, kod husara ima plemenite gospode. Bit će oficir, onda će i manje troška biti. Stari davali, komad po komad imanja išo na ništa, pojede ga husar. Napokon zaduži se Šandor kod Židova dovrh glave, počini i kojekakve druge nevaljalštine, te nije mu pomoći mogao ni rođak ni major. Jedno vrijeme sjedio Šandor u zatvoru, poslije potjeraše ga od husara. Povrati se opet kući. Otac bje umr'o od žalosti, pol godine zatim i majka — a Šandor sada vlastelin. Šandor mogao je po volji trošit. I trošio je. Dvorac bijaše doduše dozlaboga šupalj,

grede previjale se da puknu, polja i livade ostalo vrlo malo, a vinograda ni trunka. Al je Šandor plemeniti Mišoci opet bio vlastelin, nabavio si novu ekipažu na četveropreg. Povezo bi se tri puta u tjednu u glavni grad radi gospodarskih reforma, koje htjede uvesti na svom imanju, premda ga je samo šaka bila. Ta komedija nije dakako dalje potrajati mogla. Dođe sud, baci gospodina Mišocija napolje, proda sve za dug, tako da je njegovo vlastelinstvo zajedno sa četveropregom i posjetnicami ishlapilo bilo, na veliku radost njegovih zavidnika. Sad je Mišoci išao pješke pušeć dugačku lulu. U Jalševu nije bilo zasluge; jedno vrijeme hranili doduše rođaci, župnici i kumovi bivšega vlastelina, al naskoro dosadi svima zbog pijanstva svoga. Udijeliše mu za milost da bude prepisačem kod suda u Varaždinu i za pol forinte na dan. To je dakako gorak kruh za bivšega husara i vlastelina, uopće za inteligentna čovjeka kojim se je smatrao sam Mišoci.

Mišoci počeo se je rušiti u se kao star toranj, i bio bi uz pol forinte sigurno pao u vječnu zaborav da ga ne probudi čudna, nenadana zgoda od mrtvih, te ga učini opet čitavim čovjekom. Ko sa vedra neba grom dođe godine 1860. opet stara konstitucija; njemački beamteri otfrknuše bez obzira, a domaćim sinovom procvate opet lijepa nada budućnosti. "Vitez de birsa" poče sada visoko dizati glavu, grmiti proti tuđim tlačiteljem, koji bacaju pametne i poštene domaće sinove u kut. "Pametnim i poštenim domaćim sinom" smatrao se je dakako i Šandor plemeniti Mišoci, i da ne podvoji nitko o njegovu patriotizmu, priveza si na svoj slamni šešir trobojnu vrpce od dva i pol rifa, misleći da će prema dužini te vrpce dobiti i veću čast kod županije varaždinske. Nu ni dva i pol rifa narodnoga nakita ne bijahu dosta duga da priskrbe Šandoru službu kod varmeđe; gospoda govorahu da tu ne ima samo pravopisnih zapreka, već da je i husarska prošlost Šandora predobro poznata, štaviše, da ne ima u Varaždinu krčme iz koje već nije izletio napolje velevrijedni "vitez de birsa". Od silovita gnjeva uzjari mu se duša. Škrinuv zubi, potuži se na neharnost domovine i zaprijeti se gospodi groznom osvetom, u tihosti duše dakako. Uvidiv da mora svoju škandaloznu figuru svakako ukloniti iz "centruma" županije, pođe po savjetu starih prijatelja na selo, te bude u Jalševu sretno izabran za općinskog bilježnika. "Vitez de birsa" plivao je sada kako bubreg u loju, hvalio je Bogu da nije dobio kukavne županijske službe; općinska krava muzara bijaše na svaki način bolja, tim više što se je velevrijedni Šandor misleći da je sa svojim dekretom dobio povlast guliti svijet, latio odmah drugoga pothvata, te počeo tjerat mimogred i zakutnu fiškaliju, koja mu preko godine donese dosta novaca. "Vitez de birsa" vražji je čovjek, grabežljiv, drzovit, silovit, i malo ga košta vrijeđati zakon ili uredovnu vlast. Sretan je. Drugi sjedio bi odavna u Lepoglavi, al Šandor stoji kao klisurina, i kad mu se oblast ili novine zaprijete, nasimije se slatko ispod brka. Njemu ne može nitko ništa.

Bilježnik Mišoci smatra se "bogom" općine, pa veli da cijelo Jalševo u svojoj šaki drži. Malo ga je vidjet u općinskom uredu. To mu se čini suvišnim, kako ljudi vele. Ponajviše uređuje u manjoj krčmi, koju Židov drži. Ondje obavlja i svoje fiškalske poslove, odbijajući smrdljive dimove iz svoje zemljene lule, pijući pred podne šljivovicu, po podne vino i psujući "glupoj seljačkoj marvi" sve svece. Kad je taj čovjek došao za bilježnika u Jalševo, morade od načelnika uzajmiti novaca da si kupi tri cijele košulje i jedan par čizama; danas nagrabio sije, kako ljudi vele, imetka do deset tisuća forinti. Treba znati da ima sto forinti plaće. U samom mjestu žive dosta kukavno, stan mu je blatan, nečist, "gospodarica" neka ženska iz okolice, koja je prije guske pasla, a sada u svili koraca. Pitaš li kako je dobri Mišoci došao do svoga malenoga bogatstva? Ponajprije guli dakako narod i pobire užasne takse, o kojih ništa ne sanja ni slavna županija ni visoka vlada. Povrh toga umije vrijedni bilježnik ugoditi svakoj stranci i svakoj vladi. To je dakako čudno, gotovo nepojmivo, alje opet živa istina. Javno rukuje se Mišoci sa svakom strankom i nazdravlja zdravice prema društvu u kojem se nalazi, potajno piše izvješća županiji i vladi što li misli ovaj vlastelin, onaj sudac ili župnik, a kod izbora kortešuje obnoć kriomice za vladu i svaku vladu. Zato ga puštaju na miru, zato se i smije prkosito cijelomu svijetu. U njegovu vinogradu blizu Jalševa živi se u jeseni veselo, kako ljudi pričaju. Sve je tu gospodski uređeno. Onamo dolaze u goste katkad i novinari i saborski zastupnici. Nije to šala. "Tu živinu valja hraniti finom krmom", veli vrijedni bilježnik, pa tu bome teče i šampanjac. Zato ne ima u novinah prigovora niti u saboru interpelacije proti vrijednomu bilježniku jalševačkomu, i tako dalje. Debeo je kao da je žirom pitan, na nabuhlom licu ima malo bradice, ali je osuto crvenimi pjegami, žute oči gledu prezirno u svijet, šiljasta glava sa tupim nosom ni da bi se makla na debelu vratu. Obuci toga čovjeka u zamrljan bekeš, natuci mu mastan šešir, daj mu prostu lulu s

dugim kamišem, i evo ti "viteza od birse". Znam da se rad te nepjesničke fotografije središ, koja te ne može animirati, al će više gospodina oca; zato opisah tu osobu toli opširno. To ti je zasada ponajglavniji moj neprijatelj, jer mi je načelnik prijatelj.

Čuvši kakov je gospodin bilježnik i njegovo vrijedno kućanstvo, nisam ga dakako mogla pohoditi kod kuće, već mu se poklonih u uredu, pa sam navlaš vrebati morala da ga ondje zatečem, jer, kako ti rekoh, gospodin Mišoci zalazi tamo rijetko. Rekoh mu posve smjerno da sam nova učiteljica, da mu se preponičam, i neka mi ne uskrati svoje zaštite. Mjesto toga prizora bila je bilježnikova "pisama". Evo mećem kod riječi "pisarna" kvačicu, jer čovjek vičan krstiti svaki predmet pravim imenom, pomislit će, stupiv u taj posvećeni prostor javne uprave, da tu ne boravi kršten stvor, već kakov jedno-ili dvokopitnjak. Čađava je to komora, kojoj su stakla na oknih razlupana, u kutu stoji malo ognjište, po blatnom podu raštrkano je nekoliko svežanja pisama, u kutu naslonjeno bje nekoliko zaplijenjenih pušaka i sjekira, na stolu pako vidjeh veliki tanjur pun pijeska, malu bočicu tinte i dva, tri kukavna pera. Silni "vitez de birsa" primio me je u tom posvećenom prostoru, gdje me malne udavi strašna duha duhana, pun veličja gotovo kao kakav ministar, tj. dakako nešto prostije. Nasloniv se na okrajak svoga klimavog stola, prebaciv kadšto jednu nogu preko druge, gledao je jalševački tiran pred sebe u zemlju. Šešira dakako ne skinu predamnom, već ga navuče još jače na pijani svoj nos, neka oćutim svu njegovu silu i vlast. Kad je strašno iz svoje smrdljive lule i puhao mi dimove upravo pod nos, da se gotovo onesvijestih. Moj smjerni poklon slušao je Mišoci zataknuv dva prsta među dugmeta prsluka i pokašljujuć kadšto muklo i grubo. Kad svoj govor završih, istisnu Mišoci, gotovo grokćuć:

— Hm! Hm! Hm! — zatim nakašlja se gromovito, pijunu pred sebe, izvadi svoj modri rubac i uze, zataknuv u nj svoj debeli nos, trubiti da mi se potresoše živci. —

Hm! Hm! Hm! — ponovi tiran — dobro, dobro! Čuo sam da ste došli. Jeste izučili škole?

— Jesam, gospodine bilježniče! Evo moje svjedodžbe!

— Pustite, pustite, draga — mahnu notar prezirno — papir je papir i podnosi svaku laž, kao što magarac svačije batine. Ja do svjedodžbe ne dam ništa, znam da kod tih varoških frajllica cvate sama eminencija, a uistinu ponajviše same su to tikvice. Nego kod nas treba skupiti pamet, moja draga, kod nas to nije šala. Naša siromašna općina troši silu novaca za svoju školu, više nego može, nego što treba. Do vraga, ta gospoda zagrebačka htjela bi od naših glupih seljaka i seljanka stvoriti same filozofe. Tu imaš geografiju ortografiju, vragografiju, historiju i noriju, i zoologiju i volologiju. Čemu bijesa sve to prostoj duši? Ja, moja draga, nisam bio nimalo za to da dobijete vi to mjesto. Za prvo, niste domaća kći, nitko vas ne pozna, i bogzna jeste li za taj učiteljski posao; za drugo, koštati ćete nas puno novaca. Vidite, učiteljeva gospoja i domaća je kći, pa je imala samo malu plaćicu, a zna za naše lude seoske djevojke dosta. Bio sam često na ispitih i mogu reći da sam vazda zadovoljan bio. Dakako, gospodinu načelniku nije školnikova žena po volji bila, jer nije dosta fina za milostivu gospođu barunicu, a i gospodin župnik zabadao je neprestano i piskarao gospodi u Zagreb proti školnikovici i njezinom tobožnjem neznanju, a to sve zato, jerbo je školnik jednom gospodinu župniku u školskom listu nekoliko istinskih riječi prišapnuo bio. Meni je sve to dodijalo, i ne miješam se rado u te nečiste poslove, jer sam čovjek iskren. Gospoda od Zagreba uzela su školnikovici mjesto, narinula su nam vas. *Bene*,* ja perem ruke; nego bih vas svjetovao, draga frajllice, da se držite pošteno svoga posla, jer ćemo vam po vraški na ruke gledati, kako to ište dužnost poglavarstva; zašтите druge, čini mi se, ne treba vam; ta gospodin

* (lat.) dobro

načelnik uzeo vas je i onako pod svoje okrilje, a tu ste, mislim, dosta sigurni; više vam ne mogu reć, te vam se pokorno preporučujem.

Vrijedni bilježnik maknu glavu na stran kao kokot, otpuhnu dim iz lule i mahnu mi rukom da odem. Pomisli si, draga Hermino kako mi je pri duši bilo kad sam morala kao okrivljenica stajat pred tim nadutim prostakom, koj mi ni ne ponudi stolice da sjednem; pomisli si kako mi je mlado srce igralo od gnjeva kad mi je ta pijana propalica nekom osobitom slašću bez svakoga obzira sipao u lice najveće uvrede, te mi unapred navijestio da će mi spremati trista paklenih muka na mjestu gdje hoću raditi svim zanosom mlađahne duše za dobro mojega naroda. Okrenuh se na peti, šapnuh jedva: — Zbogom! — izletih iz općinskog ureda, u glavi mi se maglilo, na oči rivale mi se suze, bilo mi je da pukne srce, da se srušim bez svijesti na zemlju. I opet zdvojih, da, malne odlučih ostaviti to mjesto; al jači glas ozivao se iz moje duše: Ne, ne, ne, ne predajem se, primam tu borbu i moram pobijediti. Jedno me tješi i obodrava, imat ću uza se nekoliko poštenih, pametnih ljudi, a koliko sam razabrala, narod je svuda bistar i pametan, i ne ima u sebi opake žice, što najviše vrijedi. Po tom evo vidiš da imadem uza se nekakovu vojsku. Još će na mojoj strani biti jedna osoba, a to je naš župnik, koga sam također pohodila.

Starac primio me je vrlo prijazno i posadi me odmah kraj sebe na divan. Mogu ti reći da me se je ta lijepa staračka glava sa umiljatim posmijehom pod dugom srebrolikom kosom osobito mило dojmila. Taj prijateljski zvon njegova glasa osokoli me odmah, i kad u malo vremena spazih da je taj duhovni pastir prijatelj napretka, navlastito puka, da ne ima u njem nikakovih pred-suda, i da mu je jedno od prvih načela ljubiti sve čovječanstvo, uhvati me neodoljiva sila, te razgalih živom riječi svu svoju dušu, sve svoje namjere i navlastito razlog koj me je doveo u Jalševo. Govorila sam, čini mi se, dugo, a za te moje ispovijedi upiraše starac,

naheriv sijedu glavu, svoje jasne oči u mene, te spazih kako me časomice ozbiljno sluša, kako se katkad dobroćudno nasmijehne, kako katkada glavom kimne kada moje riječi odobrava. Svrših, zašutjeh, a on će na to:

— Draga gospođice! ne mogu vam kazat koliko mi je milo da ste me nesamo pohodili, već mi onako iskreno srce svoje otvorili. Ne mislite da samo riječim vjerujem, već ja pazim i na to da li su te riječi od srca. Imam hvala Bogu, dosta iskustva po svijetu, te umijem razlikovati pravo čuvstvo od fraze i deklamacije.*

* (lat.) ispraznog govorenja

Fraza pako dandanas je u Hrvatskoj ušla u modu, i mnogo toga što se više o rodoljublju, o napretku i tako dalje, nije nego pusta riječ, nećućena od vikača. A to farizejstvo* najveće je zlo po nas, za njim se skrivaju duše svakom prodajne, za njim ljudi koji misle da su pustom vikom ovršili svoju dužnost.

Vi niste takova, svijest dužnosti zahvatila je dubok koren u vašoj duši, vas je dapače idealni zanos u snu ponio od ciljeva kojih zasad polučiti nećete. Ne plašite se zato, velim vam to kao čovjek iskušan u borbi narodnoj, koj je sa svojimi drugovi također letio za ideali, drž'te ih se tvrdo, vi ste, vidim, ozbiljna djevojka, u vas je krepke volje i odvažnosti, krivi uzgoj po običnom gradskom kalupu nije iskvario vašega ćućenja i mišljenja. Mnogo toga što rekoste može se polučiti, borbom dakako, al vi se te borbe, kako vidim, ne žacate. Imat ćete dosta protivština, to ste mogli naslutiti po dočeku u školi i kod našega veleuvrijednoga gospodina bilježnika, koj se svakako uzorom prostote nazvati može.

— Znam ja za zaprjeke — odvratih — al se uzdam u Boga da ću ih pomoćju dobrih ljudi svladati, a vama, prečasni gospodine, od srca hvala, jer mi vaše plemenite misli dodavaju još više sile i poleta.

— Dobro, dobro, moja kćeri — nasmjehnu se župnik dobnostivo, gladeći zaklopac svoje burmutice — ja ću vam već u svakoj prilici rezerva biti. Ne znam hoće li svaki put hasniti. Svakako ne dajte da vas srce odviše zanese, gledajte dobro oko sebe i na osobe s kojima posla imate. Govorite čim manje, slušajte više, ne ističite se, molim vas, nikakovom modnom novotarijom; tim ćete jalševačkim "gundoricam" svezati jezik. Društva ovdje i onako ne ima mnogo, al ne polazite ih mnogo; načelnikovu kuću preporučujem vam. Gospoda ima doduše svojih hira i pretenzija,** jer je rođena baruni-

* (hebr.) licemjerje, prijetvornost

** (lat.) zahtjeva

ca, al usto je dobra, valjana, kraj nje ne treba vam se ničega bojati. Upućujem vas, draga moja, da znate gdje i kamo da nogom sigurno stupate, jer ste još mladi, u svijetu neiskusni. Ne govorim sve to od mržnje i pizme* na koga moga župljanina, al mi je pastirska dužnost opomenuti vas i reći da je Jalševo osje gnijezdo. I ja sam to iskusio, a ja kao svećenik, kao jašprišt** barem nisam nikomu na putu. Ne ima puno godina da sam amo premješten na svoju molbu. Htio sam svakako doć u zdrav, gorski kraj radi moga zdravlja, i u župu gdje manje posla ima. Za prihod nisam pitao, jer imam, hvala Bogu, i svoga prišetka. Tako je Jalševo, gdje držim i kapelana, na neki način zaklonište mojim starim kostim.

Al uza svu moju sijedu kosu, još mi je duša živa, ne mogu mirovat, i srce me goni da na mjestu gdje sam nešto stvorim ili popravim. Jalševčani, navlaš neka gospoda, videći moju sijedu kosu, mišljahu da već više spadam u drugi svijet, da će biti od mene na miru, i da neću dirnut u stare njihove navade. Prevariše se ljuto. Čovjek sam dobe ilirske, kad smo mi mladi popovi ili "crni đaci", kako nas zovu, stajali u prvom redu vojske za prava i napredak naroda. Duša bijaše nam puna plemenita oduševljenja, učili smo dan i noć, pisali, radili, širili zanos za narodne svetinje, za prosvjetu, nosili smo knjige među narod i dizali ga proti tuđoj sili. Lijepo je to vrijeme bilo, bijasmo kršni junaci, malo tko iznevjeri se svomu zavjetu, a i starci radimo za narod, kao što smo radili za mladosti.

— Dodoh amo najbolje volje, nadah se da ću oko sebe skupit kolo domorodnih ljudi, koji će radit i gradit. Gdje god sam boravio za dugo doba moga župnikovanja, pođe mi za rukom, i svagdje ostavih za sobom uspomenu. U Jalševu žalibože nije. Čim Jalševačka aristokracija osjeti da nisam puž koj drži rogove u svojoj kući, odmah uze paziti na svaki moj mig i kret, a glavni pazitelj je

* (grč.) neprijateljstva

** (mađ.) pratorop, biskupov savjetnik

učitelj Šilić i njegova vrijedna drugarica. Valjda imadahu najviše plašiti se mojega oka. Propovijedam vrlo rado, momu srcu osobita je slast kad mogu svojoj općini govorit punom dušom, te sijati sjeme ljubavi i sloge u tolika srca i upućivati naš zapušteni puk na bolje. Ta nije li u mnogih krajevih i kako zapušten? Ne mari župnik, ne mari školnik, ne mari podžupan, ne mari općina, a sam seljak ne umije ništa, ne umije ni čitat. Recite mi tko će ga dizat na noge? Ne mora li jadni hrvatski seljak postati plijenom svakoga seoskoga kramara; neće li mu poreznici raznijeti na bubnju i onu zadnju krpicu zemlje na kojoj su njegovi očevi kroz stotine godina stanovali? Ja nisam u svojoj župi nikad dao da mjesto mene drugi propovijeda, a propovijedi nisam prepisivao iz kojekavih njemačkih knjiga, već bih ih vazda samostalno izradio. Ogledav se malko kako to Jalševo stoji, kakvi li su u njem ljudi, govorio sam svojim novim župljanom prvu prodiku o zemlji obećanoj i o "uzor-selu", razlagao sam da vrlina čovjeka može već za ovog vremenitog života na ovoj zemlji gradit si malen raj, nalik onomu što ga u vječnosti čeka. Govorio sam o vrlinah puka, o skladu, o ljubavi, o čistoći i redu, govorio sam proti opaćinam, proti pijanstvu, kleveti, laži, duhovnoj lijenosti, govorio sam šta je poglavarstvo dužno pućanstvu, a puk poglavarstvu, govorio sam i o tom kakvi da budu pućki prosvjetitelji, i tako dalje. Novo moje stado, to jest puk slušao me je vrlo pozorno, pače mu to razlaganje vrlo omili, ali jalševačka aristokracija počela me bijesno gledati, kao pismoznanci Isusa kad je u sinagogi propovijedaao. Vidio sam kako ih ljuti da ja na propovjedaonici ne navodim samo riječi svetoga pisma i svetih otaca, već da živim primjerom iz ljudskoga života tumačim uzvišeno značenje svetih riječi; ljutilo ih je da sve stavljam pod rešeto. Prikazah im sliku uzor-sela, a oni dakako uvidješe da taj opis ne ide nikako na Jalševo, niti na crveni nos notara Mišocija, niti na smradnu školu gospodina Šilića. Po prvoj prodiki šutili su kojekako, al kad opaziše da je druga samo nastavak,

udari iz potaje kritika na mene, i po svem kraju vikalo se, da propovijedam kao lutorski pop.

— Ja sam sve to slušao i ne slušao, nit sam komu riječi spomenuo, pa po svojem srcu i umu dalje radio i naučavao. Sad počeše na mene i vatru sipat. Ponajprije i veleovrijedni učitelj gospodin Šilić, koj je stalni dopisnik "Pučkoga lista" iz Jalševa. Ponajviše piše dakako samo o tom kako bi trebalo učiteljem povećati plaću. Sad je najednoč počeo piskarati o uzornoj upravi jalševačkoj, kujuć pri tom u zvijezde bilježnika, koj da je opet siromašnoj djeci poklonio pet forinti. Zatim počeo udarati na neprijatelje općinske uprave, koji samo frazami zavaravaju svijet, a onamo nije to ništa nego opozicionalno zanovetanje, jerbo je bilježnik Mišoci čovjek lojalan, potpuno odan vladi, i tako dalje. Neću vam više dosađivati, draga gospođice — zaustavi se najedanput dobri župnik u pol govora. — Samo da znate. Udaralo se na mene, sipale se na mene laži, vikalo se da sam buntovnik, da zavodim neuki narod, gledalo se da me duhovna oblast krene s ovoga mjesta. Zaludna bijaše im sva njihova bjesnoća, ostah tvrd, nepomičan, išao sam za svojom dužnosti, za svojim ciljem — ali samo u svom kolu i zvanju; dalje nisam hotio posegnuti, kao drugdje, da pridignem narodni i socijalni život, da skupim svu inteligenciju ovoga kraja u jedno složno hrvatsko kolo.

— Prava grehota! — rekoh na to župniku.

— Bilo mi je dotužilo — odvрати mi starac — povukoh se rađe u se. Živem na strani. Šta? Kad čovjek pun dobre volje donese drugim iskreno svoje srce, a oni ga prostački odbiju; kad svaku tvoju najljepšu, najplemenitiju mjeru izvrnu i tumače himbom, opačinom, spletkom — eh, onda neka idu zbogom, čemu im davati štogod od obilja svojega srca! Tako zavukoh se na stran od naše inteligencije i zalazim samo među puk. Puk, da! Taj je, hvala Bogu, moj, koliko ga svećenik može imat u rukuh, i mislim da je po koje zrnice moje riječi uhvatilo klicu; tu bi dakako i školnik mnogo raditi mogao, ali pustimo

to — uvjerit ćete se sami. Ne budi vam žao što sam vam toliku prodiku govorio: bar znate, gdje stojite i s kim posla imate. Za jedno vas ipak molim. Ne oponašajte mnogo naše učitelje, koji se rado diče na ispitu koliko djeca znadu historije, fizike, anatomije i šta ti ja znam, a onamo uistinu ne umiju ni pravo čitati ni pisati. Svećenik sam i starac, al odlučan prijatelj napretka, to jest realnoga; nu najveći sam protivnik komedije i Potemkinovih slikanih sela,* za koja ste bez sumnje čuli.

Tako poučavaše me stari župnik, i suze dolazile mi na oči, kad mu se zahvaljivah na očinskom savjetu i na iskrenoj brizi. Na rastanku poda mi ruku i reče blago smiješeći se — Pođite samo, junakinjo mlada, idite ravno svojoj pobjedi; ja sam vaš saveznik, i treba li vam utjehe, savjeta, vi samo zađite k meni. Bog blagoslovio vaš rad."

Tako po prilici pisa Branka Hermini i nacrtala joj s vremenom potanko sve znamenite i neznamenite osobe jałševačke. Hermina, premda dosta nestašna, čitala je ta pisma začudo pozorno, ako su i za njezinu ćud ponešto ozbiljna bila, nu budući potekla iz pera prijateljice koju je najviše volila, zanimahu ju neobično, tim više, jer bje razabrala da će se iz svih tih protivština i spleta razviti neki skromni roman ili bar zagorska idila. Zima međutim nije vrijeme gdje se u mjestu zabitnu, bez društvenog života, zapliću romani. Od visoka snijega ostadoše svaka vrata zatvorena, svatko se grijao pri svojoj peći, a naša mlada učiteljica u načelnikovu domu, kamo bi po koj put na tjedan zašo i stari župnik, da po svojoj navadi obavi poslije slatke večerice i prije izvrsnog čaja propisane partije taroka. Branki prolazio je tako ostatak zime, kojoj je u jałševačkom gorju pribrojiti trebalo i dobrahan dio proljeća, vrlo ugodno u kući načelnika.

*Potemkin, ruski ministar, hoteći pred caricom sakriti puste krajeve Krima, dao je napraviti kulise tobožnjih sela.

Usto bješe se prihvatila svom dušom svoga zvanja. Ne mareći mnogo za Šilićevu svojtu, koja je iz zakutka pratila i motrila svaki mig i kret mlade učiteljice, počela je Branka svoju mladu vojsku mušku i žensku proučavati, ispitivati i razvrščivati. Onako istinski i ljudski nije se dakako moglo početi, jer, kako Branka opazi, trebalo je početi upravo iznova. Zimsko školanje u Jalševu po sebi je velika muka, jer je kraj bregovit, sela razdaleko, naširoko rastresena, snijeg visok, a putevi loši. Nije dakle čudo da zimi djeca slabo polaze školu, navlaš iz gorskih sela, jer bi lahko mogla propasti u snijeg ili u ždrijelo gladna vuka. Gospoja Šilićka obzirala se osobito za svoga učiteljavanja na tu gorsku i zimsku nevolju, te bi i poslala natrag kući i blizu dječicu, kojoj se nije trebalo bojati ni snijega ni vuka. Dobra gospoja mogla je tako prištedeno vrijeme posvetiti svome kućanstvu.

*

I dođe proljeće, pravo, živo, veselo proljeće. Kao da se čarobna šiba dotakla gorja, izmijeni se u malo vremena lice cijeloga kraja. Branka je samo stala i gledala. Puno bje čula o krasoti gorske Hrvatske; sad ju vidje pred sobom, sad se prostirao pred njom kraj nakićen djevičanskim zelenilom. Pritiskujući ruku na srce, obilazila je očima od sjevera na istok, na zapad i jug, i teško je bilo reći koja da je strana najljepša. U zatku uspinjaše se vrhovlje krutog divljeg gorja, vrsi goli, stijene okomite, glavice izderane, sad bijele, sad sive, sad žute ili crne, a među vrhovi i uvalami proklijala mlada zelena šumica kao veselo jato cvatuće mladeži. Poniže nizahu se pitomi bregovi, pokriveni zelenom šumom, između koje se gdjegdje izvijala koja seoska kućica. Kao stisnuti među valovite brjegove skočili brežuljci, sada još golišavi, ali u jeseni vinorodni, te si mogao izdaleka viditi kako se dugo čislo bjeloruhih seljakinja muči oko trsova, ne bi li o Miholju bilo vinskoga blagoslova. Samo mjesto Jalševo okruženo je voćnjaci, u kojih su voćke

cvjetale punim bijelim i rumenkastim cvijetom, tako da je gotovo sve mjesto zaklonjeno bilo oblakom od cvijeća, a dalje prostirale se livadice i oranice, što u ravnici, što po brežuljcima, i divno je zelena strn drhtala uz šareno ljupko cvijeće o proljetnom suncu. Sve živice cvjetahu bijelim cvijetom, po granah i grmovih zibahu se ptice tralalićuć zanosito iz puna grla, kanda žele naknaditi ono što bješe za zimskog mrtvila zanemarile. Poniže kod potoka strujila je srebropjena gorska bujica na mlinsko kolo, koje se je, oslobođeno leda i snijega, sve hrlje i hrlje kretalo. A nada svim otimahu se Brankine oči za starinskim gradom štono se je sa svojim kulami visio nad Jalševom, okružen krasnim engleskim perivojem. Branka bijaše djevojka posve zdravih misli i osjećaja, te je malo marila za tajinstvenu romantičnost, jer se je rade naslađivala javnom živom prirodom, koja se nikad ne prenavlja, koja nikad ne laže.

Nu Branka bijaše i živa Hrvatica, te je podobro poznavala prošlost svojega naroda. Gdje god bi se desila prilika da sazna priče minule slave Hrvatske, skočila bi djevojka, te živom željom proučila svaku knjigu. Nije uostalom učila povijest poput poput papige, kao što većina svojih sestrice. Kad bi koju zgodu pročitala ili proučila, stade o njoj razmišljati, mjeriti prošlu slavu i prošlu nesreću svoje domovine, prispodabljati prošle zgođaje sa sadanjom nevoljom. I šta opazi? Da sva ta minula slava nosi domovini malo koristi, daje hrvatska slava služila tuđincu, koji sada prezirno gleda Hrvata. Opazi i to da je domovina najviše stradala od bijesa i sebičnosti vlastitih sinova. Stara kršnija plemena bojljara da su se smekšala i odvrtila od svoga koljena, malo plemstvo, jezgra hrvatstva, da se drobi i gine, a puk da čami u neznanju. — Šta će od nas biti? — uzdahnula bi često Branka kraj takvih misli. "Šta će od nas biti?" upita se kad bi joj radoznalo oko zapelo na kojoj ruševini hrvatskog grada. I dugo, dugo znala je stajat pred tim sivim kamenjem, preko kojega se je vukla mahovina, i u pamet si dozivat svu onu slavnu gospodu,

sve one dične gospoje koje nekad tuđe pirovahu u bučnom veselju. Branka poznavala je predobro sve krvave zgone i nezgode onog starog grada čije bi podrtnine* sa visoke zelen-gore svaki dan pozdravile skromnu kćerku iz Vlačke ulice, to jest ruševine Medvedgrada, a ta povijest je čitav roman. Odonda radila bi živo da sazna za prošlost svakoga hrvatskoga grada kojemu bi ju donio slučaj. Sazna i za prošlost grada Jalševa, drevnog sijela starohrvatskog grofovskog plemena, a to iz ustiju vrijednoga starine župnika. Povijest grada i obitelji bijaše po sebi važna i zanimiva, ovaj put zanimivija tim više, jer je grad bio izvana i iznutra posve dobro sačuvan u svom izvornom liku, dapače i pokućstvo i tapete i oružana i knjižnica sjećahu te davno minulih vremena, al pokazivahu i osobit ukus, koj je štovao i skladno popunjavao starinu. Štaviše, taj potomak starohrvatskog plemena pokazao je gospodarskim uredbami svojimi da ne mari samo za umjetnost i aristokratičku eleganciju, već da hoće stvoriti na tom mjestu uzorno gospodarstvo, što se baš ne može reći o svih velikaših naše domovine.

Branka pohodi prvi put taj čudnovati grad zajedno sa starim župnikom i gospojom načelnikovom. Bila je baš nedjelja, vrijeme lagodno i krasno. Od Jalševa diže se na obronku brda u polukrug lijepa zidana cesta do samoga grada, a uz cestu redaju se dva reda vitih jablana. Društvanke koracalo je polagano uz brdo, a Branka bi se pri tom svaki čas zaustavila te otkriv u daljini nov zakutak zagorske krasote, viknula: — Eto opet nove neviđene ljepote! — Najviše je pako slušala župnika, koj je s načelnikovicom govorio o vlasniku grada, o grofu čudaku.

— Ne mogu mu se dosta načuditi — reče načelnikovic — njegova vladanja ne razumije zaista nitko u ovom kraju, a ni ljudi ovdje rođeni, koji predobro poznavahu grofovsku obitelj.

* ruševina, razvalina

— Mladi grof— reče župnik — koliko ga ja poznajem, čovjek je van reda naobražen. Poznati su mu glavni jezici europski i njihova književnost, svjetsku povijest i prirodne znanosti izučio je temeljito. K tomu je velik ljubitelj umjetnosti, a sud mu je tom poslu baš temeljit. Al ne umije on samo govoriti o Rafaelu, o vojevanju Julija Cezara, o zrakoplovu ili o "Božanskoj komediji" Dantea, već, uvažite, taj čovjek govorit će vam posve ozbiljno i temeljito o stočarstvu, obrezivanju vinograda, gnoju i tako dalje; uopće taj čovjek je izvrstan praktički gospodar.

— Zaista čudno — opazi načelnikovica — ja mogu samo o njem reći da je osobito fin i uljudan čovjek. Ja se ne razumijem potanko u književnost i umjetnost, niti u teoriju gospodarstva, pa zato neću o tom ni suditi; nu što sam opazila, općeć š njim, van reda je duhovit čovjek i, premda grof, vrlo skroman. Kadgođer u jesen stigne u Jalševo, počastit će nas etiketnim posjetom, a isto tako prije nego će otići.

— Ja se š njim sastajem češće — reče stari župnik. — Za vrijeme njegova boravka moram mu svake nedjelje u gradskoj crkvi služiti misu, pa sam onda čitav dan njegovim gostom; ali vam često zna i po mene poslati svoga komornika da me pozove na večeru i na partiju šaha. U njem kanda se bore dvije protivne sile; jedna goni ga u društvo, gdje bi se rado provešelio sa ostalim svijetom, a druga tajinstvena sila odbija ga od svijeta i ljudi.

— A niste li nikad mogli, gospodine župniče — reče načelnikovica — pogoditi ili bar naslutiti razlog zašto taj umni, krasni, zdravi i bogati boljar* mrzi toliko na svijet.

— Varate se, gospođo načelnikovice, mladi grof Belizar ne mrzi, pače ljubi čitavi svijet nekim osobitim idealnim zanosom. Ne jedanput morao sam se upravo čuditi, pače i nasmiješiti djetinjemu veselju kojim mi je

* velikaš, zemljoposjednik

grof pripovijedao kako je u ovoj ili onoj struci ljudskoga umijeća novim obretom postignut znamenit napredak. Putovao je mnogo po svijetu i proučio osobito život ubogih u velikih gradovih te pohodio sve dobrotvorne zavode, što su ih narodni dobročinci podigli. Kako mi je sve to živahno opisao, kako li iz takovih pojava uzimao dokaze da brani poštenje i dobro srce čovječanstva! "Gospodine župniče" reče mi jednom, "poslije mnogo iskustva dođoh do uvjerenja da je svijet bolji nego što ga opisuju pesimistički filozofi i pjesnici." Mogu vam reći da je grof Belizar i ovomu kraju velik dobrotvor, premda se malo za to znade, jerbo mi je zabranio štogod o tom spomenuti pred svijetom. Nu kad se već o njem zapo-
djela riječ, pa vi, milostiva, mislite da je grof Belizar mizantrop,* to si smatram nekako dužnošću popraviti vaše krivo mnjenje jasnimi dokazi, i to bar jednim primjerom. Vama je znano koliko naš kraj već kroz nekoliko godina strada od oluje, od tuče, od mraza i uopće od svake nevolje. Grof Belizar ispitivao me je pomno o šteti koja snađe pučanstvo, i ja moradoh zbilja ići od kuće do kuće da se uvjerim o nevolji seljaka; silne novce dao mi je grof da ih razdijelim među puk, svaka kuća bijaše prilično nadarena, i nevolji donekle pomoženo. Nu strogo mi zabrani spomenuti seljakom njegovo ime; moradoh im reći da je tu pomoć poslao neki strani gospodin. Dok sam ja grofov novac nosio u kolibe, priređivao je vrijedni naš prijatelj Mišoci sa svojim nekakvim odborom večernu zabavu na korist stradajućih, kod koje su gospoda odbornici toliko pili na opći trošak, daje za stradajuće ostao čisti prihod od jedne forinte 34½ novčića. Eto, takov vam je grof Belizar, milostiva gospodo.

Branka stupaše šuteć uz župnika. Kako je starac mladoga grofa opisivao neobičnim crtami, kako je s druge strane sunce obasjavalo nekim osobitim čarom starinski grofovski grad, kolijevku i stolicu grofa Be-

* (grč.) čovjekomrzac

lizara, stvori se pred očima mlade učiteljice neka čudnovata slika mladoga aristokrata, nekakov umišljeni junak nepojmiva romana.

— Oprostite mi, prečasni gospodine! — obrati se sada Branka kao iz sna staromu župniku — da vas za nešto upitam.

— Izvolite samo, gospodično.

— Ne stanuje li grof Belizar stalno u Jalševu?

— Nipošto — odvrati župnik — grof Belizar žive na neki način u progonstvu, prognao se dragovoljno sam. Al zato dolazi redovito svake godine pod jesen na svoje imanje, i tu će dva mjeseca na jalševačkom gradu probaviti da pregleda točno svoje gospodarstvo, prirod, stoku, majur, da ispita račune, da posjeti svoje šume i da bude kod berbe. Kad napokon sav taj posao obavi, sjedne na kočiju i pojuri u svoje obično prebivalište.

— A gdje boravi grof Belizar obično? — nastavi Branka ispiskivati.

— U Beču; ondje ima i kuću — odvrati joj načelnikovica.

— U Beču? — začudi se Branka.

— Da, draga gospođice — ispravi ju župnik — kao što i drugi neki velikaši, al usto putuje grof Belizar mnogo po svijetu.

— To je čudno, vrlo čudno — planu Branka. — Zar grof Belizar ne zna što je narod, što je domovina?

— Da, gotovo bih reko da ne zna — potvrdi stari župnik — il je barem zaboravio. Vi me gledate u čudu, gospođice, vi mi valjda ne vjerujete? Al opet je istina.

— Al to nije moguće, to apsolutno nije moguće, prečasni gospodine! Ta prije rekoste da je uman, plemenit, dobrodušan, prijatelj puka, zatočnik napretka, pa kako neće mariti za svoj narod, za svoju domovinu, te voli boraviti u stranom gradu, odakle malo dobra u Hrvatsku dolazi! Ako je toli zanosit prijatelj napretka, zašto ne ističe zastavu tu, među svojim narodom, te ne postane prvakom, vođom naroda. Ne razumijem uistinu čovjeka. To nije moguće, to bi nenaravski bilo.

Mlada učiteljica zalijetala se govoreć u sve veću i veću žestinu. Deklamujući kroz pravedan gnjev, mahala je žestoko rukama i glavom, da, toli žestoko da joj je šešir spuznuo bio niz leđa.

— Branko! Branko! — opomenu ju načelnikovicu u pol glasa — govorite potiše, evo smo pred gradom. Čekajte, spao vam je šešir, dajte da ga popravim.

— Oprostite — reče djevojka ponešto zastiđena — odviš sam nagle krvi, ovaj put me je prevarila. Ne mogu ni neću tajiti svoj gnjev na čovjeka, za koga prečasni gospodin župnik toli čudne protivštine pripovijeda. To nije logički ni po srcu ni po razumu, ja toga ne razumijem.

Društvo bilo se je govorkajući popelo do vrh ceste te došlo na prostrano mjesto pred starinskim gradom. To predvorje bijaše okruženo starim lipama, a među njima stajahu kamene klupe. Mirno si tuđe počivati mogao pod sjenom starinskog drveta, naslađujući se živim mirisom njegova cvijeća; odavle mogao si pregledati sav taj krasni čarobni kraj, sve gore, prodole, šumice, sela, gajeve i vinograde.

— Sjednimo malo, moje gospođe — reče župnik, pokazav rukom na jednu od kamenih klupa.

— Nećemo li upravitelju u grad? — upita načelnikovicu — toliko puta već me je njegova gospoja pozivala. Da me spazi ovdje, i da se ne svratim k njoj, ljuto bi se rasrdila na me.

— Možemo, milostiva, kašnje. Al ovdje je toli lijepo, odavle možemo pregledati divni taj kraj, koga se sit nagledat ne mogu, a usto protumačiti ću ja našoj živoj pedagogici tu čudnu grofovsku zagonetku i dokazat joj da koješta toga na svijetu ima čega u svojim knjigah ni čula ni vidjela nije.

— Dobro, ded'te, gospodine župniče — reče načelnikovicu.

— Bit će mi drago! — reče Branka, i svih troje sjede.

— Pravo rekoste, draga Branko — prihvati župnik, zaklopiv burmuticu — sve to gotovo nije moguće, sve je

to nenaravski, sve je to proti logici srca i razuma. I ja to priznajem, al opet je tako. Pokojna baba grofa Belizara nije umjela nego hrvatski, Belizarov otac govorio je samo hrvatski i latinski, te natucao nešto njemački, a Belizar ne zna hrvatski ni zapeti.

— Niti riječce? — viknu Branka.

— Niti riječce — potvrdi župnik. — Belizarova mati, plemkinja i višja činovnička kći, bijaše uzgojena u nekom gradačkom zavodu, gdje je nesamo sretno zaboravila i zadnju riječcu hrvatsku, već su joj vrijedne učiteljice usadile bile upravo prezir proti materinskomu jeziku, veleći da je sramota govoriti pastirskim surovim jezikom. Ta načela donese Belizarova mati, k tomu žena vrlo ohola i ćudljiva, u Jalševo, te prema njima udesi kuću. Oko nje nije se smjelo govoriti hrvatski. Sluga, komornik, sobarica, sve je to brbljalo njemački, i kad jedna sobarica tu zabranu zaboravi, bude smjesta otpriječena. "Dala bih", znala je grofica reći, "pol svoga imetka da nisam Hrvatica." Pače i stari grof morao je pristati uz taj red, te mucati i natucati njemački. Belizar jedini je plod toga braka, jedina staroga plemena, po licu prilika ohole majke. Pomislite si, gospodično Branko, kako je majka brižnim okom pazila na svoga sinčića, kako gaje držala objema rukama daleko od svijeta, kako gaje uzgajala samo za sebe, za svoje srce. Grofica htjede već za mlada u Belizarevo srce usaditi prezir na ostali svijet, navlastito na ovaj koj ju okružavaše, na hrvatski svijet. Nije doduše mogla stvoriti od dječarca mizantropa, ali joj pođe za rukom odbiti njegovo srce od svega što je hrvatsko. Mladić imao je u Zagrebu pohoditi škole, otac je barem odlučio da će ga dati u zagrebački plemićki konvikt. Nu grofica razjari se na takovu misao. Grof Belizar morade u Beč — u Terezijanum — u hrvatskih školah mogao je ostati ili postati Hrvat, u bečkom učilištu nije se bilo toga bojati. Eto, to bijahu prvi zameti uzgoja Belizarova. Velim vam i opet da u njegovoj duši uopće ne ima mržnje, da on ne mrzi svoje domovine, svoga naroda, ali

obiteljski snošaji, majčino revnovanje za tuđinstvo, tuđe škole napokon učiniše od mladoga Belizara kozmopolitu, koj ne govori o narodu, već o čovječanstvu, niti o domovini, već o svoj krasnoj zemlji Božjoj.

— To je uistinu i čudno — reče turobnim glasom Branka. — Toli slavna hrvatska obitelj, sav njezin rad, sve osjećanje, sav prihod velikog imetka, sve je to otuđeno našoj domovini, našem narodu, te ide samo tuđincem u korist.

— Da — reče župnik — u vaših riječih ima istine, draga Branko; nesrećaje da su u borbi narodnoj mnogi naši boljari stajali proti nama, misleći da će pobjeda hrvatskoga puka uništiti njihovu važnost i oteti njihovo imanje, mnogi ne mogahu niti pomisliti da će taj prezreni hrvatski jezik, koj se orio samo po dolovih i lugovih uz pastirske pjesme, preoteti mah u hramovih znanosti i doprijet do samoga prijestolja. Bijaše to neka čudna malodušnost našeg boljarstva, neko nepouzdanje u narod, neka nevjera u svoju prošlost. K tomu ne imamo za središte kakav velik svjetski grad, gdje se natječe umjetnost i znanost, obilni obrt i svjetska trgovina, i gdje se sjajno bogato društvo pokazuje svijetu. Naš Zagreb jest lijep skroman gradić, koj se doduše diže i širi, al do svjetskoga glasa i snage treba mujošte mnogo vremena, mnogo napora, a osobito iskrene ljubavi i nesebičnosti vlastitih sinova i kćeri. Za vrijeme katastrofe narodne borbe, kad se je skoro sva aristokracija okrenula bila proti narodnim težnjam, bijaše Zagreb dosta blatno neuredno gnijezdo, koje nije imućniku davalo onih udobnosti što je daje Gradac,* Pešta i Beč; a kada još godine četrdeset i osme aristokracija izgubi kmetove, odbi se posve od Zagreba, koj postade gnijezdo njemačke birokracije, te se razide na svoja imanja i u tuđe gradove. Hrvatska aristokracija nije imala nikakva središta, bijaše rasijana po zemlji, gojila je gnjev u

* Graz, austrijski grad

srcu proti zatočnikom narodnoga pokreta, misleći da su oni hotice pomagali uvest u zemlju, prije slobodnu, jaram austrijskoga njemačkoga apsolutizma. Naši boljari priznavahu doduše da su Hrvati, ali po svome uzgoju ne bijahu ni Hrvati, ni Mađari, ni Nijemci; mi žalibože nismo toli sretni ko što Mađari i Poljaci, kojih boljarstvo stoji na čelu narodnoga pokreta. Vi toga, draga Branko, niste doživjeli i ne znate. Moje pripovijedanje čini vam se može biti dosadno, jer je gotovo neka vrst političkoga predavanja; nu moradoh vam to svakako reći, kad ste me toli živo pitali za Belizara i saznati htjeli zašto da se nije svom silom privinuo uz stablo hrvatskoga, svoga naroda. Uvažite dalje i to. Ne znam ima li sličnih žena i kod drugih naroda, al kod nas Hrvata vidjeh svakako žalosnih egzemplara gospoja, naime hrvatskih, koje svakom prilikom, i jezikom i zborom i tvorom oponašaju hotice tuđe, te javno preziru sve što je hrvatsko, kao kakvu prostotu. Takva gospoja bijaše, kako vam već spomenuh, Belizarova mati. Poslije smrti svoga muža, staroga grofa, preseli se u Beč, ne samo da bude blizu svojega sina, već da uzmogne u kolu odličnoga društva podavati se slastim velegradskoga života, o kojih dakako u zabitnom Jalševu uz starca muža nije ni spomena bilo. Grofica, vele, bila je na odlasku iz Jalševa gotovo luda od radosti; to mjesto činilo joj se užasnom tamnicom, na koju ju osudiše nemili roditelji, koji su voljeli kćer poklonit staromu hrvatskomu grofu nego austrijskomu natporučniku, za kojim se otimahu tada oči Belizarove matere. Po tom si možete tumačiti mržnju na sve što je hrvatsko. Grofica ne vidje nikad više svoga imanja; njoj je bilo stalo samo do toga, da joj se prihod redovito šalje u Beč, gdje je imala sto i sto prilika punima šakama među Nijemci potrošiti ono što joj je hrvatska gruda nosila. Nu dosta obilni prihod bijaše katkada velikim željam grofičinim premalen, te se pomalo zaduživati počela, dugovi bijahu dakako upisani na imanje Jalševo, što ga je pokojni grof ostavio bez krajcare duga. Mati držaše Belizara uza se

i nije mu dala gotovo koraknuti od sebe, po tom dakle nije ni imao prilike dolaziti u Hrvatsku, koja mu je tim sve više postajala stranom zemljom. Uostalom bude u svih strukah vrlo pomno uzgojen, tako da je grof Belizar dandanas začudo naobražen čovjek.

— Ljudi boljari žive dakako u svojih tradicijah, po čem je njihova slobodna volja i odluka nešto stegnuta i vezana. Nu Belizar dovinu se već zarana do neke samostalnosti, te je počeo samostalno misliti i raditi. Ima u njem i dosta ponosa. Mati videći kako joj sin prelijepo napreduje u naucih, i imajući saveza i prijateljstva sa uglednim osobama koje često zalaze u carev dvor, htjela pod svaki način da joj se sin posveti državnoj službi, osobito diplomaciji, pa onda da si izabere kćer kojega bogatoga boljara. Ne jedanput natuknula bi to svome jedincu, koj na to ne odgovori ni riječce. Napokon izuči mladi grof i pravne nauke, izvrsno dakako. Sad navali mati grofica na njega neka se pripravi za diplomaciju. Ali Belizar odvrati: "Draga majko! Oprostite! Meni se sadanji sistem vladanja ne mili, ja hoću da ostanem aristokrat, ne želim biti birokratom. Bit ću drage volje štitonoša, nipošto skutonoša svoga vladaoća. Meni ne treba službe, hoću da ostanem slobodan čovjek, neograničeni gospodar svoga mnjenja, svoga osjećanja. Nauci omiliše mi preko mjere, njima hoću se svom dušom posvetiti. Nu prije nego se dadem na izučavanje svijeta i prirode, valja mi praktički proučiti jednu struku, koja mi je svakako vrlo potrebna — gospodarstvo. Glavni temelj mogega imetka i života veliko je imanje Jaiševo — dakle gospodarstvo, i posve je naravski da se moram i ja uputit u gospodarstvo." — "Ali Belizare", suprotnula se grofica, "zar ne ima li slugu na svijetu koji će za gospodara gospodariti? Ti uistinu imaš negrofovskih misli." — "Ima slugu na svijetu koji će na mojem uz moju plaću za sebe gospodariti, draga majko, kao što na primjer sada. Alja toga neću. Sam ću paziti na gospodarstvo. Oprostite zato. Ja polazim na akademiju u Altenburg da izučim valjano

gospodarstvo. Molim vas, ne odvrćajte me od toga. Svaka riječ bi zaludna bila. Ne ćutim nimalo želje postati austrijskim konzulom u Jaffi, Gibraltaru ili Pekingu."

— Čudan uistinu svat, taj grof Belizar — čuđaše se mlada učiteljica — čovjek dokraja originalan, kad imajući grofovski grb i nadu da će slavno napredovati u svijetu, voli učiti kako se polje gnoji i repa okapa, nego sve moguće spletke i doskočice diplomatske.

— Je l', čudan i originalan! — nasmija se stari župnik veselo, zadubiv dva prsta u svoju burmuticu. — Nu ta njegova originalnost posve je opravdana, logička, nije to nikakov *spleen*, * niti su to ludi hiri koji katkada niču u glavi velike gospode, i to od same besposlice. Grof Belizar pripovijedao mi je cijeli prizor sa majkom sam, te nadovezao još i to: "Šta, dragi moj župniče, nisam li učinio posve pravo? Ja nisam feudalac, nisam krvožedan, silovit vitez srednjega vijeka, al sam grof, i to pravi stari grof od nekoliko stotina godina, nipošto novorođeni boljar.

A to ću i ostati, jer ne želim od svoje grogove krunice učiniti birokratski šešir, kako je to dandanas moda. Hoću da budem slobodan čovjek do groba, da služim prosvjeti i napretku svijeta, no na svaki način moram biti i dobar gospodar, jer je to uvjet mog opstanka. Ako mi djedovske zemlje ne budu davale prihoda, neću moći živjeti." Tako mi je govorio Belizar, i ja sam posve odobrio njegovo mnjenje. Mladi grof postao dobrim praktičkim gospodarom, te je navlašt pregledao imanja i gospodarstva austrijskih i čeških velikaša. I sreća po njega daje to učinio. Mati mu grofica upravo je nemilo haračila, jela prihod, zaduživala imanje, a popravljala nije ništa. Sva njezina politika bijaše dakako pribaviti sinu si drugi kakov prihod i odstraniti ga u daleke krajeve da se mladić ne paća u gospodarstvo niti da pita

*(engl.)sumor,tuga

za imanje. To je dakako običaj mnogih obitelji, a narav-ska je posljedica propast. Možete si i sami misliti da se je mati Belizarova nemilo ljutila, videći da je ozbiljni mladić pokvario sve njezine račune. Gradila se uvređenom, uskraćivala mu novce, pozivala se na Božje zapovijedi, jednom pače ode, ne rekav mu ništa, u kupelj, i ostavi ga bez novaca u glavnom gradu. Tu nesta Belizaru strpljivosti. Bijaše već punoljetan, bijaše i ponosit, gospodar imanja, a majka ostavi ga toli sramot-no na cjedilu pred ostalim svijetom.

Premda je Belizar svoju mater vrlo ljubio i cijenio, to joj ovaj čin ne mogaše nikako oprostiti i odlučiti tvrdo da će sav način gospodarstva promijeniti. Ponajprije piša materi neka mu smjesta pošalje novaca, bez kojih živjeti ne može; pri tom je gorko spomenuo kolika da je to sramota, da velikaš jedan, ostavljen na cjedilu od svojih, mora tražiti na vjeru od posve obična konobara jelo i pilo. Dobro je znao Belizar da će to dirnuti staru groficu u dušu, i ona posla mu zbilja odmah mnogo više novaca nego što je zatražio bio, pozivajući ga ujedno neka smjesta dođe za njom u kupelj, gdje da ima obilje vesele zabave i čitavo jato lijepih djevojaka, sve gotovo otmene krvi, te bi mladi grof tude i birati mogo. Kraj svih tih zamamnih slika, uprkos ljubeznomu pozivu majke, ne pođe Belizar u kupelj, već sjede što brže u *coupe* južne željeznice, te pojuri u svoju domovinu i krenu iznenada u Jalševu, gdje je stao pomno ispitivati kako prihod i trošak imanja stoji, koliko da ima dugova i kako se gospodari. Na svoju veliku žalost uvjeri se grof glavom da je to gospodarstvo naopako, da nije nego hranilište gospodarskih činovnika, i da će sve poći po zlu, ako za vremena ne bude pomoći.

Belizar osta duže vremena u Jalševu, da udesi sve po svojoj volji, da uvede strogu kontrolu i razborito gospodarstvo. Polovicu činovnika otjera, jer bijahu raspikuće i ljute varalice, te pozva u službu druge vještake, a hvalje je vrijedno da je volio domaćeg čovjeka uzeti nego tuđeg u službu. "Nu," reče mi grof i govorio je žalibože istinu,

"moram nažalost ispovjediti da sam malo domaćih vještaka našao, a stranci opet su nepouzdana." Teškom mukom uredi sve, najavi i susjedstvu i oblastim da je sam preuzeo upravu imanja, i da se u tom poslu svatko samo na njega obratiti smije. Novci, uzajmljeni na imanje Jalševo, poticahu ponajviše od lihvara, te Belizar uđe u trag mnogomu nečistomu poslu. Sretno mu pođe za rukom nagoda sa domaćim novčanim zavodom, koj je sav dug uz jeftine kamate i godišnju otplatu preuzeo, te je time uklonio sve lihvaru vjeronike, kojim je morala majka plaćati od iste glavnice ne samo zapisane već i tajne kud i kamo veće kamate. "Ala, dragi župniče," reče mi grof, "uzdahnuo sam iz dubine duše, očistio tu Augijasovu štalu i osigurao si budućnost." Nu i zadnji čin obiteljske drame imao je još žešći biti. Stara grofica, ni ne sluteći gdje joj se jedinac nalazi, zabavljala se u kupelji do konca sezone po volji i bijaše dosta vesela u svom otmenom kolu. Dvoje ljutilo ju ipak. Prvo, da Belizara ne ima, drugo, da joj providnik iz Jalševa nije odgovorio ni riječce na njezino pismo, kojim je tražila od njega novaca. Napokon stiže joj pismo vrlo debelo i sitno pisano, al na grofičinu žalost ne bijaše u zamotu ni probijene pare. Grof nađe to svoje pisamce po smrti materinoj i pročita mi ga, a ja ću vam naustice reći, ukoliko sam ga upamtio.

"Draga majko grofice!

Bez dvojbe čudite se da Vam pišem, i da k tomu pišem iz Jalševa. Kad saznate sve, majko moja, razljutiti ćete se na mene dokraja, to znam; al uvjeren sam da ćete mi za neko vrijeme oprostiti i odobriti sve što sam učinio. Hvala Bogu da sam došao u Jalševo, i skrajnje je vrijeme bilo te sam došao, inače, ne znam - -Nisam nikad govorio s Vama o našem imetku — premda sam, oprostite, ja vlasnik istoga — nisam govorio zato, jer ste mi majkom, jer nisam htio povrijediti tankoćutnosti Vaše. Kad sam dapače došao do punoljetnosti, potpisah Vam neku punomoć. "Zastupat ću te ja," počeste me moliti, "kao što dosad, ta majka sam i neću sigurno raditi na

štetu svojegajedinca". Draga majko! Bog mi svjedok da tim Vašim riječim vjerujem, da sam tvrdo uvjeren o Vašoj ljubavi, i zato potpisah, da Vas ne uvrijedim u srce, punomoć, premda nerado, jer sam se stidio da se ja, grof, boljar, veleposjednik, ne zastupam sam, već da me mora zastupati majka kao kakova dječarca. Oprostite! Znam da nije tako uistinu, a svijet nasmijat će mi se svakako iz potaje. Al ako vjerujem čistoj majčinoj ljubavi Vašoj za mene, ne mogu nikako vjerovati da ste samo časak zavirili u naše imanje, da ste se uvjerali kako gospodarstvo, kako prihod i potrošak stoji, što naša služinčad troši i je li poštena. Ta koliko pamtim, niste od očeve smrti ni jedanput bili u Jalševu. Kako mi je dozrijevaao razum te sam stao razmišljati o mojoj budućnosti, o našoj obitelji, sve me je morila briga za naše imanje, koje stoji na milosti i nemilosti tuđih ruku, kojim smo mi, tj. Vi majko i ja, samo robovi. Da, robovi, jer od milosti naših slugu visi koliko će nam od našega imanja baciti milostinja. Mi smo dakako živili bez brige, bez računa, al mene je hvatao strah. Ne htjedoh postati diplomatom; da budem sposoban za javni život, izučih pravne nauke, da budem mogao raditi na djedovini svojoj, izučih gospodarstvo. Posve sam mu vješt; ta i sami ste čitali prelijepu svjedodžbu, u kojoj se osobito hvali moja praktičnost i vještina. Nadah se, grofice majko, da ćete mi reći: "Dobro je, sinko, izučen si gospodar, idi, gospodari ljeti i jeseni, a zimi grofuj uz mene!" Nu Vi meni majko moja, toga ne rekoste. Čudio sam se tomu, žalostio se radi toga, al sam jošte šutio.

Nu poslije kratkog vremena otpremili biste češće pismo u Hrvatsku, pa ste i odgovora dobili, al svakim odgovorom postajalo je Vaše lice mračnijim, te se istom razvedrilo kad Vam stiže oveća svota novaca. Čudne se dvojbe rodile u mojoj duši. Opitah se potanje tko daje u Jalševu župnik i kakav da je čovjek. Vlastelin hrvatski, deseći se u Beču, pohvali župnika sa osobite iskrenosti, a ja, ne imajući drugih znanaca u ovom kraju, pisah ravno župniku neka mi na svoju vjeru i

prisegu javi kako se u Jalševu gospodari, i jesu li naši službenici pouzdani. Zakratko dođe mi pismo od župnika." — Bog mi je svjedok da sam po prisegi istinu pisao — reče stari župnik svojim drugaricama — to gospodarstvo bijaše već Sodoma i Gomora, a gospodarstvo jalševačko u ruku seoskih kramara.* — "Majko! Majko! znaš što je župnik pisao?

Da to nije gospodarstvo, daje to rasulo, i ako želim Jalševo spasiti iz razbojskih ruku, neka odmah dođem. Bilo mi je kanda mi je nož prošao kroz srce. Crna moja slutnja pokaza se istinom. Ne rekoh ti ništa, majko, htjedoh te poštedit. Umolih te samo da mi daš gospodariti na našem imanju, a ti — okrenu mi ljutito leđa i ostavi bez moga znanja Beč. Moradoh ti pisat da mi pošlješ novaca, jer da ne imam šta jesti; ti si bila ponijela sve, valjda da mi pokažeš svoju vlast. Kašnje predomisli si se. Tad se u meni rodi muževna odluka, od koje, tako mi poštenja i imena moga, odustati neću, makar se moja mila majka na mene i ljutila, a ja to činim samo zato, jer se radi o njezinom i mojem opstanku i glasu. Odsele ću ja gospodariti; pod mojim okom, po mojoj volji obavljat će se poslovi, i ja ću odmjeriti onu svotu koju godimice moja mila majka sa mnom potrošiti smije. Jalševo" pisao je grof Belizar majci "veliko je, pače ogromno imanje, ali ono je sa svojim majuri** i vinogradi jedino što je našoj obitelji ostalo poslije tolikih obiteljskih dioba. Jalševo može uistinu biti izvorom zlata, ako čovjek ondje gospodari pametno. A zato moramo se svojski brinuti i Vi, draga majko, i ja, to nam je jedino što imamo; ako to pođe po zlu, zlo po nas, mi ostasmo prazni. Ja sam sve to gospodarstvo, sve račune pregledao—vjerujte mi, mal da mi nije kap pala. Župnik govorio je preblago. Meni je baš bilo pri srcu kanda stojim sred ruševine veličajnoga grada. Gospodarski grad je zapušten, ne popravlja se nimalo, krov mu je

* trgovaca

** posjedima, imanjima

silno oštećen, kiša i snijeg padaju na tavan, tavanice prokisnute, tapete, pokućstvo iskvareno je. Po gospodskom stanu legu se miševi, ne ima cijelih vrata, ne ima cijelog prozora. I kao što gospodski dvor, stoje Vam, draga majko, majuri, klijeti, hambari, staje, pivnice itd., sve se ruši i drobi, o popravku ni govora. Imalo bi biti po inventaru toliko i toliko volova, krava, bikova, konja, krmaka. Sve Vam je to s velike strane samo bajka; sve skoro već je poprodano. Snébivao sam se od žalosti. Nađoh ondje neku vrst gospodarskog činovništva, gotovo polovica tih ljudi bijahu obješenjaci, dioničari razbojskog društva. To nas je plijenilo bez primjera. Glavna bijaše im briga da se ne zamjere Vam, mila majko, da Vam pošalju novaca, kad god ste zahtijevali, koliko god ste zahtijevali, ma iz oka, iz boka, uz žrtve kakve mu drago, uz kamate ma kolike bile. Vidio sam ja sve te račune, potrošismo tri puta više nego što smo smjeli. To je zlo, veliko zlo. I pod kakovu žrtvu. Da se dođe za Vas do novaca, prodana je buduća berba prekrasna vinograda Židovu u selu za jednu četvrtinu prave cijene. Žito, zob, pšenica i sijeno samo se bacalo za ništa. To Vam je bilo gospodarstvo. Priznajte, grofice majko, da je to užasno, da se to promijeniti moralo. Ja sam već sve promijenio, niste Vi sada moja punomoćnica, ja sam Vaš punomoćnik. Vjerujte mi, što sam uradio, dobro sam uradio, nećete se tužiti na mene, van što ćete rede i manje dobivati novaca nego što dosele. Što je trebalo protjerati, protjerao sam; gdje je trebalo što god smanjit, smanjio sam i pokrpao sam štošta; mnogo dakako nisam, jer ne imam za ovaj mah novaca. Mene neće daskora biti u glavnom gradu; dok nisam posve osigurao gospodarstvo, ne ima mi povratka. Ne zamjerite, draga majko, tako je, nije inače."

Stara grofica nije se tomu nadala bila, to joj bijaše grom sa vedra neba, jer nikad nije slutila da u njezina sina ima toliko muževne samostalnosti. Prevari se ljuto, rasrdi se ljuto; sve gospodске osnove bješe joj pokvarene; trebalo je svakako da se znatno stisne, da se

okani stanovitih gospodskih koneksija, stanovitih velesvjetskih hira; ukratko, trebalo je slušati pamet sina, i stisnut se u svoj kut. To je staroj gospođi vrlo mučno bilo. Napisa Belizaru pismo od puna četiri arka, gdje mu dozivala u pamet sve moguće doskočice i sofizme, svu hinjenu ljubav i sve čuvstvovanje, da drakoničku odluku sina smekša bar donekle. Al Belizar ne odazva se na sreću logici uzdaha i suza, već ostade kao kamen na svojoj odluci i spasi zbilja proti volji stare grofice Jalševo.

Stara grofica sklonu se pod gvozdenu volju jedinca si, i kad se prvi put sretoše, reče naprosto slegnuv ramenom: — Vaša je ta volja zakon, ja neću praviti opozicije.

— Varate se, milostiva majko! neukloniva nužda, spas naše obitelji zakon je u ovaj par; a to je najsvetiji zakon, koga nikako pogazit ne smijem.

Napokon se starica udobri, videći da Belizar ne poznaje šale, a bit će po svoj prilici proučila i proračun, koj joj je dakako dokazao da ni velikaši ne smiju trošit bez računa. Zadovoljujuć se sa godišnjom rentom, živila je gospođa grofica u bečkom nekom predgrađu po zimi, a ljeti bi sprovela nekoliko mjeseci na kakvoj jeftinoj kupelji u Štajerskoj. Tako bijaše uščuvan ugled obitelji i neka noblesa starih vremena. Kupelji međutim ne prijahu osobito organizmu grofice, jer ne prodoše dvije godine, a sin pohiti u Beč da doprati u Jalševo mrtve ostanke svoje majke, gospoje čudnovate, ni dobre ni zle, ali na svoj kalup građene da se nije ni kasnije mogla sljubiti sa svojim narodom. Kad blagoslivljah u dvorskoj crkvi staricu, niknu mi u mojoj duši misao: Eto, Belizar je poštenjak, njegova duša nije iskvarena predsudami, toga čovjeka moram spasiti za narod, moram ga predobiti na svoju ruku, on bi mogao preobraziti cijeli kraj. I latih se posla. Grof Belizar bio je kod suca raspravio svoju ostavštinu te me umolio za pomoć, a ja to dakako brže bolje prihvatio, jer to mi se čini najbolji put da se uvučem u njegovo srce. Osnova moja

bijaše ta: kad grof opazi da ga posve vjerno služim u najvažnijih poslovih njegova imetka i gospodarstva, slušat će me i u poslovih politike. Taj zaključak činio mi se bar logičkim, međutim prevarih se ponešto. Mišljah da će grof ljetovati u Jalševu. Belizar ne učini toga, a to me uprav žacnulo. Belizar probavio bi i ljeto i zimu kod Beča, stranom u kući svojoj, stranom pako na svom imanju blizu grada.

— Šta, gospodine grofe — rekoh — vi nas ostavljate? A evo ste nekoliko mjeseci probavili među nama i mogli se uvjeriti da nismo ljudožderi i da smo jaki poštenim načinom privrijediti po koj komad Božjega blagoslova. Ne mogu vam dosta iskazati kolika je to sreća mojemu srcu bila, te nađoh sina stare hrvatske obitelji koj je shvatio svoju zadaću, koj se privezao svetoj ovoj grudi, koja porodi i njega i prije njega silu junačkih otaca, djedova i pradjedova. Gospodine grofe! zaklinjem vas živim Bogom, ne odlazite odavle, ostanite Hrvatom!

— A šta vi mislite da sam, dragi župniče? Šta sam ja, šta mogu ja biti nego Hrvat? Nisam Švaba, nisam Mađar, znam kakva me je majka rodila.

— To nije dosta, presvijetli; vaša vjera mora da je živa, vi ne smijete probaviti vaše dane u krajevih nevjernika.

— Toga ne mogu, župniče. I sami znate kako se povijest među plemstvom i pukom kod nas razvila, i kako se razvija i sada. U privatnom životu gledamo se, pozdravljamo se, pijemo katkada zajedno, al u javnom životu stoji jedan naproti drugomu, tu ne ima pomirbe. Ja to znam i uviđam, ja shvaćam tu veliku razliku želja puka i boljarstva; i ako sam može bit malodušan, to ne mogu nikako doći do uvjerenja da će se jednom ispuniti krasne riječi Janka Draškovića. Nu na to vam se kunem živim Bogom da se ja proti svomu narodu dići neću, da ću ga pomagat gdje bude moguće. Stajat ću postrance, blagoslivljat ću svoju rodnu zemlju, ljubit ću ju, al samo izdaleka. Vam se to čini, dragi župniče, egzotički, al ima još jedan razlog, toli silan, toli jak da mi je tvrdo zatvorio vrata moje domovine pred očima, kad je počela klonuti

odluka da se odbijem od nje. Nije to nikakav razlog politički, al ima u sebi politike. Moje srce jako se rastuži, moja duša planu, dođoh u trag tolikoj podlosti koja se zaklanjala patriotizmom, da se uvrijeđen u dubini svoje duše zavjerih tvrdo da se neću miješat u nikakvo političko kolo, u nikakvu ljubavnu svezu, da ću si potražiti ma kakvu poštenu ženu aristokraticu, samo da mi ne izgine pleme. Mislim da sam to ponešto svojoj rodbini dužan i ovršit ću to, al ni više ni manje. To vam je, dragi župniče, od toga me neće nitko odvratiti; i žao mi je daje tako. Imao sam ideala, zli vjetrovi razniješe ih kao oblake, a u mom srcu ostadoše samo tužne uspomene. —

Mlada učiteljica slušaše starca svećenika, a da nije skinula ni oka s njegovih usta. Bijaše vatrena Hrvatica, osudila bi svakoga poturicu bez smiljenja i oproštenja, ali o Belizaru sudilaje drugačije. Ona čudna tajna koju spomenu starac župnik bijaše pečat neke zagonetke koja bje trгла mladog hrvatskog aristokrata iz kruga, iz kola njegove domovine, gdje je mogao prvenstvovati boreći se za napredak naroda svoga. Hrlo okrenu se svećeniku i upita ga:

— Tajna je to, velite, gospodine župniče, tajna duboko ukopana, bogzna hoće li joj se ući u trag. Vam se grof povjeriti neće; nu vi ste čovjek iskusan, vi mnogo godina općite sa grofom Belizarom, i koliko vas sad poznam, oprostite mi tu drzovitu riječ, vi ste osobit psiholog; niste li dakle iz stanovitih premisa natuknica bar s daleka naslutiti mogli koji bi toli silovit razlog biti mogao dagrof Belizar, premda uvjeren daje Hrvatom, na neki način Hrvatom biti neće; i premda zna da bi morao sve svoje snage posvetiti domovini, pruža joj potajice, kroz vaše vrijedne ruke, na malenu prostoru samo materijalnu pripomoć, koja je dakako prema grofovom srcu velika. Osobita sam ljubiteljica psihologije, i vi ste tu nešto rekli s čega ni danju ni noću mirovati neću.

— Da, gospodično, vjerujem, da je to interesantna zadaća za vašu bistru glavicu, da je Belizar osoba za

pripovijetku. Da vidimo, da se okladimo, jeste li dosta jaki riješit ma kojim načinom, ma kojom doskočicom tu zagonetku.

— Gospodine župniče, ne rugajte mi se — odvrnu Branka; — ne rugajte se, velim vam i opet.

Gospođa načelnikovica gledala je za toga govora nekako čudno i Branku i župnika. Prem velika prijateljica romana, nije znala kako postaje, i kako bi se o Jalševu, čiji stanovnici nisu nimalo romantični, kakova pripovijest napisati mogla; nu samo da štogod rekne, doviknu Branki:

— Da, da, tako mora bit kako je gospodin župnik reko: puna je ta vaša glavica, bistra je, i pošteno je srce, to mi znamo med sobom, al ne zna toga drugi svijet. Dakle *sans pardon*, vi ćete učiniti kako gospodin župnik predloži, vi ćete nam bilo kojim načinom otkriti tajnu koja mu brani prebivati među nami.

— Ne ima tu šale — odvrati odrešito Branka — ja sam učiteljica na koju svatko gleda, ja želim u ovom kraju prevrnuti na bolje duše mojih malih seljakinja, a gospodin bilježnik i gospoja Šilička pazit će sigurno na svaki moj korak. Neću gospodo, nađite si dugu, spretniju osobu nego što sam ja, mlada preparandica.

— Bene* — nasmiješi se stari župnik bubnjajuć po svojoj burmutnici — vi nećete, dobro; nu ide vrijeme, i ja bih reko, da će opet izići na ono što mi želimo.

— Tako da — reče načelnikovica, klimajuć glavom — izići će na ono što mi želimo.

Od popodneva postajase večer, i tajna svjetla prostirahu se svijetom. Ujedanput skoči Branka.

— Ostavimo se pričanja — reče — zađimo k prijateljici gospođe načelnikovice, koja će nam pokazati sve romantičke zakutke staroga Jalševa.

U mjesecu lipnju bila si je mlada jalševačka učiteljica savila svoje gnijezdo u školskoj zgradi i dopremila svoju

* (lat.) dobro

dragu milu babicu iz *Zagreba*.. O tom pisala je Branka svojoj prijateljici Hermini ovako:

"Draga moja plavušo! Sad se istom veselim da nisam tebe slušala, i radujem se svojoj ustrajnosti. Jalševačka općina dozvala se ipak pameti, te je pričinom načelnika i župnika, a i prinosom darova što smo ih sabrali u okolici kod vlastele dala korenito popraviti hram domaće mudrosti, ili prozaički govoreć, školu. Ta kuća priliči danas zbilja ljudskomu stanu. Ogromna bara oko zgrade, zabavište gusaka i pataka, iščezla je, te je pred školu zasađeno mlado drveće; staru slamnu kapu skinuše, te se sada crveni na krovu crijep. Samu kuću pridigoše, i uopće bude zgrada iznutra sasvim prekrojena da ima

više svjetla i zraka. Na sreću bude mi dodijeljen u njoj nov stan, daleko od Šilićevih, tako da ja na jednoj prebivam, oni na drugoj strani stanuju, pa si nismo, hvala Bogu na putu. Ja sam si svoje dvije sobice uredila kao *drobno** gnijezdo, i nekako mi je osobito milo i drago kad se poslije dnevne muke svratim u taj mili tihi stanak, gdje me očekuje blaženim posmijehom dobro staro lice moje drage babe. Čuj kakavje moj stan. Veća je moja soba. Kroz bijele zastore prodire sunce u to moje svetišće, te vidiš malen divan i dva *fauteuila** * od crne kože. U kutu bijeli mi se postelja, a do nje sijeva na policah moja mala knjižnica; velik ormar čuva moju garderobu, a uza nj stoji nakrcan notami moj maleni glasovir, biser cijeloga mi stana. Pomisli si u pozlaćenoj krleci nekoliko kanarinaca, štono sam ih dobila na dar od gospoje načelnikovice, i priličnu zbirku cvijeća, pa eto ti slike moga zakloništa.

Druga sobica zaklon je moje mile babe. Tu nisam smjela u ništa dirnuti. Starica moja dopremila si je iz Zagreba svoju starinsku postelju, sve starovječne ormare, stolove i stolice, te je sve pokućstvo, a i svjetiljku pred Majkom Božjom, točno tako postavila kako je stajalo u njezinoj kućici u Zagrebu. Prozorjoj ide u vrt, a gvozdena mu rešetka prepletena je slakom, kojega zelenilo ne pušta da sunčani traci prežestoko navale u staričinu sobu. Kraj toga prozora sjedi starica često u svom starom naslonjaču, žmiri kroz lišće slaka u vrt, sluša kako moji kanarinci pjevaju, i zadrijema uljuljana drobnom pjesmicom. U prvi mah bilo joj teško. Nije nikako mogla zaboraviti svoje kolibice i milog si Zagreba; nu sad se već priučila na ovaj prekrasni kraj, te često izlazi u šetnju upirući se na moju ruku. Pitaš me možda kako mi godi moje zvanje? Vrlo dobro, draga Hermino; imam ti pred sobom malu četicu djevojaka i dječaka. Sprvine gledali me ti mali svatovi nekako čudno; ne

* malo

** (franc.) fotelja naslonjača

mogahu pravo vjerovati da bi toli mlada djevojka učiteljicom biti mogla, a još većma čuđahu se ne videći u mojoj ruci ni šibe ni palice. Mimogred načula sam kako su djeca među sobom šaptala: — To je posve nova škola, gdje se ne bije i ne tuče, kako to gospodin Šilić zna. — Sprvine dolazila su mi djeca namnogo neoprana i nepočešljana, što je po svoj prilici ondje običaj bio. Nu ja sam tu nečistu navadu skoro uklonila, ne silom, već milom, pričajuć dječici o čistoći i zdravlju, sve u formi malih pripovjeka. Nekoliko puta znala sam postaviti u školi najčišće dijete uz najmrljavije nek se vidi razlika. — Šta, dječice — upitala bih cijelu školu — sad sudite vi sami: evo, tu stoji Pavica, bijela ko snijeg, a ovdje Jaga, crna ko blato; koja vam se bolje mili? — Pavica! — viknuše sva djeca u jedan glas. Pavica dobi zato od mene dar, ali Jaga zastidi se toliko da je kasnije dolazila čista u školu. To je bio dakako prvi početak, nu sada mogu reć da sva djeca dušom i tijelom pristaju uz mene, te me ljube gotovo ko svoju stariju sestru. Prije bilo je djece u školi iz koje sam teškom mukom mogla isprešati koju riječ; sada govore moja djeca otvoreno, slobodno, te će u sto prilika pitajuć navaliti na me.

Možebit smatraš ti ovo moje pričanje djetinjarijom, koja spada u školu, nipošto pako u pismo, pisano gospođici Hermini. Oprosti mi, ako ti je dosadno, ali ne mogu nikako odoljeti svomu osjećanju. Kolika po mene slast, kad se prije ili poslije škole te drobne glavice kao zlatne pčelice oko mene skupljaju, kličuć od radosti, milujuć me i gladeć. U takvu času naviru mi suze na oči, jer vidim da sam pošla pravim putem, da ću postići svoj cilj: ta divlja četica promijenila se za kratko vrijeme pod mojom rukom u krotko stado janjaca, a tu promjenu priznavaju svi ljudi u Jalševu, pa joj se i čude. Nemoj misliti da to pišem radi vlastite hvale. Predobro me poznaješ i znaš da ja za tim ne idem, ali meni je to neka uzvišena zadovoljština, koja me goni sve dalje i dalje na mome putu. Malo mi je ljudi ovdje protivno, pače mnogi koji su isprvine proti meni govorili sad mi se pokazuju

pnjaznimi. Gospodina učitelja i njegovu dragu drugaricu ne mogoh dakako predobit na svoju ruku, nit sam se za njihovo prijateljstvo otimala. Premda pod jednim krovom stanujemo, istoj općini, istomu zavodu služimo, te bi bar vanjska uljudnost zahtijevala da učitelj pred svijetom nekako pazi učiteljicu, gospodin Šilić ipak na svoj vrlo prostački način iznosi mržnju na mene pred svijet i vrijeđa me svakom prilikom, a njegova milostiva gospođa baca mi u kuću klipice pred noge, uštupa me gdje joj god moguće, pri čem su joj nevaljana njezina djeca najbolji pomoćnici. Imam malen lijep cvijetnjak, nu koja hasna gojiti ga, kad Šilićeva dječurlija sve cvijeće pogazi i iščupa ga! Ni "vitez od birse" nije mi skloniji nego što je bio spočetka, te mi vragometno gleda na prste, da li radim i što radim. Dosada, hvala Bogu, nije imao prilike da mi pokaže svoju tiransku vlast, pa je neće, ako Bog da, niti imati. Naš starac župnik dolazi često u školu, i oko mu igra od radosti kad vidi kako su se moja dječica uljudila.

Čini mi se, draga Hermino, da sam ti dosta o svom poslu govorila. Ti meni vrlo malo, a gotovo ništa o sebi ne pišeš. To me boli, nu na praznike morat ćeš po svom obećanju svakako amo doći da zajedno pregledamo taj romantički kraj. Vjeruj mi da će se i tvoje nestašno srce podati slatkim sanjarijam. Ti ne znaš koli divna je ovdje narav, ne znaš kako se među ovimi gorami dižu bijeli gradovi i drevne ruševine, gdje svaka čudnu, svoju povijest imade, gdje nam priča i pjesma pučka spominju davna hrvatska plemena. Pregledala sam već više puta stari grad grofovski u Jalševu i zalazim često onamo. Upravitelji ljudi su vrlo prijazni, a kad prolaziš kroz drevne trijemove grada, kroz guste drvorede starinskog perivoja, kad zaviriš u visoke mračne dvorane, gdje te cijelo čislo starih slavnih Hrvata i Hrvatica sa zida velike palače promatra, uhvati te neko čudnovato čuvstvo, neki neslućeni čar, koj te vazda mami neodoljivom silom da se povратиš među starinske one zidine. Ja se bar svaki put teško dijelim od njih, i rado povraćam u

grad. Vidiš, plavušo draga, koliko te ovdje novih, neviđenih prizora čeka! U našem milom Zagrebu, gdje doduše svačega imade, nećeš takova šta naći, i ja kriva, ako ti se ovdje u ovoj divnoj samoći zakratko ne razgali duša, te ćeš se teško rastati sa ovim divnim zakutkom. Zato nemoj da mi se iznevjeriš. Od tvoga gospodina oca ishodila sam i onako već dopust za tebe. Dakle ne ima s nijedne strane zapreke. Ne zaboravi i to da ćeš moći proučavat jalševačko društvo i cijelu okolicu. Tvoj kritički duh, tvoja pecava narav imat će obilje klasičnog materijala, i ja se već unapred veselim dosjetljivosti moje drage Hermine, koja je osobito vješta prišiti svakoj Božjoj duši valjanu krpicu. Dakle dođi! dođi! a sad, zbogom."

Nadođe jesen, najljepše doba godine u Hrvatskoj. Po gorju prosuo se divni šar šumskoga lišća, koje se rumenilo, žutilo i zelenilo. Po vinogradih bujilo ispod zelen-lišća debelo grožđe, čekajuć berbu. Bilo je po podne, sunce rasplitalo se čarobno nad gorskom šumom, a od njegovih zraka plamtio je visoko grofovski jalševački grad. U prvom spratu starinskog grada i u skrajnjem tornju bijahu širom otvoreni prozori, po čem se sigurno slutiti moglo da se mladi grof po običaju svratio na svoje imanje. Da, grof Belizar stiže u Jalševo. Poniknute glave, ruku straga složenih, prolazio je grof mirnim korakom kroz visoke sobe amo tamo, osvrnuv se kadšto na ovu ili onu sliku svoga pradjeda, pogledav kadšto staro posoblje, starinsku uspomenu njegove obitelji. Bilo je kanda Belizar šeće sa duhovi svojih pradjedova, kanda im nešto šapće i govori što po svijetu biva i kako se mijenjaju ljudi. Najedanput zaokrenu u toranj, izađe na balkon te omjeri podignuv glavu cijelu pokrajinu, koja je pred njim u večernjem zlatu plivala. Blijedo lice zažari mu se lakim rumenilom, poglednu prema gori, poglednu u dolove, i na ono mjestance gdje je Jalševo među vrtovi stajalo. Divni taj prizor svakako ushiti i oko i srce grofa, jer je dugo i dugo na balkonu stajao, ne mogući skinuti oka sa te slike, i istom kada se počeo

spuštati mrak na zemlju, vrati se grof među starinske sjene svojih otaca.

Grof Belizar sjedio je svake večeri na balkonu svoga tornja, te je, odbijajući plavetne dimove fine cigare, neprestano promatrao krajinu i čekao dok noćno svijetlo i sjajna mjesečina ne prostirahu čarobnu mrežu nad gorom i dolom. Bio je puno svijeta obašao, al čim je više promatrao kraj koj se je sada razvijao pred njegovim očima, to morale priznati da njegovu zavičaju ljepotom malo para ima, i da je cijela okolica ožarena nekim osobitim miljem koje se ne da lahko opisat. U njegovu srcu počelo se buditi nejasno mujošte otajstveno neko čuvstvo; razumio je samo toliko da se je krasotam prirode po stranom svijetu diviti morao, al ovdje, u ovom gorskom zakutku, tražila je priroda više od njega, tražila je ljubav, ljubav za ovu zemlju koja ga je porodila, za ove starinske zidine u kojih se je razvila cijela povijest njegovog drevnog plemena. Belizar postajaše sve zreliji, godina za godinom minu, a on se motao u tuđinstvu među stranim svijetom, koj je štovao samo njegove novce. Bijaše sit landanja i lutanja, te se ogledao, da uhvati stalno neko mjestance i da se tu smiri, kao što ptica koja poslije dugoga leta traži granu gdje će mirno sklopiti svoja krila. Sto i sto puti nametnula se mladomu grofu ta misao, kojoj se isprva silom otimao, al uvijek opet na nju svratio, i kad se napokon pitao gdje je to mjesto, odgovori mu tajni glas iz duše: "Luđače, ti si tražiš mjesto počinku, a gdje je tvoje tlo, gdje je hram tvoje obitelji, gdje su grobnice tvojih djedova?" I o tom je Belizar razmišljao, nu silomice htjede stresti to sa sebe i ugušiti glas istine, al badava. Taj glas ponovi se sto puta u njegovoj duši, sve življe, sve jače, a najjače pako kad je samotan na balkonu sjedio i promatrao lijepu kolijevku svojega roda.

Jedino ga je žalostilo i peklo da je u toli lijepom kraju narod toli darovit daleko zaostao bio za inimi narodima, na kojih je blagoslov kulture obilne dare sipao. Takovim razmišljanjem zabavljao se mladi grof svaku večer kad

bje svoj danji posao u gospodarstvu svršio. Nešto je grofa začudo iznenadilo. Svaku večer gotovo dopirali do njegova grada iz mjesta Jalševa glasovi skladnog glasovira. Grof uzeo pomno slušati, te razabra kroz večernu tišinu ulomke iz Meverbeerovih i Rossinijevih opera, sonate od Mozarta i motive narodnih pjesama. U čudu upita se Belizar kakva se to ptica zaletila u ovo pusto zabitno Jalševo, te nam daje večerne koncerte kojim je program sastavljen od remek-djela glasovitih skladatelja? Belizar imao je i razloga čuditi se, jer su ruke koje prebirahu glasovir začudo vješte bile. Jedne večeri bješe grof pozvao staroga župnika. Obojica sjedahu na balkonu pušec i hladeć se o ugodnom večernjem zraku.

— Oprostite, gospodine župniče — prihvati grof — da sam vas za ovu večer zarobio za sebe; vi biste si možda našli bili drugu ugodniju zabavu, nu ja sam željan i društva i razgovora, a sa mojim pradjedovi, koji eno u pozlaćenih okvirih vise, ne mogu se zabavljati, jer su im usta onijemila, jerbo im se oteo sluh, pak se ne bi među sobom razumjeli. Nu vi ste moj stari prijatelj, živa, vrla duša, koj mi umije razigrati srce, i zato se nadam da ćete mi rado to kratko vrijeme žrtvovati.

— Nemojte tako, presvijetli gospodine grofe — odvratiti župnik — tu ne treba nikakove isprike, vama je vrlo dobro poznato koli rado amo zalazim na ugodan razgovor, i meni je uz vas u tom gradu kanda sam kod kuće. Žalim samo jedino da je vaš boravak u Jalševu toli kratak, i da ne imam prilike češće uživati sreću vašega društva.

— To jest, dragi župniče — nasmjehnu se Belizar — vam je žao da ne prebivam stalno ovdje.

— Ne tajim toga nimalo, gospodine grofe, jer znam da bi to ovomu kraju donijelo blagoslova.

— Ah, ne šalite se, gospodine župniče. Vi doduše vrlo laskavo o meni govorite, ali ono čemu se vi od moje osobe nadate ne bi se ispunilo, jer mi pripisujete odviše veliku moć.

— Ja nikad i nikomu ne laskam — reče župnik — to se protivi mojoj naravi. Laskati znači skoro toliko, koliko lagati, a laži od mene doživili niste. Vi ste najimućniji čovjek ovoga kraja, starog plemena, vaše gospodarstvo je uzorno, vaše naobraženje veće nego žalibože u većine naših boljara. Starinski ovaj grad, kojega je povijest toli lijepa, moglo bi opet biti središtem i ognjištem ovoga kraja, a vi kolovođom napretka. Al oprostite šta se tu mučim te vam dosađujem, nije to prvi put da o tom govorimo. Često sam vas zaklinjao da ostanete među nama, ali vaša odluka, kako razabrah, toli je tvrda da vas živ od nje odvratit neće, a ja starac odrekoh se svake nade da će grof Belizar stolovati gdje su mu i oci i pradjedovi gospodovali.

Belizar ne odgovori u prvi mah ništa, već je motajuć svoju cigaru gledao preda se kanda o nečem važnom razmišlja; napokon dignu glavu pa će kao kroz šalu župniku.

— A što bi vi rekli, dragi župniče, da ostanem među vama? Ne velim ni s daleka da će to i bit i da je to jur odlučeno, ali — što bi vi rekli?

Župnik pogleda grofa postrance i reče: — Ja bih bio zaista sretan, ali ja toga ne vjerujem.

— Zašto ne biste vjerovali?

— Jerbo poznajem vaš karakter, gospodine grofe, ne mogu ni s daleka misliti da biste vi svoju odluku promijeniti htjeli.

— Razumijem — nasmjehnu se grof — vi mislite da sam tvrdoglav čovjek, da imam hira i da ne marim za razloge, nu u tom se varate. Ako se uvjerim da je moja odluka neosnovana bila, da sam krivo sudio, to će me ti razlozi sigurno sklonuti da se popravim, jer je ludost s puke taštine raditi proti svomu uvjerenju, i velim vam i opet da bi se lahko dogoditi moglo da ostanem zastalno u Jalševu.

— Vi bi zbilja, grofe? — začudi se župnik. — A razlog toj vašoj promjeni?

- Tražim si stalno mirno mjestance — odvrati mu grof — i moja me pamet dovodi uvijek u taj moj očinski dom.

Župnik htjede se radosno odazvati grofovoj misli, ali prije neg će progovoriti, čuše se iz mjesta zvuci glasovira.

— Recite mi, gospodine župniče — dignu se grof naglo — kakov vještak ili kakva vještakinja zabludi u to zabitno mjestance? Ja čujem svaki dan i Meyerbeera i Rossinija i Mozarta, i to na dobru glasoviru upravo od vještačke ruke.

— Da, od vještačke — potvrdi župnik — a ta vještakinja naša je nova učiteljica.

— Ah, vi ste dobili novu učiteljicu? Valjda je bolja od njezine predšasnice?

— Tu ne ima prispodobe, gospodine grofe. Djevojka, premda mlada, začudo je naobražena u svakoj struci, i ne mogu se doista načuditi kako ju je zao vjetar zanio među naše bregove, u naše zabitno mjesto; ja vas uvjeravam da se takva glavica ne nađe svaki dan.

— Oj, gospodine župniče, kako to govorite. Vi niste nimalo sebični, kad Jalševu nećete priuštiti vrsnu učiteljicu. Mene neprestano nagovarate da se ovdje stalno nastanim i da podignem taj kraj, a ovamo žalite da je vrsna djevojka došla k nam.

— Ne tumačite, gospodine grofe, moje riječi krivo. Jalševačka općina, kako i sami znate, dosta je siromašna i može samo slabo plaćati svoje učitelje, a ta djevojka zaslužila bi po svojem naobraženju da bude u glavnom gradu namještena.

— A odakle je to vaše svjetsko čudo što ga kujete toliko u zvijezde?

— Iz Zagreba, gospodine grofe, prava Zagrepkinja, i uistinu čudna djevojka. Mlada je jošte, ali ima gvozdenu volju i junačku ustrajnost. Ne treba mi kazati da su joj obični školski predmeti skroz i skroz poznati, nego vam umije i franceski i talijanski, vješta je glazbi i crtanju, a veze prekrasno. Za svoje zvanje zanešena je

da gotovo strastveno ispunjuje svoju dužnost; ima u nje neka idealna žica, i ta mlada stavila sije nekako svetom zadaćom prevrnuti i oplemeniti one mlade duše koje su joj povjerene. Zalazim često u školu, motrim njezin rad i način podučavanja, i moram se uistinu diviti koliko energije ta djevojka posvećuje svomu zvanju, i kako se djeca pod njezinim rukama oplemenjuju.

— Rad sam zaista poznat tu osobu — reče Belizar. — Znam da ste strog sudac i vrlo iskusan čovjek, a kada mi tu novu učiteljicu toliko hvalite, tolikom žestinom branite, mora daje uistinu nešto vanredna, i ne dvojim da će joj zadaća njena poći za rukom.

— I ja se nadam — reče župnik — da će joj rad biti blagoslovan, al sirotica morati će pretrpiti dosta muka, jer ima u ovom mjestu stanovita klika ljudi koji sve moguće rade da učiteljici ogorče život, te paze na svaki njezin korak ne bi li joj kako nauditi mogli. Učiteljica dakako ne mari za to, te napreduje svojim putem.

— Ne vjerujem — reče Belizar — da bi joj spletka nahuditi mogla, kad je toliko energična i odvažna. Na svaki način, kako vam već rekoh, želim ju bar iz prikrajka vidjet.

— Tomu će najbolja prilika biti — reče župnik — ako, gospodine grofe, pohodite ispite koji će se za koji dan obavljati; nu ondje se dakako ispituje samo hrvatski, te neće vam biti sve razumljivo.

— To jest, dragi župniče! — nasmjehnu se grof — ja jošte ne konverziram hrvatski, ali razumijem vam već sve.

— Vi, gospodine grofe, da ste učili hrvatski? — zapita župnik u čudu,

— Da — odvrati grof — to vam je vrlo čudnovata pričica. Putovao sam na rajnskom parobrodu, i tu se nađe Hrvat, trgovac iz Primorja, koj mi se priključi. Kad ču da sam iz Hrvatske, počeo mi dakako govoriti hrvatski, nu nažalost ne mogoh mu odgovoriti, već počeh govoriti talijanski. Sa primorskim trgovcem sjedio je i ruski pomorski kapetan. Kad ču naš talijanski razgovor, reče mi posve lakonički: "Molim vas, gospodo,

kakva je to čudna moda da ne govorite materinjim, već tuđim jezikom; kod nas je to zbilja nepojmivo." Zastidih se veoma, i moram reći da sam na Rajni tvrdo odlučio naučiti svoj materinji jezik, i uvjerih se da je prava sramota ne znati ga. Povrativ se u Beč, uzeh vrsna đaka Hrvata, koj me revno i teoretički i praktički podučavao u hrvatskom jeziku, i koliko ja sam suditi mogu, napredovao sam dosta dobro, čitam marljivo i razumijem gotovo sve, samo mi se jezik nije toliko riješio da bi slobodno govorit smio.

Na te riječi izvalio je stari župnik oči toli čudnovato od radosti i ushita da ga je gotovo smiješno gledat bilo.

— Vi gospodine grofe, da ste učili hrvatski; kolika utjeha, kolika radost za moju staru glavu! Sad vidim da ste na najboljem putu.

— Da okajem svoje smrtne grijeha — nasmija se grof od srca.

— To jest — reče župnik — da se popravite.

— Vidit ćemo — odvrati grof — izvolite samo ujedaću sobu.

Općenita hvala, kojom sva okolica uzvisi mladu učiteljicu, ističući njezine zasluge i njezinu revnost, zada protivnikom, a osobito vrijednoj obitelji Šilićevoj, smrtnu ranu. Zavist i mržnja zakipi ljuće u tih nečistih srcih, i počelo se smišljat kako da se djevojka sistematički progoni, i ako je moguće, iz Jalševa ukloni. Valjalo je pazit na svaki tren, svaki mig sirote djevojke, ne bi li se našla kakva kvačica o koju bi zapeti mogla. Nažalost, nije bilo takve prilike, al vrijedni bilježnik Mišoci i očiti prijatelj Šilićevih reče naprosto:

— E, kad ne ima pravoga prikora i prigovora, smislimo štogod i bacimo to u svijet, pa će to vrijedit kanda bi istina bila.

— Posve pravo — reče Šilić — mi ćemo to objaviti putem novina da se javno mnjenje malo razjari protiv djevojci.

I u dobar čas pohodi Šilića neki daljni rod, zagrebački preparand, glava inače veoma plitka, i čovjek dosta surov, ali začudo uobražen, držeći se Aristotelom ili bar Amosom Komenskim. Glavna strast toga čovjeka bijaše piskaranje po novinah, i mnogi dosta glupi članak poteče iz njegova pera. Najdraže bilo mu je pisat o pojedinih osobah i navalit na njih, ocrnjivat ih pred svijetom i trovat im život koliko moguće. Taj vrijedni čovuljak sastavi u Jalševu niz člančića proti Branki pod naslovom: "Pokušaj mlade učiteljske sile u Jalševu". Mladi preparand bijaše velik rodoljub i krasan govornik za čašom vina, nu ako je trebalo, znao je svoje pero okrenuti na sve moguće načine, i najgori natražnjak ne bi se š njim mogao takmiti. Takvim reakcionarnim duhom bijahu nadahnuti ti članci proti Branki; pisalo se u njih po prilici tako: U novije vrijeme radi se u našoj domovini vrlo mnogo za školstvo, što će svakomu rodoljubu zaista milo i drago biti, jerbo pučko školstvo jest svakako temelj daljnjega obrazovanja; nu rodoljub mora spregnuti svoju preveliku radost i mjeriti da li svagdje plod odgovara sjemenu koje je potrošeno. Nažalost moramo reći da to nije uvijek tako, da se dapače ide često tobože samostalnim, al krivim putem, a to je zlo, jer svuda mogu samo jedna načela pedagogike vladati; al to kod nas nije svagdje tako. Emancipacija mladih sila preotela je mah. Ako tko otepe prah školskih klupa te se dotisne do kakva mjestanca, to će odmah gradit svoj osobiti sistem, mudrovat uvelike i prema tomu htjeti uzgojiti siromašnu školsku dječicu, koja imadu doista drugoga posla nego učit se za filozofa. Stari naši školnici nisu bili bogzna kakvi učenjaci, ali djeca učila su se čitat, pisati i računat; ali mnogi novi prosvjetitelji i prosvjetiteljice idu posve drugim putem. Pripovijedaju djeci o našoj povijesti, i to načinom skoro prevratnim, te užiju u njoj neki fanatizam; isto tako govori se odviše o prirodnih silah, o pojavih u svijetu, pa ipak bi vrijedno bilo da se nešto više vremena posveti kršćanskom nauku. Ima za to sto primjera, ima ga i naše Jalševo. Neću spominjati imena; dosta budi rečeno,

da se pojavljuju ozbiljni glasovi u javnom mnijenju koji očito odsuđuju takav postupak. To budi za danas dosta, drugi put javit ću vam više potankosti. Zasad bacio sam samo nekoliko misli, koje mogu biti ujedno i opomena stanovitim osobam, neka za vremena ostave krivi put.

Sirota Branka dobila je novine u ruke, gdje je taj članak bez duha i smoka proti njoj naperen bio. Premda ta cijela pisarija nevježe nije nikoga osvjedočila, to ju je ipak srce zapeklo gdje joj se za tolik trud, za tolike muke što ih je školi posvetila bila, nabacuju stvari posve neistinite i lažne. Pođe odmah sa pamfletom staromu župniku i pokaza mu kroz suze nevrijednu navalu.

— Vidite, gospodine župniče, što se proti meni radi. Vi znate najbolje, kolikim zanosom gledam vršiti dužnosti svojega zvanja, a eto, to mi je hvala.

— Tješite se, draga Branko, kad bi se čovjek osvrnuo na svaku ludu pisariju kojom navaljuju na ovoga ili onoga poštenjaka, bilo bi zaista zlo, ali čista i svijesna duša, koja ide ravnim i pravim putem, odbija takve klevete mučec i nastavlja ono što je započela.

— Ah, znam ja to, gospodine župniče; ne vjerujte da ću ja na takove klevete klonuti duhom i ostavit se svoje radnje, al vi znate kakvi su u nas ljudi, namnogo jošte djetinjasti, te vjeruju sve što je naštampano.

— Ne budi vas strah, gospodično; plodovi vaše radnje pokazuju se svaki dan, pokazat će se sad kod ispita, a moja će biti skrb da doglasim općinstvu koli lijep vam je uspjeh, da bi se mnogi stari učitelj u vas ugledati mog; ne klonite duhom, molim vas, ta vi znate da imate uza se i dobrih prijatelja.

Riječmi staroga župnika bijaše učiteljica nekako umirena, te se lati opet živo svoga posla; nu neprijatelji njezini ne htjedoše nikako mirovat. Gospodin Šilić, bilježnik i vrijedni preparand sastaje se u tajnu sjednicu, gdje odlučeno bude da se vladi pošalje anonimna pritužba proti mladoj učiteljici, koja je imala potpisana biti od "više jalševačkih žitelja".

Ponajprije istaklo se je kako prilično siromašna općina troši mnogo novaca za svoju školu, te ima po tom pravo zahtijevati da učitelj i učiteljica budu valjani, da se drže strogo svoga reda i zakona morala, da upute djecu na pobožnost i da ju ne muče suvišnim novotarijama, kojih seoskoj djeci u životu i onako ne treba; i prije da je sve bilo u redu, da se nije nitko tužio na školu, ali otkako je mlada učiteljica Branka došla u Jalševo, da se to nekako sve čudno promijenilo, i to na gore promijenilo; ona da govori s djecom kao da su joj ravna, u njezinoj školi da ne ima ni palice ni šibe, što je ipak potrebno da se djeci zarana istjeraju zle navike; naravski je onda da se je djeca nimalo ne plaše, i potom ne može biti nikakva napretka; katkad uzme svu svoju školu i povede dječicu u šumu, gdje sjedne, a djeca oko nje, pa se tu pjeva i klikće, a ona im pripovijeda o kukcih i travah, koje naša djeca i bez te nove učiteljice poznavaju, a to je sigurno suvišan posao. Svaki učitelj mora da pazi na svoj ugled, nu nova učiteljica kanda je na to zaboravila, jer se često na ulici glasno smije i previja, pače katkad ju prate i muškarci kući. Učiteljica gradi se velikom domorotkom, što je svakako lijepo, i što ona za svoju osobu do skrajnje mjere biti može; ali nije nimalo pametno da preko potrebe maštu mlade dječice razigrava rodoljubnim prodikama, koje ta djeca i onako ne razumiju, pa im daje učit napamet silu pjesama, gdje se govori o borbi naroda, što također u školu seosku ne spada. Bilo je tu još više argumenata, zapisanih zlobnom rukom, i taj lijepi opis bude zbilja otpremljen vladi u Zagreb.

Ova prelijepa denuncijacija proti Branki bude za kratko vrijeme osobitim načinom istaknuta u novinah, gdje se je reklo da prijašnje nagoviještanje i prigovori proti učiteljici u Jalševu nisu nikakva osobna ili strastvena navala, što se najbolje po tom vidi da je znatan dio otmenih jalševačkih žitelja predao pritužbu proti stanovitoj učiteljici, iz koje se naslutiti može da bi općini najdraže bilo da gospodična prosvjetiteljica ode otkud je došla, i da nas svojom novom sistemom poštedi, za

nas daje preučena. Odsada nije sirota djevojka imala mira u javnosti, i potajno u društvi bacale se na nju otvorene strijele, klevetalo se, lajalo se, pa ako je to i samo šakajezičina bila, to se ipak tako živo naklapalo, grdilo da su ljudi, koji se inače ne miješaju u takove poslove, počeli pitati šta se tu radi, i je li zbilja Branka toli nevaljana učiteljica kako se govori. Nato im se čitale novine, jer ti dobri malograđani sami nisu umjeli čitat; al čuvši što je crno na bijelom naštampano, počеше okretati glave i vjerovati da je Branka osoba vrlo pogibeljna njihovoj djeci. Mlada učiteljica od dana do dana se gubila sve više i više u svojoj žalosti, nekako ju ostavi ona vesela vedra ćud prijašnjih ljeta; obrazi počеше blijedjeti, posmijeh sa usta iščeznu, poniknute glave i nijema hodaše Branka, a što je po prilici ćutilo njezino srce, to si čuo za tihih noći na glasoviru, iz kojega se razlijevala divna melankolija, duboka pečal. Ne bijahu to ničije kompozicije, već Brankino maštanje, jer je sirota u mraku sjedeć pustila da lete ruke preko glasovira čas jače, strastvenije, čas blaže, žalobnije, čas muklo ko uzdah, pa onda oštro ko gorak plač. Iz komešanja tih zvukova, iz skakanja tih glasova, koji se napokon rasplinuše sve dalje i dalje kao bolni uzdrhtaji duše, mogo si razabrati koliki jadi more to mlado valjano srce, a nije ni čudo, kad živa mlada duša raskrili krila, kad se i vesela zaleti u to sunce Božje, a onamo prše pred njom crne vrane i ptice kukavice, grakćuć, lažuć, klevećuć; kad se diže ta lažna graja sa svih strana, kako da onda ne klonu i mlada snažna krila? Nu opet, kanda nisu Branki klonula. Ispod njezinih ruku ozivala se doduše žaloba u svih mogućih preljevih, al na koncu svake noćne tužaljke zagrmili bi glasovi iznenada kao da tutnji zemlja, kao da se bije silovit boj, a najzad orila se veličajna pobjedna himna, znak da se djevojka ne predaje. Grof Belizar slušao je pomno te čudnovate noćne fantazije sa svoga grada, pak se badava mučio da nađe nekakvu sličnost među njima i nekakvom pozna-
tom skladbom; te tužaljke bijahu toli izvorne, toli divlje i bolne da je čovjek od čuda stao i slušao otkuda ti

zvukovi; a opet bijaše to čudesan sklad i, reć bi, cijela slika boreće se mukotrpne, al i nepobjedive duše. Mnogim je to maštanje godilo, nu neki se opet srdili, navlastito Šilićevi, koji su se tužili da ne mogu spavat od toga nesretnoga gundranja, a napokon reče i Mišoci da će učiteljici to kasno glasoviranje pod globom od pet forinti zabraniti, jer da je to smetanje noćnoga mira. Najbolji zaklon bijaše Branki župni dvor; tu se je cijedila blagoslovna utjeha kao melem u njezino srce, jer je starac župnik imao ustuk proti svakoj suzi, proti svakomu uzdahu.

— Ne klonite, dijete moje — rekao bi župnik — ustrajte na svojem mjestu, vi ste tu vrlo potrebni, vi imate zaštitnika koji su jači od vaših neprijatelja; — a Branka ga je vjerno poslušala.

Starac župnik, dobi od vlade u Zagrebu velik smotak pisama u školskih poslovih, jer je bio zaonda nadzornik škole. Poslaše mu naime onu pritužbu jalševačkih žitelja proti Branki, zatim više anonimnih pisama, gdje se djevojka vrlo nelijepo opisuje, a dodani bješe novinski listovi sa dopisi proti jalševačkoj učiteljici. Župnik bude pozvan neka prouči sve te spise i neka vladi izvijesti kako se ta učiteljica vlada, kakova joj ima prigovora, da li su žitelji s njom zbilja nezadovoljni, i odakle bi te pritužbe po prilici poteći mogle. Kad je starac svu tu pisariju pročitao bio, planu mu lice gnjevom.

— Šta — viknu gnjevno — je li moguće da je krštena duša gorja od zvijeri? Ta takova šta ne bi uradila hijena. Najviše rasplamti ga anonimno pismo, gdje se reklo da je Branka žestoka pristašica ženske emancipacije, al usto i žešća prijateljica muškoga spola, što ona svakom prilikom očito i preko svake mjere pokazuje, tako da su je ljudi oprezni prijateljski opomenut morali, sjetiv ju da je učiteljica, kojoj se hoće pristojnosti i čednosti.

— *Bestiae infernales!** — planu svećenik, uze smotak i baci ga u pretinac svoga ormara; — slavna vlada

* (lat.) *Zvijeri paklene!*

dobit će odgovor, kad mine ispit, pak ćemo spojiti više toga, i nadam se da ću imat donle očitih dokaza da se sve to piskara kod vrijednoga učitelja, gospodina Šilića; nu pripovjedit ću cijelu stvar i grofu, jer je to zbilja prekomjerna zloba.

Jednog lijepog, al dosta sparnog popodneva spusti se grof Belizar sa svoga grada, noseći na ramenu pušku, te zakrenu na podnožju brda u onu lijepu i dosta veliku zelenu šumu, koja se na istoku od Jalševa po brežuljcih prostire. Šuma bijaše hrastova, ne visoka, već samo

srednje stabalje, koje je ipak sastavljalo lijep hladovit zaklon od ljetne sparine, a tim više, jer je na nekih mjestih tekla voda iz živih izvora, koji ne bi ni za najtoplijeg ljeta presahli. Grof zavuče se u šumu, al u prvi čas zape mu noga. Kao čarobna pjesma dopirahu mu do uha iz šume veseli zvuci mladih jasnih grla, slažući se lijepo i skladno. Belizar odluči napredovati, al pozorno, da neopažen opazi sve, i to mu pođe zbilja za rukom. Verući se za ovisokim grmljem otvori se njegovim očima najedanput čudan prizor. Pod nogama

širila mu se u šumi mala čistina, na kojoj je bujno šumsko cvijeće raslo, a sred te čistine skakutao je preko maha bistar potočić, a sunce prodiralo je svojim zlatom kroz gusto prepleteno granje hrašća. Na panju kraj potočića sjedaše djevojka crnooka, jedra i snažna; svoju bujnu kosu bila je učešljala na šiju, lahka ljetna haljina od ružičastog muslina plivala je niz skladno tijelo, o crnoj vrpci oko vrata visio je priprost križić, a pred njom u travi ležаше šešir i pjesmarica. Naokolo pako sjedilo je cijelo jato male seljačke dječurlije, što djevojaka, što dječaka, živa, vesela lica, bistrih očiju, a sve bijelo i čisto, daje milota gledat bilo; mnoge djevojčice bile su si od poljskog cvijeća savile vijenac te stavile na svoju glavicu. Belizar nije mogao dalje, već skunjiv se, slušao je i gledao pomno taj cijeli prizor. Mlada gospodica sred djetinjeg kola dizala je ruku te označivala svojoj četici takt pjesme, a sve one male mišje oči bijahu pobožno uprte u njezin kažiprst, dočim su se ustašca široko otvarala, pa se orilo da je milina bila. Maljušna družba pjevala je prekrasnu Mihanovićevu pjesmu "Lijepa naša domovino", al začudo skladno, samo kad bi koj glasić od živa zanosa skočio više od ostalih i zapjevao oštrije. Bila je to zaista divna slika, ta mala svečana lica, dječaci razigrani zibljuć na ramenih glavu, djevojčice stidne i držeći se ravno kao svijeće, a među njima ono inteligentno lice, obasjano smijehom zadovoljstva, ono pronicavo crno oko, koje je na svaku glavicu pazilo, kao što pazi pastir na milo svoje janje. Za učiteljicom sjedahu dvije djevojke, pletuć velik vijenac od zelen-lišća. Saviv ga dokraja, digoše se djevice polagano i došuljav se na prstih do učiteljice, staviše joj vijenac na glavu. Grofu Belizaru činilo se da je prenešen u nekakov drugi, vilinski svijet, u onaj sanak ljetne noći, gdje Titanija sa Oberonom boravi u kolu malih duhova u čarobnoj dubravi; samo što nije bilo Oberona. Slične slike ne bje nikad vidio u svome životu, i zato se nije mogo maći s mjesta, zato stajaše u svom zaklonu kao ukopan, niti je smio pravo dahnuti, bojeći se da bi šušnjem lišća mogao pokvariti i uništiti cijelu tu sliku.

Pjesma ušuti, i kao pčele doletiše dječica učiteljici, vičuć u sav glas:

— Je l' dobro bilo, gospođice, je l' dobro, il bi jošte pokušali?

— Ne treba, dječice, dobro ste pjevali, samo dajte na ispitu tako.

— O, draga gospođice — reče mladi bistrooki čovuljak — pjevat ćemo još ljepše; ovdje smo u šumi pod vedrim nebom, pa se ne čuje tako jako glas, al u školi smo pod krovom, ondje će se sve rušit od našega pjevanja. — Učiteljica izvadi sad iz ubrusa velik kolač, stade ga raskrajati na komadiće tako da je svako dijete dobilo svoj dijelak, zatim izvadi iz džepa staklenu čašu i pruži je prvom djetetu, rekav:

— Na, evo vam čaše, dječice moja, napijte se lijepo iz potoka ovdje, bit će vam za zdravlje.

Mali se najedoše, napiše vesela, zadovoljna lica, otimljuć se za čašu, skačuć, gurkajuć se, ali sve za šalu, bez ikakve prostote, da se je grof Belizar iza svoga grma toj ljupkoj čednosti i slogi uprav divio. Tada doviknu Branka onomu malomu dječarcu mišjih očiju:

— Hodider amo, Jankice; o čem ste vi pjevali?

— O domovini.

— A molim te, šta je to domovina?

Mali upre svoje drobne oči u učiteljicu i reče:

— Zemlja gdje smo se rodili.

— A ta zemlja zove se?

Tad skočiše sve male glavice kao ptičice u gnijezdu i udariše u jedan glas klicati:

— Hrvatska zemlja.

— A je li ta zemlja samo Jalševo, gdje ste se vi rodili?

— Nije, nije — viknu odostrag bjelokos dječarac. — i Zagreb je hrvatska zemlja, ondje je Sveti Kralj i ban — a do njega istaknu se malen, mrk svat i reče: — I Krapina je Hrvatska i Pregrada.

— A zašto? — okrenu se Branka k lijepoj, crnoj djevojčici, koja je pred njom stajala.

— Jer tu stanuju ljudi koji hrvatski govore, koji su Hrvati — odgovori djevojčica stidno — i svuda je Hrvatska gdje se hrvatski govori, od mora do gora.

— Kaži ti meni — zapita učiteljica — ljubiš li ti domovinu svoju i zašto ju ljubiš?

— Ljubim ju, jer sam tu postao, jer odvajkada tu moji stariji žive, jer samo tu mogu naći prave zaštite gdje se moj jezik govori.

— A kako ćeš tu svoju ljubav pokazati?

— Kad budem čovjek pošten i valjan, kad budem radio, ne samo za sebe već i za domovinu.

— Dobro si upamtio što sam vam toliko puta u školi govorila, i to se ne izbrišite nikad iz svoga srca; nije čovjek samo za sebe, već i da pomogne braću svoju, da ju tješi, ako treba. Pitam vas jajeste li vidjeli pčelinjak i one male sobice u njemu?

— Jesmo, jesmo! — viknuše djeca.

— A jeste li vidjeli krta?

— Kako ne bi — nasmijaše se svi u jedan glas.

— Eto vidite, dječice moja, pčelinjak vam je domovina; tu svaka pčelica ima svoj stanak, a sve rade složno i lijepo, svaka zna svoj posao, nu ne pravi svaka pčela med i vosak samo za sebe, već za sve pčele, da ne poginu. Nije li to lijepo? Tu radi svatko za cijelu domovinu. A gledajte krta, taj živi, ćoravi svat šeće sam i sam pod zemljom, ne radi ništa pod bogom, već grabi samo male kukce i crviće, i ogriza biljkam korenje; taj ne pomaže drugomu, taj ne zna što je domovina. Šta hoćete vi bit, pčele ili krtovi? — zapita napokon učiteljica dječicu. A ona, dižuć ruke, klikoše veselo:

— Pčele smo mi, pčelice, a krta neka voda nosi.

— Pravo je tako, dječice moja, nu vrijeme je da krenemo kući. — Učiteljica dignu se, stavi svoj šešir na glavu i pusti se iz šume među veselom dječicom kao čarobna vila, a grof Belizar gledaše za njom, dok je nestade za zavojem brežuljka.

Dobromu župniku bilo je stalo najviše do toga da uđe svim spletkam proti Branki u trag. Prave začetnike poznavao je i onako, al htio je imati dokaza, štono se veli, crno na bijelu. Bilo mu je rečeno da je Šilićev rođak,

divlji onaj preparand, pisao denuncijacije u novine; nije dvojio da i tajna služba potiče iz toga kola, pa daje po svoj prilici pri tom bio kuštravi kandidat učiteljstva. Bar se je na to slutiti moglo po pojedinih kičenih frazah za koje Šilić nije znao ni znati mogao. Opaziv nekoga dana preparanda na ulici, pozove ga župnik i reče mu:

— Hvaljen Isus, mladi gospodine!

— Vaš sluga prepokorni, prečasni gospodine! — pokloni se preduboko preparand, stresav pri tom svoju lavju grivu.

— Oprostite, mladi gospodine, te vas zaustavili, jer sam rad nešta vas upitati.

— Izvolite, *reverendissime!** — odvrati mladi lav nekim britanskim mirom.

— Imao bih poslati neki izvještaj duhovnomu stolu. Ja sam već ostario, a sa mnom i ruka, pa pravim kojekakve čudne kvake. Izvještaj mora se svakako čisto i lijepo prepisati, a ja ću i lijepo platiti. Bi li vi htjeli preuzeti taj posao? Ja sam odmah u prvi mah bio pomislio na vas, nu nije bilo zgođe sastati se s vama.

— Na vašu službu vazda sam pripravan, *reverendissime*. Izvolite samo zapovjediti kada da započnem djelo.

— Dođite sjutra u osam sati ujutro u župni dvor, jer da znate, vi morate izvještaj pisat kod mene u kući.

— Bit ćete služeni, prečasni!

— Sad zbogom, dragi moj — oprost se župnik, domahnuv mladiću, a ovaj pokloni se opet "do crne zemlje", stresav i opet svoju lavju grivu.

Mladi pedagog veselio se u svojoj duši daje našao nekakove zasluge za trošak svojih cigareta, jer sam nije ništa imao, a od Šilićeve tanke kese nije se također mogao nadati pomoći. Skačuć od veselja, priopći tu novinu školnikovoj obitelji, koja se nemalo čudila ponudi gospodina župnika, "jer" reče Šilić "prepisača ima u našem mjestu više, a prečasni naš duhovni pastir nije

* (lat.) *prečasni*

osobito sklon našoj obitelji, pa ne znam kako je na tebe spao."

Lavogrivi preparand nije mario pitanje istraživati razloge te zagonetke, već je počeo razmišljati kako je za neke ljude mnogo bolje da se bave prepisivanjem, koje ipak po koj grošić nosi za duhan, negoli samostalnom književnom radnjom, koja u takvih slučajevih ne vrijedi ni za fidibus.

Vedre duše koracaše ujutro drugog dana mladi literat prema župnom dvoru, te se predstavi župniku, koj mu smjesta namijeni posao, ponajprije materijalni daka-ko, to jest zajutrak u spodobi odojčeta u kiseloj juhi, sira, boce vina i nekoliko finih cigara. Preparand obavi taj prvi dio svoje zadaće osobitim ushitom, posrknu napokon još nekoliko kapi izvrsnoga vina, zapali cigaretu finoćom kakova diplomata, zamahnu desnom rukom preko papira i lati se sretno drugog dijela svoga zadatka, to jest prepisa dosta opširnog izvještaja. Pisao je zaista lijepo, skladno, ali nešto polagano, možda hotimice. Njemu nije baš bilo stalo do toga, da se posao što prije svrši, jer je gojio slatku nadu da bi se taj kiseli odojak, te slatke cigarete mogle kroz više dana ponovit. Poslije dva sata prepisivanja stupi župnik, držeći svoju burmuticu, u sobu.

— Nu mladi gospodine, teče li posao? — upita starac.

— Kao po loju, prečasn — pošali se razdragani preparand, ispuhnuv ispod nosa cijeli oblak dima — izvolite se sami uvjeriti.

Župnik zagrabi burmuta, koraknu polagano k stolu i pogleda preko ramena mladića u artiju, izvadi iz džepa svoga dugačkog kaputa neopazice drugu artiju. Iznenađena trznu, zakrenu dva tri puta glavom, čelo mu se namršti, zatim se opet na njegovu licu pokaza smijeh. Zadovoljan pogladi si bradu, turnu svoju artiju u džep, potapša mladića rukom po ramenu i reče:

— Vrlo krasno pišete, mladi prijatelju, vrlo krasno. Vidi se da ste vještak. Ne žurite, pišite pomno, da posao iziđe ljepši.

Za nekoliko dana bio je preparand svoj posao svršio; župnik reče mu neka ostane kod objeda, kojemu bje pozvan i načelnik. Vrijeme objeda prođe hitro, jer su načelnik i kapelan govor navrnuli bili na evropejsku politiku, naposeb na istočno pitanje. Gospoda bijahu u tom vrlo razna mnjenja, jezici udarahu živo, boj bijaše dosta oštar, nu domaćin pustio je da se to kreševo, pri kojem se je osobito načelnik znojio i neprestano šakom udarao u stol, razvije, pa je pomno slušao kako kapelan, kako li načelnik kani osloboditi kršćane Balkanskog poluotoka. Na svaki način pokazalo se je u toj raspravi vrlo čudnih, pače mitoloških hipoteza, i vječna je šteta da ju nije zabilježio koj brzopisac. Preparand pazio je pomno da mu čaša ne bude prazna, pa je napokon, upirući se laktom o stol i prebaciv noge, motao cigare i odbijao dimove gostima gotovo pod nos. Časomice uplete se i on u političku prepirku, i to licem vrlo važnim. Bacio bi ovdje ondje krpicu, istisnuo bi tu i tamo štogod iz povijesti i statistike, ili bi opet, štono vele, blesnuo u ludu frazu, da su borci stali te izvalili na drzovana oči. Cijelu prepirku zakrči napokon župnik, dignuv se i prekrstiv se.

— Ajdmo u bližnju sobu, gospodo — reče — ondje čeka nas crna kava, dobra baš kao turska, a siromaku

Turčinu dajte sada mira, i onako ga boli glava dosta. Gotovo mislim da ima jedan od vas turskih srećaka, koje ne nose više ni kamata, nit se od njih isplaćuju lutrijski dobici, jer se toli motate o pitanju koliko da još ima godina Turčinu u Evropi.

Gosti učiniše po pozivu kućegospodara, a za njima dovuče se i lavogrivi mladić, koj stojeć osobitom gracijom svoju kavu posrknu.

— Dragi moj mladi gospodine — prihvati župnik, pristupiv k mladiću — neću vas dulje zaustavljati. Svoj posao svršili ste lijepo, a što tražite, molim, za prepis?

— Molim, prečasn! — zapenta mladić porumeniv se — to prepuštam vašoj dobroj volji. Posao bijaše neznan, samo prepis. Drugo bi bilo da je samostalna literarna radnja.

— Sa-mo-stalna literarna radnja! — nasmjehnu se starac, pogledav postrance neoprانog kuštravca — to jest, kakov nezreo člančić ili kakov pamflet proti kakvoj nepoćudnoj osobi, je l', prijane moj?! Hm, da! Samostalna radnja! Ima, ima toga dosta kod nas. Vjerujte mi, prepisom koje valjane, poštene stvari više ste zavrijedili nego črčkanjem ludih, nepoštenih sastavaka i dopisa. Zapamtite si to, mladiću, da vam ne potavni obraz. Nu, govorimo o poslu. Jeste li zadovoljni, ako vam za prepis platim šest forinti?

— To je odviše, prečasn! — poče pripravn!k od velike neprilike mucati, jer kad je župnik počeo natucati o nezrelosti i o pamfletih, pocrveni nadobudni mladić poput raka i pogleda nekako u strahu domaćina.

— Evo vam dakle šest forinti — reče župnik položiv novce na stol — samo vas molim da mi potvrdite namirom da ste ih primili. Treba mi taj prilog za moje račune.

— Drage volje, *reverendissime* — pokloni se mladac, sjednu i napisa: "*Namira na 6for. a. vr., kojih je itd.* Potpis: *Janko Čavlić, učiteljski pripravnik s. r.*" — Tako, izvolite. Je l' pravo?

— Jest, samo molim gospodina načelnika i kapelana da se potpišu pod namirom kao svjedoci.

Obojica napisaše po želji župnikovoj svoj "preda mnom" itd., a domaćin mahnu preparandu:

— Zbogom, prijatelju, zbogom!

Janko Čavlić stisnu svoje banke u džep, pokloni se, stresav svoju grivu, do crne zemlje.

— Sluga pokoran, gospodo! — i ostavi ponosito župni dvor te krenu ravno prema trafiki. Jedan, dva puta uđe mu u glavu župnikova riječ o pamfletih i opomena neka pazi da mu ne potavni obraz, al sa prvom cigaretom zaboravi i taj spasonosni nauk.

— Ali molim vas, gospodine župniče, što ste od toga pisara za šest forinti tražili toli formalnu namiru? — upita načelnik.

— Odmah ću vam reći — nasmjehnu se župnik. — Jesam li vam govorio za onu pritužbu koju su neki Jalševćani poslali proti mladoj učiteljici u Zagreb?

— Da — odvrati kapelan — ta original poslala vam je vlada da sve osvade istražite i razjasnite, a pritužba bje kašnje i diljem u novinah tiskana.

— Čitao sam tu lopovsku črčkariju — reče načelnik.

— Čitali ste? Dobro! — kimnu župnik. — Htio sam točno saznati čije je to maslo.

— Ta valjda Šilićevo — će brzo kapelan.

— To znam i ja, to rekoh i ja u duši, ali dokaza je trebalo. Sad ih, hvala Bogu, imam.

— Kako? Kako? — skočiše načelnik i kapelan pitat.

— Ja si rekoh: ta pritužba pisana je u Jalševu, poznajem po prilici ruku svih naših pisara i učitelja. Toga pisma još ne vidjeh. Pismo je lijepo, kaligrafičko. Tko ga je dakle pisao? Sjetih se da ima Šilić pri sebi rođaka preparanda. Da nije možda taj? Nasubih gospodina Janka Čavlića neka mi prepíše izvještaj na duhovni stol. On to i učini, primi plaću i izda namiru koje ne može pobijati kraj vašeg svjedočanstva.

— I ne može! — potvrdi načelnik.

— Sad gledajte — reče župnik držeć jednom rukom namiru, drugom anonimnu pritužbu; — to vam je tužba, a to namira. Pogledajte dobro!

Načelnik i kapelan stisnuse glave da zavire u spise.

— Ista ruka! — viknuše od čuda; — oboje pisao je Čavlić.

— Po naputku Šilićevu — potvrdi župnik. — Sad ih imam u šaki, te zlotvore.

Ne prođe mnogo vremena, a grof bijaše župnikovim gostom. Bio se je sam pozvao.

— Znete li, dragi župniče — reče Belizar za šalu — vi ste već toliko puta bili mojim gostom, valja da mi se odužite, da i vi mene primite. Mislim da je to posve pravedno?

— Ali molim, gospodine grofe — poče siromah župnik od neprilike mucati — da sam ja to znao, da sam mogao pomisliti — moj siromašni krov.

— Ha, ha, ha, ha! — nasmija se Belizar — da ste znali da će visokorođeni grof htjeti sjesti za župnikov stol! Ala ste djetinjasti. Vi valjda uistinu mislite da u mojih žilah teče modra krv. Ta bili ste toliko puta kod mene i mogli ste se uvjeriti da ne jedem ambrozije, već dobru pečenku, da ne pijem nektara, već hrvatsko vino s kiselicom, pa katkad bocu *bordeauxa* ili šampanjca. Čuo sam da imate vrsnu kuharicu, pak bi se rad jedan-put počastit u skromnoj prijaznoj sobi. Moje dvorane na gradu visoke su, hladne, pa čisto zijevaju, da čovjeku prođe tek, osobito ako je sam. Badava je to, kad dođu ljeta, te postanemo nešto tromiji, hoće nam se društva, razgovora i šale u milom kolu. Vjerujte, ja sam to iskusio. Moje cijelo bivovanje i živovanje bilo je razdijeljeno u dva dijela: ili sam samotnan životario u zaseoku il kao vječni Židov landovao po svijetu. Učio sam, istina bog, usto. Al i to učenje ima svoju, pa se čovjek zasiti, a napokon dosadi mu i ono landanje po svijetu, ono seosko živovanje, kad ne ima uza se druga.

— Hm, hm! Istina, presvjetlosti vaša — reče stari župnik.

— Pustinjake smatraju doduše za svete ljude, ali hvala im na toj svetosti. Čovjek može, po mojem mnjenju, posve krepostan i pobožan biti i u prijateljskom

kolu za čašicom. Samovat i stoga ne imati prilike griješit, nije bome nikakva velika zasluga. Dakle tako je odlučeno, gospodine grofe, buduće srijede doživit će moj siromašni krov veliku sreću, dočekat će grofovsku milost za mojim čednim stolom. Ne mogu se doduše potužit na svoju kuharicu, al ona zna samo za hrvatsku kuhinju, franceska joj je nepoznata.

— Ništa zato, neka kuha samo hrvatski — reče grof — dakle u srijedu. Zbogom, dragi župniče!

Dodjuće srijede bio je Belizar u župnikovu dvoru vrlo vesele volje. Jalševčani počeli se križat od čuda. Toga ne doživi jošte njihovo mjesto. Od starine ne pamti nitko da bi se grof, velik gospodin, ponizio bio, te išo na objed k popu.

— Župniče — viknu grof veselo — vidim, vaša hrvatska kuhinja vrijedi više od franceske, jer je krepka, sočna, dočim je u franceskoj sve skosano, sve čudnovato, ili, kako vele "pikantno" začinjeno. Nego, jeste li čuli? Vi mislite daje želudac čovječji vreća za krumpir. Ta tu smo danas imali jedno dvanaestjela i toli vrsnih da je čovjeku gotovo žao ne jesti od koje jestvine; vidite, mi u Hrvatskoj predobro, preobilno živimo. Njegova visost, knez od Reuss-Greiza ne jede sigurno toliko koliko gospodin župnik jalševački, da ne govorim o tom kako srednja klasa u Njemačkoj žive. Nijemac večerava kobasicu uz čašu piva, i to dan na dan, gospodine moj.

— Dan na dan? — zapita u čudu župnik — na zdravlje, gospodine grofe! Ja nisam pri takovu poslu; mi molimo za svagdanji hljeb u gospodnjoj molitvi, ali svagdanjoj kobasici daleko kuća!

— Ali uz svaku kobasicu metne Nijemac groš prištetka u svoju škrinjicu; tako se ljudi pomažu, obogate. Ta umjetnost, vidite, dragi župniče, kod nas je posve nepoznata.

— Da, živimo možda preobilno, predobro, gospodine grofe — potvrdi smiješeći se dobričina župnik — ali kraj svega kukanja i naricanja ipak bi mogli posve lagodno živjeti, da nas nije nekoliko godina potukla tuča. Jedna

je velika pogreška. Naši ljudi ne znaju raditi. Evo, ukolo naokolo propadaju naša vlastela, ne zato može biti što jedu asijete, već jer ne mare za gospodarstvo, jer sve prepuštaju tuđim rukama, niti svoje djece ne upućuju na rad, pak se vlasteoski sinovi namnogo protepu; ne znaju ništa, a hoće gospodski živjet; imanja propadnu, jer je to lijeno, nehajno. Da samo zasuču rukave, ne bi im trebalo jesti svagdanju kobasicu; nu često ne imaju ni nje. Ali zašto bi ja škrtario, grofe, novce grabio. Ja nisam raspikuća ili pijanica, ali rado častim katkad prijatelje.

— Pustimo zasada to ekonomičko pitanje — reče Belizar — bit će zgode da govorimo opširnije o tom. Što vi o propadanju našega nižega plemstva govorite, istina je, i slažem se s vama potpunoma. Sa šljivari propada priličan, i to ne najgori dio hrvatskoga naroda; nu ima točaka glede kojih ne mogu nikako uz vas pristati. Badava je to, dragi župniče, kod nas radi se premalo. Privreda malo kada daje dosta za prehranu, a naravska posljedica toga je dakako dug, koj se kupi i kupi, a najkašnje gospodarstvo rastepe na komade, te je obitelj propala. Nu pređimo rađe na drugu struku za koju vi također puno marite, a to vam je naobraženje puka. Vidio sam dakle tu vašu novu učiteljicu, kojoj ste vi toli silan zaštitnik i zagovornik.

— Jeste li, gospodine grofe? — reče starac župnik. — Pa kako vam se sviđa?

— Posve dobro. Zdravo, jezgrovito čeljade, vrlo ozbiljna i inteligentna lica, a govor joj je jasan, logičan, i čini se da je rođena za zvanje učiteljice.

— Zar ste š njom govorili, gospodine grofe — upita župnik — kad ste ju evo počeli potanko i toli povoljno ocjenjivati?

— Nisam — odvrnu grof — a ne bih ni znao prilike da se s njom razgovaram. Zašav nedavno u šumu, čuh kako djeca pjevaju, i dovučem se sretno do zasjede, iza koje na svoje veliko čudo vidjeh mladu učiteljicu, a oko nje jato drobne djece. Ponajprije otpjevaše djeca pjesmu,

onda im dade vaša mezimica po komad pogače, te se moradoše iz vrela šumskoga napit hladne vode, a napokon slijedio je poučan razgovor s djecom o domovini. Mogu vam reći, župniče, da me taj prizor iznenadio. Bijaše to slika ugodna, dosele neviđena, i velika šteta da je ne može slikar vidjeti i prenijeti na platno.

— Da, da — reče župnik — često vodi Branka svoju djecu u šetnje, te tom prilikom obično počinu u šumi, pjevaju, pak se s učiteljicom razgovaraju. Ona im pripovijeda crte iz povijesti, a napose hrvatske; govori im o bilju, kamenju i životinjah, a djeca samo zinu i slušaju to pričanje, pa kad Branka svrši pripovijedati, skoče malići i malice te udare bez konca i kraja pitat učiteljicu svoju, koju upravo obožavaju.

— Valja mi priznat — reče grof — da je to vrlo dobar i praktičan način, i bilo bi dobro da i drugi učitelji i učiteljice tako rade.

— Istina je, gospodine grofe — potvrdi župnik glavom — al nažalost moram reći da ima dosta učitelja koji svoju uzvišenu prosvjetnu zadaću smatraju samo zana-
tom, te hvale Bogu kad su propisne školske ure minule, pa se dalje i ne brinu za djecu; a najveća je pogreška da mnogi učitelji djeci pripovijedaju o astronomiji i anatomiji, nu ne paze na razvitak i oplemenjivanje djetječeg srca. Šta tu onda hasne svi lijepi zakoni i naredbe na papiru? Na sreću, može se ipak reći da proti tomu nastaje neka reakcija, te da su mnogi prosvjetitelji puka pošli posve zdravim putem bez ikakova humbuga i varakanja. O tom sam se ja na svoje oči uvjerio. Gledali su da ih djeca priljube, a ne da se učitelja plaše. Tako zaviriše djeci u srce i mogu popraviti što je krivo, i probuditi u djetinjoj duši što drijema. Po mojem mnjenju, takovo je oplemenjivanje prava pučka naobrazba. I Branka, premda mlada, pošla je takovim putem. Čudim se kako djevojka u tih godinah može biti toli ozbiljna. Uostalom ponavljam, presvjetli gospodine, i opet svoju molbu. Dođite na ispit, tu ćete čuti i vidjeti što vrijedi mlada učiteljica. Molim vas, dođite! Ta vi ste patron jalševački. Hoćete li, gospodine grofe?

— Nemojte, župniče — branjaše se Belizar — vi znate da sam neprijatelj javnih parada i da se nerado pokazujem med svijetom.

— Ali, gospodine grofe — prigovori župnik — ne znam zašto bježite od svijeta. Jalševčani vas uvelike cijene, i ne mogu vam dokazat kolika bi to po njih radost bila da se pokažete među njima u školi. Ta i vaš pokojni otac, gospodine grofe, došao bi svaki put na ispit, te je bezobzirce hvalio i kudio učitelja i učenika, kako je već tko zaslužio. Molim vas, gospodine grofe, dajte mi ruku; recite da ćete doći.

Belizar otimao se nekoliko časova; napokon osokoli se, poda župniku ruku i reče šaleći se:

— Eh, kad se vaše napasti ne mogu drugačije riješiti, i kad je moj pokojni gospodin otac polazio također vaše jalševačke ispite, neka vam bude. Doći ću; ali, župniče, znajte da nisam u ničem optimista, da ću po vraški paziti i kritizovati bez svakog milosrđa. Navlaš svratit ću pozor na to vaše čudo od učiteljice, koja je, kako velite, pošla novim, al praktičnim putem, te tjera svoj školnički zanat posve ozbiljno.

— Hvala vam, gospodine grofe — nasmija se župnik — al se vas nimalo ne bojim, jer znam da ćete ostat u čudu. Nu još jednu. Vi ste vidjeli i čuli šta je Branka radila u šumi sa svojom djecom. I drugi su vrebali na nju, te čuli njezine misli o domovini, pa su ju kukavice optužile kod vlasti da buni djecu prevratnim govori, a po djeci i cijeli puk.

— Eh! Nemojte tako, dragi župniče — nasmija se grof.

— Nešta ste mi već natuknuli da neki progone vašu šticienicu, nu vi te navale možete vrlo lako otklonit od njezine glave. Al ne mogu nikako vjerovati da joj se ovakove šumske šetnje s djecom upisuju u grijeh, da se pjevanje patriotičke pjesme smatra bunom. To bi prelu-do bilo, i ja toga ne vjerujem, dragi župniče moj!

— Meni ne vjerujete, presvijetli? — reče župnik ponešto uvrijeđen da grof dvoji ob istini njegovih riječi te da ih valjda odbija na ono živo učešće starca za

progonjenu djevojku. — E, pa dobro! Već sam pokazao nekoliko člančića i pisama proti njoj, al sada izvolite ovo pregledati i samo malko zaviriti u te vladine otpise, kojimi poziva mene da joj izvijestim ovo ili ono o Branki na ovu ili onu denuncijaciju. Oprostite, gospodine grofe, znam da vam dosađujem s tim poslom, nego moje staro srce uvrijeđeno je do korena svoga kad vidim toliku *himbu i pakost.

Sirotica Branka, idealistkinja, ide upravo zanosito za svojim poslom, te se smatra nekom apostolicom uljudbe svega naroda, počam od velike gospode do zadnjeg kukavca. A koja joj od toga hvala? Poruga. Oprostite, gospodine grofe, al poznam vas za pravična čovjeka, pa ste izvolili sami govor svratiti na Branku.

Župnik predloži sve dobivene spise Belizaru, koj ih letimice pročitava te često župnika zamoli neka mu protumači ovo ili ono mjesto; župnik razjasni mu sve živim komentarom svogajezika. Čitajući i slušajući, zavrtio bi Belizar često glavom, često planulo bi mu lice, sijevnulo oko od gnjeva.

— Oprostite, gospodine župniče — reče Belizar drhćućim glasom — krivo sam podvojio o punoj čistini vaše tužbe, misleći da vas je prijazan za revnu učiteljicu ponešto zaniжела preko prave međe, pogriješio sam, oprostite! Nu jeste li čuli! Tko bi vjerovao da ima toli opakih ljudi na svijetu koji se ne žacaju pogazit i uništiti klevetom sreću, poštenje i budućnost vrijedne koje duše. Ne zamjerite, dragi župniče, govorit će posve iskreno, ali čuo sam često od mojih zemljaka, a evo za to imam živ primjer pred sobom da kod nas Hrvata ima dobra mjerajala i zavisti, i da u novije vrijeme denuncijacija silno cvate. Ta kad su Austrijanci ovdje počeli apsolutno vladati, i kad seje počelo dijeliti službe, došla su gotovo cijela kola tajnih pritužaba poticajnomu ministru, sve lijepi listići, gdje prijatelj prijatelja, kum kuma poput vraga opisuje. To je, vidite, dragi župniče,

* prijetvornost

veliko zlo među nama, jer se tim zatire muževnost pojedinca, a i cijeloga naroda, koj postaje žrtvom svakoga mogućnika.

— Istina je, gospodine grofe — potvrdi starac — što ste govorili o zavisti, o jalu, o denuncijacijah; ružna je to crta karaktera našega naroda, i mnogi ljudi, za kojih patriotizam bih bio dao desnu ruku, ne prevjeriše se samo da postignu svoju korist, već su do te koristi upravo došli, izdavaju ponajbolje svoje prijatelje. Vidio sam mnogo takvih primjera na svoje oči, i srce mi se je rasplakalo, okusio sam dapače i sam gorke plodove tog izdajstva.

— Umirite se, dragi župniče — utješi ga grof. — Koliko bude do nas i u našoj moći, borit ćemo se proti toj opasnosti dajući iskrčimo, koliko moguće, bar u onom kraju i kolu gdje živimo: navlaš eto vam moje ruke radi Branke. Kao gođ i vi, mrzim krivicu, i krv mi uskipi od jarosti, kad vidim takvu lopovštinu kao što je ova. Moja će biti briga da vašoj šticienici operem poštenje pred svijetom, a da poniknu oni đavoli koji joj rade o glavi. Ja vam još jednom velim, tako mi vjere, gospodine župniče, mi ćemo u toj borbi biti saveznici i moramo na svaki način pobijediti, a pobjedu slaviti ćemo, ako Bog da, za vrlo kratko vrijeme. Ja sam se sad, što se veli, zagrizao u tu stvar, i ne mogu mirovat dok se ne riješi po mojoj volji; moja narav već je takova.

— E, pa živili! gospodine grofe — kliknu župnik veselo skačući i smijući se. — Uz vas borit ću se kao lav, i pravo ste rekli: ja kriv ako ne pobijedimo za najkraće vrijeme. Oprostite, presvijetli, svomu prepokornomu župniku — uze starac veselo kliknati, vrteći se oko grofa i tarući si dlanove — činit će vam se možebit drzovito, al je, vjerujte, od srca i po staroj hrvatskoj navadi, koja vam, nadam se, nije baš odurna. Vidite, vi ne znate, presvijetli, kad vas ovdje kod sebe vidim i kad s vama hrvatski razgovaram, pa si mislim, eto velikaša koj se je povratio u svoje kolo, u svoj narod, igra mi srce od radosti, to godi momu srcu. A u to ime, kao u ime blize

naše pobjede, koja je pobjeda pravičnosti, da iskapimo, gospodine grofe, čašicu ovog starog zlatolikog vina što nam ga dade hrvatska loza, krepka je kaplja, grije srce i dušu.

— E, pa točite, župniče! — nasmjehnu se grofi pruži mu čašu — u to ime vrijedno je piti. Da Bog da, pristali svi boljari uz kolo naroda! Da Bog da, da pobijedi skoro i sjajno pravičnost i vrlina.

Visoko dignuše čaše, živo se kucnuše, da je zlatno vince planulo poput sunca.

Kad je grof Belizar, oprostiv se sa župnikom, ulazio u svoj grad, reče si sam:

— Vrijedan starac, čestita duša! Ne žalim da sam taj dan proživio pod njegovim krovom.

Ispiti bješe minuli, bitka dovršena, i Branka pisa svojoj prijateljici Hermini osim ostaloga i ovo:

"Draga Zagrepkinjo moja! Ne ima sumnje, da se i opet na mene ljutiš, kogođ u svakom tvojem pismu, a ovaj put tim više, jer duže vremena od sebe ne dah glasa. Ne čudi se; ispiti bijahu pred vratima, ja pune ruke posla, jer se je radilo o mojem glasu, jer sam htjela kleveti stati za vrat. Ti dakako toga ne razumiješ, ajoš manje čutiš, jer nemaš škole, jer nemaš ispita, jer nemaš napokon zavidnika i klevetnika. Dozvoli da ti pišem kako je bilo. Dobro znaš kako se je proti meni piskaralo po novinah. Sprvine bolilo me je srce od takvih podlih i lažnih navala, i htjela sam zbilja javno na sve te laži odgovoriti, pa sam već bila napisala šest sitno pisanih tabaka. Prije ipak nego ću ih otpremiti novinam, pokazah taj razjareni odgovor vrijednomu župniku našem, koj mi je uistinu drugim ocem. Bez njega bila bih zlo prošla u Jalševu. Starac pročitao moj sastavak vrlo pozorno i nasmjehnu se čitajući ne jedanput. Pročitav polemiku smota papir, vrati mi ga i reče posve ozbiljno:

— Znae li šta, draga Branko? Učinite što ću vam reći.

— A šta, prečasni gospodine?

— Vaš sastavak vrlo je dobar i logičan, pun plemenita gnjeva, iz njega odjekuje uvrijeđeno čisto srce i baca strijele na klevetnike, kojim nije ništa sveto — al vam opet velim: spalite taj sastavak.

Prepah se od čuda, župnikov savjet ošinu me nemilo.

— Da ga spalim, velečasni gospodine? — upitah ga gotovo uvrijeđena.

— Moj savjet primio vas se nemilo — nasmjehnu se starac — al učinite kako vam rekoh. Nije vrijedno bacat biser pred krmke. Šutite, prezrite ih, jer nisu odgovora vrijedni. Radite dalje pošteno i savjesno, a po vaših djelih bit će vam obraz svijetao pred svijetom, a kleveta će propasti u crnu zemlju. Da odgovorite ovako žestoko, osjetile bi hulje koje na vas graju dižu da se srdite, a to bi im vrlo godilo. Zato šutite, draga Branko, i spalite svoj sastavak.

Uvjerih se da dobri starac pravo govori; spalih onih svojih šest žestokih tabaka, ne odgovorih ništa, već prezirah moje napasnike nadajući se da će djelo izići na vidjelo, da će se pokazati što je istina, što je laž. Već nekoliko dana prije ispita gledali me Jalševčani čudnim okom, pa šuškali, pa šaputali bez kraja i konca. Ja svega toga nisam ni pravo razumila, dok mi načelnikovicica ne reče kako se po svem mjestu govori samo o ispitu, za koj su ljudi prije vrlo malo marili, nu sada da su radoznali kako će moja škola proći, i je li istina što su novine proti meni pisale.

Dođe urečeni dan. Škola bijaše zelenilom i zastavicami nakićena. Moja mala četa bila je donijela granja, zelenila i cvijeća, a ja sam načinila zastavice, te iskitismo sobu upravo gizdavo. Mali dječaci i djevojčice što stoje pod mojom komandom gizdahu se nemalo da su oni prestigli u tom zreliju djecu. Na ovaj dan bilo se je skupilo začudo mnogo gosti ne samo iz mjesta Jalševa, nego dosta vlastele iz okolice naše. Dođe naravski župnik, načelnik, bilježnik, trgovci, gospoje iz mjesta, dođe napokon — čemu se svi čuđahu — i grof jalševački, koj prije nije nikad zalazio među svijet nit se brinuo za našu školu. Ja sam istinabog Zagrepčanka, varoško dijete, doživila sam i preživila kojekakvih svečanih ispita i parada, pa nisam stoga nimalo plaha; al ovaj put nekako mi je čudno bilo pri duši, i krv mi je kucala

življe, jer sam znala da ima među slušatelji ljudi koji mi nisu prijazni, i da bi najmanja moja pogreška kod ispita u novinah raspredena bila naširoko. Ufala sam se ipak u Boga da me moja svijest ostaviti neće. Ponajprije budu ispitivana dva višja razreda, kojim je bio učitelj Šilić. Meni je vrlo teško pisati o tom kako su djeca odgovarala, i ne bih nikad pred svijetom izrekla svoj sud, neka mi se ne kaže da iz mene mržnja govori; ali tebi koja si mi posestrima, pred kojom stoji otvorena sva moja duša, mogu reći cijelu istinu. Djeca pentahu čudnovato, svaki čas bi zapela, i kako se po svem vidilo, učilo se u tih razredih samo napamet, a na smisao, na pravo značenje nije se pazilo. Šilić gotovo se je znojio i rumenio od neprilike. Kad bi najedanput ovaj ili onaj između prisutne gospode upitao đaćića za ovo ili ono, jer nije nikad odgovora bilo, vladala je u sobi mrtva tišina. Gospoda su čudnovato kretala glavom, videći taj neuspjeh i pregledavajući loše, zamrljane pisanke, te načelnik reče učitelju poslije podužeg vremena:

— Jeste li svršili, gospodine učitelju? Ja mislim da bi dosta bilo. Zar ne, presvijetli gospodine grofe? Il zapovijedate li možda da se ispituje dalje?

— Hvala lijepa, dosta je — odgovori grof.

— I ja mislim daje dosta — nastavi načelnik. — Hvala, gospodine Šiliću, na vašem trudu; vidi se da je dobre volje bilo, i nadajmo se da vam se volja ispuni, da bude do godine nešta bolje. Osobito bih vam preporučio da pazite na pismo, jer u tih pisankah ima zbilja vraških kvaka. Sad je red na gospođici Kunovićevoj. Da čujemo što znadu njezina djeca.

Šilić porumeni kao rak, pokloni se gostom duboko da su rukavi njegovog crnog kaputa uzmakli do pol ruke, zatim mahnu djeci neka izađu, pak se stisnu u kut školske sobe da čuje moj razred. Gospoja Šilićka, koja je u crnoj svilenoj haljini sa ogromnim perom na šeširu sjedila među gosti, nije bila toli strpljiva. Najedanput sunu uvis, da joj pero čudno zatrepti, pokloni se gostom

vrlo graciozno, stisnu svoje usne i dignuv svoj šiljasti nos, ode skačući iz škole, omjeriv me mimogred strašno prezirnim pogledom.

Sad dovedoh ja svoje maliće i malice. Krv mi je nekako išla u glavu, a pred očima miješalo mi se jedan časak, kad vidjeh pred sobom toliko glava. Mislim da se glumcu tako nekako zamagli kad prvi put iziđe na pozorište i spazi glave općinstva; nu ta neprilika trajala je samo jedan hip, pa se prenuh u svoju svijest. Činilo mi se da sam kapetanom junačke čete, jer su moja dječica lijepo u bijelo seljačko ruho obučena koracala u školu uzdignute glave, vesela lica, da ih je mило bilo gledati. Djevojčice imađahu u ruci svaka po kiticu cvijeća i lijepo vezen rupčić.

Vidjelo se malima da su jedva mogli dočekati slavu današnjega dana, stojahu kao vojska koja gori željom da navalí čas prije na neprijatelja. Djeca gledahu gospodu, al napokon svraćahu svoje oči na mene, očekujući znak. Poslije molitve uzeše moje male rešetati, i to oštro rešetati. Napisala bjeh kratak pregled svega što sam učinila s dječicom, te predadoh taj program gospodi kod zelenog stola. Prema tomu sam ispitivala sama, al kako rekoх, još više pitahu naš domaći, a i neki strani župnici, kapelani i izaslanik županijski.

Radila sam da dječica ponajprije upoznaju i razumiju onaj mali svijet što ih okružuje, da iz srca istrijebe prostotu, zavist, himbu, te da živim osjećanjem prigrle sve što je ljubavi vrijedno, i što je krasno i dobro. Kušah djeci otvoriti srce, razgaliti prirodu i ucijepiti u mlade duše divne one zakone morala koji su najljepšim ukrašom naše vjere. Usto dakako nisam zaboravila na čitanje, pisanje i računstvo. Prigovorit ćeš možda, daje moj program preobilan, preopširan, da se povodim za zlim primjerom onih pedagoga kojim sam sama prigovarala, da trpaju u mozak drobne djece sve moguće znanosti ovoga svijeta. Ne činim ja toga; moj običaj nije pri ispitu ciganiti ili sljepariti. Kod mene dakako ne ima govora o anatomiji, fizici, povijesti literature ili svjetskoj histo-

riji, već je kod mene sve *en miniature*, * kao što su i moja dječica mala.

Ispit bijaše veoma veseo i živahan, pače nije to ni bio pravi ispit kako si ga predstavlja pedantičan školnik, već živahan akademički razgovor među djecom i gospodom za zelenim stolom, u koj se kadšto i ja upletoh. Tu nije gotovo nijedan malić zapinjao, već se odgovaralo,

* (franc.) u malome

čitalo, računalo brzo, kratko i jasno, pače i stidljive inače djevojčice ne smete ni najmanje prisutnost tolike gospode, te si i slaba polovica moje škole osvjetlja lice. Gosti pokazivahu veselim odobravanjem kako su zadovoljni, a župnik reče mi da je dosta, jer da se je svatko mogao uvjeriti o napretku škole. Još iziđe malen đaćić, te progovori za oproštaj nekoliko stihova, a najzad zaori složno iz tih malih grlašca sveta naša pjesma: "Lijepa naša domovino". Ne srdi se da ti sve te naoko prozaičke stvari opisujem toli prozaički, nekako sam umorna; al vjeruj mi da se je u onaj čas kadno se svrši ispit odvalio velik težak kamen od srca moga. Hvalila sam Bogu da mi je dao snage ustrajati na mom mjestu te sam napokon uspjela i pobijedila. Svi gosti pristupiše poslije ispita k meni, a pred svima grof. Podav i stisnuv mi ruku, reče:

— Gospodice! Lijepa vam hvala za današnji dan. Bila je prava slast sve to slušat i gledat. Vi ste uistinu opoštenili i svijetu pokazali šta da je i kakovo mora da bude učiteljsko zvanje. Čestitam vam. — Grof nadari zatim najbolje učenike i učenice škudami. Za njim čestitali mi i drugi gosti, i od tolike hvale i slave bila sam uzrujana i razdražena, te me je upravo zaboljela glava; nu lahko je, draga Hermينو, preboljeti takvu bolest kad ti srce kaže: Eto, nagrada te zapala, živa simpatija svih plemenitih i pametnih ljudi. Nije dakako ta simpatija jednoglasna. Bilježnik gledaše me za toga moga slavlja ispod ščetinjastih obrva kao divlji mačak, i usne pomi-cahu mu se kao da hrusti lješnjake. Šilić gladeći lijevim dlanom svoj desni rukav i gledajuć u zemlju, crvenio se je dovrh glave; kod kuće pako napusti volecijenjena gospođa Šilićka svoje mačke na moj maleni cvijetnjak. Thea-ruže i cvijet kaktusa padoše žrtvom školnikovičine osvete.

Na dan ispita počasti nas domaći župnik, budući ravnateljem naše škole. Pozva dakako i otmenije gospođe iz mjesta i okolice. Tu blizu mene sjedaše i načelnikovic, a do nje cvatući bilježnik "vitez od birse". Naše

susjedstvo kanda mu nije milo bilo, jer se je na svojoj stolici previjao kao piškor. Nije ipak smio biti neuljudnim, pače je prema svomu viteškomu glasu i značaju počeo dvoriti načelnikovicu i mene, naravski sve smiješaćeg se lica, krotko i ponizno, uz slatke udvorne riječi.

— Gospođice! — reče mi taj lažac među ostalim, pruživ mi upravo zdjelu raka — vi se danas ne zovete Branka.

— Već kako?

— Viktorija! — nakesi se Mišoci — jer ste danas toli sjajno pobijedili.

— Ijest — potvrdi načelnikovica kategorički — samo najpodlija zavist neće te pobjede priznati.

Taj svoj govor poprati vrijedna gospođa vrlo oštrim aristokratičkim pogledom da "vitez de birsa" nije smio ni pisnuti, al ću mu ja na to kroz šalu:

— Hvala na vašem priznanju, gospodine bilježniče! Vaše priznanje vrijedi mi više nego sva ostala hvala i slava kojom me danas počastiše gospoda.

— Molim, molim, zašto? — zapenta bilježnik od nepritike.

— Ta ne sjećate li se što mi rekoste kad vam se, stigav u Jalševo, poklonih?

— Ne, ne sjećam se — izmuca bilježnik zacrveniv se dovrh glave.

— Ah, vidite! — opet ću ja. — Sjedaste prebačenih nogu na okrajku stola, a ja stajah pred vama. Odbijaste mi iz svoje lule guste dimove pod nos. Upitaste me za nauke, za svjedodžbe, poslije pače rekoste da to svjedodžbe ništa ne držite; kako je sasvim suvišno bilo da sam ja amo došla, jer je prijašnja učiteljica dobro ovršila svoju zadaću, i kako ćete mi strašno paziti na prste. Ta sada se valjda sjećate, gospodine bilježniče?

— Sjećam! Sjećam! — šapnu Mišoci stisnuv glavu među ramena ne bi li sakrio svoje lice što je od stida i vina cvalo poput paprike.

— Eto vidite — nasmijan se od srca — kako ja sve dobro pamtim. Vjerujte mi da sam se preplašila od tih vaših riječi, te sam radila i učila danju i noćju samo da si pred vama osvijetljam lice. Hvala Bogu, uspjela sam; al toje, kako rekoh, samo vaša zasluga. Bogzna što bi bilo da mi niste gledali na prste.

— Ali gospođice...

— Da, da! Samo strah od vas učini da sam pobijedila. Hvala vam.

— Vi, vi ste, gospođice Branko, gora od pčele, od ose, od stršena, od vampirice, kako se bez milosti zabadate u čovjeka.

— Šta! — viknu načelnikovica — zar je to istina? Zar ste to zbilja Branki govorili, gospodine Mišoci? Ja mišljah da je to samo šala koju si smisli gospođica.

— Kakova šala, milostiva, gospodo? — tjerah ja svoju vragoliju dalje — živa je to istina.

— Šta! Kavalir, kakov ste vi — prekrsti (se) načelnikovica, — *galanthomme** na glasu, smio je toli nespreno vladati se prema gospođici, te povrijediti i najobičnije zakone pristojnosti.

Nesretni "vitez de birsa" kupao se je u vlastitom znoju na te nemile naše navale. Tarući se modrim rupcem znoj sa čela i zibljući se amo tamo kanda ga grize u trbuhu, stenjaše muklo:

— Milost! Milost!

Ne bih gajoš bila pomilovala da se u naš razgovor ne zaleti gospodin mladi, to jest kapelan, komu je danas povjerena bila čast stoloravnatelja. Kapelan doviknu mi:

— Molim za časak pozor, gospođice Branko!

Svi ostali gosti ponoviše:

— Pozor! Čujmo!

Mišoci uzdahnu iz dubine mješine svoje, a gospodin kapelan dignu čašu, nakašlja se dvaput, upre ljudski oči u mene, pa me poče kititi riječima, kao što se cvijećem

* (franc.) darežljiv čovjek

u crkvi kiti kip svetice na njezin god. Uzeo izreke iz Svetoga pisma, priče iz mitologije, narodne poslovice, te me zamatao u mirisavi pamuk hvale i slave da sam se strašno stidila pred tolikim društvom, a kad napokon dignu čašu visoko, reče: — Živila naša mlada učiteljica kao takova! — skočiše svi klicati te priskočiše k meni da se kucnu sa mnom, pače dođe i grof, te poprati kapelanovu javnu zdravicu sa nekoliko privatnih vrlo laskavih riječi.

Tako ti prođe ispit i slava, i mogu ti reći da sam vrlo zadovoljna, draga Hermino! Zbilja! U zadnjem pismu po drugi put me pitaš kakov je čovjek grof Belizar. Već sam, mislim, u raznih mojih pismih pisala dosta crtica o njem, te si možeš po svem stvoriti čitavu karakterističnu sliku. Nu ti si prelijena da sve to držiš i skupiš u svojoj pameti. Belizar čovjek je, kako se čini tvrda, ustrajna značaja, može bit ga je i nesreća kakova snašla, jer je časomice ozbiljan, melankoličan. Veoma je naobražen, zato ističe manje svoje grofovstvo, pa svojom ljubeznosti stiče simpatiju svih ljudi. Gospodar je da ne može biti bolji. Meni je osobito prijazan te traži razgovor sa mnom. A molim te, Hermino, zašto pitaš? Zar si rada postati groficom?"

Dok je Branka svojoj posestrimi pričala pismom o svojoj pobjedi, oštrio je starac župnik pero da složi zemaljskoj vladi čitavu čitulju o jalševačkoj školi i navlastio o mladoj učiteljici Branki Kunovićevoj. Pravedan gnjev planu u duši poštenog duhovnika kad se lati toga posla, kad se, prolistav sve spise, opet sjeti potankosti. Oko mu sijevnu, prođe dva, tri puta prstima bijelom kosom, a zatim uze pisati i pisati, pozorno, neprekidno kanda će napisati cijelu knjigu. Njegov izvještaj ne bijaše suho birokratičko pripovijedanje; nikada ne htjede doduše pisati više nego je potrebno bilo, al je zazirao od birokratičkih formula. Toga pisanja držao se je župnik već budući bogoslovцем i pišući u "Danicu" i "Narodne Novine", toga pisanja držao se je

starac još i sad, pišući školski izvještaj. Opisa krasni uspjeh Brankina ispita, vrsnoću njezine metode, općenito mnjenje o njoj, opisa sve njezine protivnike i neprijatelje, dokaza novinami i pismi, od koga sva ta kleveta polazi, da to nije nego prosta denuncijacija, nikla iz najpodlije zavisti, i završi svoj izvještaj ovako: "Ja, visoka vlado, odaljen sam od glavnoga grada već mnogo godina i malo kada dolazim po poslu u Zagreb, a i onda na kratko vrijeme, pa ne imam kada ispitivati koliko napreduje mladež koja se posvećuje učiteljskomu zvanju; nu budući već dugo vremena svećenikom po raznih krajevih naše domovine, podučavao sam dakako djecu u kršćanskom nauku, i upoznao sam mnogo učitelja i učiteljica. Ima žalibože i kojekakvih, a na mnogo mjesta troše općine velik novac za školu upravo uludo. I iskustva — to mogu smjelo ustvrditi, visoka kraljevska vlado — imam dosta, a pozivajući se na to, dužnost mi je ispovjediti da sam malo kada naišao na toli vrsnu učiteljsku silu ko što je gospođica Branka Kunovićeva, učiteljica jalševačka. Prem posve mlada, toli je temeljito naobražena, toli oštra duha, da će timi vrlinama možda više postići negoli drugi manje daroviti učitelji dugim iskustvom. Nekim čudom pala je u ovo skromno mjestance, nu sam glavni grad mogao bi si čestitati da ima toli vrlu djevojku za učiteljicu. To o njezinu zvanju, za koje je upravo oduševljena. Savršena je to djevojka kakova se rijetko nađe, a pritužbe i klevete po novinah ne treba mi, nadam se, opet pobijati; ta već sam dokazao autentičkim dokazi da to nije nego najpodlija denuncijacija, koju visoka vlada zaista neće uzet za temelj svoje odluke, jer ravnat se po denuncijacijah znači potpisat svoju propast."

Starac župnik pisa vladi da bi se glavni grad ponositi mogao, da ima svoju kćer Branku za učiteljicu, i zakratko nadade se zbilja prilika koja je imala mladu pedagogicu povratiti u rodno joj mjesto. Iznenada dobi kratko pismo iz Zagreba, i to, po napisu sudeć, od Herminine ruke. Evo, to pisa Hermina: "Draga Branko!

Zasada ne odgovaram na tvoje dugačko pismo. Drugi put. Danas ti javljam važnu novinu. Brzaj što znaš. U Zagrebu ima se popuniti mjesto učiteljice. To se mjesto namjenjuje tebi, jer si toli vrsna učiteljica i k tomu još domaća kći. Jagma za mjestom je dakako velika, jer bi svaka preparandica htjela ostati u Zagrebu, al se ti ne boj, tebi kanda je dekret već u džepu. Od vlade i grada rekoše gospoda mojemu ocu neka ti pišemo da odmah pošlješ molbenicu u Zagreb. Čini se da imaš tajna zaštitnika, kad te sami zovu. Zato ne časi časa, obavi točno sve što treba, i pošlji pisma meni; moj otac predat će ih vladi. Ljubi te dovijeka i cjeliva te sto puta tvoja vjerna posestrima Hermina."

U prvi mah zažari se Branka; njezina pobjeda išla je dakle dalje od Jalševa. Ljudi zovu je u glavni grad iz kukavnog sela; svijetla lica, pobjedna imala se vratit u svoj zavičaj na mnogo bolje, plodnije mjesto, imala se je riješiti spleta, podla kola klevetnika. Branka bijaše i ponešto slavična. Kad razumi ponudu, nešto joj mila i draga ugrija dušu, ugodno, voljko čuvstvo kanda će joj obajati srce. Babi ne reče zasada ništa. Podnimiv ruke, držeć prstima pismo, spustiv glavu na prsa, hodala je Branka po sobi amo tamo da razmišlja, da se odluči bi li, ne bi li pošla u Zagreb. Nakon dužeg vremena baci Herminino pismo na stran i sjede pisat. Borba bila se svršila u Brankinoj duši, ponos nadvladao, želja za koristi podlegla. Branka odgovori ovako: "Draga Hermينو! Hvala ti na brigi, hvala ti na pozivu. Ponuda zagrebačke gospode po mene vrlo je časna, te tjera u laž sve one klevete što no se bješe podigle na me. Uza sve to, i kraj znatne materijalne koristi koju bi mi donijelo zagrebačko mjesto, velim ti, draga Hermينو, a ti to reci zagrebačkoj gospodi da ne primam njihove ponude, da se neću vratit u glavni grad, da ostajem u Jalševu. To je moja tvrda, neslomiva odluka. Nekad bijaše dakako mjesto zagrebačke učiteljice mojim idealom; danas više nije. Ja sam ovdje u Jalševu uhvatila koren, tu sam održala prvu pobjedu u svom zvanju, tu ću se boriti i nadalje. Bilo bi ružno da nakon nedugog vremena za-

pustim onu općinu koja me je, premda siromašna, uvela u kolo učiteljica, bilo bi nezahvalno da na cjedilu pustim ove dobre ljude, koji su mi iskazali toliko simpatija; pa onda siromašna dječica moja, šta bi bilo od njih bez mene? Podivljala bi opet ko i prije. Suze mi idu na oči kad pomislim na to. Svijet mogo bi punim pravom reći da sam kukavica, jer sam se jedva mogla dočekat prilike da se otresem Jalševa. Ne, Hermino, ja ne idem, ostat ću ovdje. Ne znam što mi je usudio usud, ali tu nalazim zadaću svoga života. Uspjeh je ovdje dakako teži, a u Zagrebu dakako lakši; ovdje imaš pred sobom seosku neuku dječicu koju uljuditi treba, ondje u gradu varošku mladež koja već takvu uljudbu donese u školu. Po mojem pako mnjenju mnogo je dičnije prosvjećivati puk negoli gradske ljude. Šta hasne sve fraze i deklamacije o rodoljublju, kad nije još progledao naš puk, kad ne umije čitati i pisat, kad ne ima novina nit knjiga, kad ne zna šta po svijetu biva, i šta narodu treba. Tu dakako ne oduševljava zajednička misao sve pučanstvo. To se vidi najbolje u političkoj borbi. Lahko možeš predobit seljaka za nekoliko čaša, za nekoliko banaka; al kako si ga ti predobio, predobit će ga za tobom drugi, opet za nekoliko čaša i banaka. Seljak priseći će danas na Boga, sutra na vraga. Ne velim da to ne čine mnoga naša gospoda, al je gadno gledati kad to čini puk za kaukavnu plaću i ponajviše proti svojoj koristi. Tu treba prosvjete, tu. Zato volim ostat u Jalševu. Jedno je još što me sustavlja u Jalševu, il da bolje kažem, ne pušta u Zagreb. Bilo je zgode da me namjeste, bila sam najbolja između svih i molila sam dapače za mjesto. Odbiše me naprosto, jer ne imađah zagovornika i patro-na, jer sam bila siromašna djevojka bez gospodske protekcije. Vidiš, to me peče, zato se također ne vraćam u Zagreb, a sad završujem ukratko svoje pismo, moleći te dami više o tom predmetu ne pišeš, jer je moja odluka tvrđa od gvožđa. Budući put odgovorit ću ti obilnije, i bit će svakako zanimivijeg gradiva. Pomisli si, grof Belizar pozvao je sve učesnike ispita i susjednu vlastelu za

današnji dan na svoj grad, i to na večernju zabavu. Imam dakle dosta posla sa svojom toaletom. Zbogom, draga Hermino. Tvoja Branka."

*

Dan prije večernje zabave na jalševačkom gradu šetao je grof Belizar po lijepoj šumici, stojeć pod gradskim brijegom, a pratio ga je starac župnik. Belizar bijaše vedar, gotovo veseo, al usto nekako razdražen. Prema tomu koracao je kadšto brže, kadšto polaganije, često bi se sustavio i poglednuo oko sebe. Smotku svoju motao je nemilo i odbijao jake dimove, a štapićem lupao je nemilo po grmlju i drveću. Drugačiji bijaše stari župnik. Koracao je polagano omjerenim korakom, da mu se i gornje tijelo posve matematički njihalo; desnicu bio je zadjeo za njedra, a ljevicu zataknuo u stražnji džep kaputa. I on je pušio, al posve drugojačije, pobožno naime prema svomu stalištu, a i obzirno prema vanrednoj finoći američanske cigare, koju mu je grof poklonio bio. Katkad uhvatio bi cigaru te neizmjereno nježno puhnuo dim nebu pod oblake, zatim ogledao zadovoljnim okom fini dar, te ga zatako opet u usta.

— Dakle — reći će župnik — pobjeda je naša. Ja sam svojim izvještajem uklonio sve oblake iznad Brankine glave, a jeste, gospodine grofe, kako čujem i vi.

— Gledao sam da uradim što je moguće. Ja doduše ne imam sa školom i Brankom nikakvog zvaničnog posla i općenja, al vam već više puta rekoh da mrzim nepravdu. Bivši u Zagrebu, pohodih dakle gospodu kod školskoga odsjeka te im razjasnih cijelu stvar — štono se veli — nevezanim slogom, ne štedeći nikoga i ne sprežući svoj govor u plahe riječi. Gospoda slušahu me vrlo pozorno i imadahu, kako sam iz njihova govora razabrao, vaš izvještaj već u rukuh. Kad ja svoje pričanje dovrših, pokloni se gospodin školski savjetnik i reče nekim ceremonioznim tonom:

— Presvjetli gospodine grofe, izvolite se glede toga osobnoga pitanja — mislim naime učiteljicu Kunovićevu u Jalševu — posve umiriti. Vaša presvjetlost i gos-

podin župnik jalševački klasički su svjedoci, kojim bi se apsolutno vjerovalo, da i ne bude onih jasnih dokaza i pisama, koja Branku Kunovićevu ne samo opravdavaju, pače jasno pokazuju njezinu vrsnoću i vrlinu. Ta mlada djevojka, premda početnica, broji se već danas u najbolje učiteljice naše kraljevine, i mogu vašoj općini samo čestitati da je našla toli vrijednu osobu.

Zahvalih se gospodi na toj izjavi da je naime pravica pobijedila, i da podla denuncijacija nije imala uspjeha; nu pri tom nisam mogo prešutiti nekoje svoje misli. Rekoh gospodinu savjetniku kako se živim čudom čudim da među učitelji, koji su zvani da budu prosvjetitelji puka, imade toli podlih karaktera, i da je slabe nade da će čovjek, kao što je Šilić, oplemeniti dušu i jednog djeteta. Gospodin savjetnik reče nasmjehnuv se diplomatički:

— Dopuštam da ima dosta takvih primjera gdje prekipi zavist i bijes među učitelji istoga zavoda, a nam su pune ruke posla da uredimo i ugladimo sve te ćorave zavade i prepirke naših pedagoga. Najgore je pako kad se onako dvojica pograbe u novinah, te počmu po sebi lupati, tako da polemika zalazi čak i u kuhinju, te se pripovijeda koliko je gospodin učitelj dobio pilića za eminenciju ovoga ili onoga djeteta. To su dakako iznimke, al ima ih dosta; nu budite uvjereni da će Šilić pamtit i pritužbu "nekolicine jalševačkih žitelja", koja je skrpana u njegovu stanu.

Pošto sam se uvjerio bio da Branki ne prijeti nikakova pogibelj, preporučih se lijepo gospodinu savjetniku, jer nisam voljan bio slušati takove kukavštine. —

Župnik zaustavi se, izvuče polagano cigaru iz usta, ter se nasmjehnu:

— Vidite, *illustrissime*,* daje naša zdravica koristila. Pobjeda je zbilja definitivno naša. *Terribiliter confutavimus istas bestias infernales*,** dali smo tim šepikur-

* (lat.) presvijetli

** (lat.) Strašno smo suzbili te paklene zvijeri

tam po repu! Nego — produlji župnik potiše, staviv kažiprst na rt svoga nosa — nego ta naša žestoka obrana mogla bi daleko promašiti svoj cilj.

— Kako to? — upita grof u čudu.

— Iz toga moglo bi izići nešta nekorisna po Jalševo.

— Al molim vas, dragi župniče, ne okolišajte toliko, govorite jasno.

— Hoću, hoću, *illustrissime!* Doznao sam da u Zagrebu treba popuniti nekoliko mjesta učiteljica, a imade vrlo malo moliteljica koje bi vrijedne bile učiteljevati na kakvoj seoskoj školi, kamoli u glavnom gradu. Čulo se je za Brankin prelijepi napredak, a sad nam ju mame gospoda Zagrepčani u grad, te bi se vrlo lahko dogoditi moglo da ju izgubimo.

— Nikad! — planu grof i baci od ljutitosti cigaru — toga neće biti. Ako su gospoda Zagrepčani toli ludi bili, pak pustili ptičicu iz svojega gnijezda, to nećemo se mi Jalševčani povesti za njihovom ludorijom. Mi apsolutno ne damo svoje učiteljice.

— Vi posve pravo govorite, gospodine grofe, ali Zagrepčani se po vraški napinju da tu svoju ptičicu povrate u zagrebačku gajbu.

— Al vam velim, da neće. Morat ćemo, dragi župniče, opet u ime naše buduće pobjede ispiti čašu vina; vaša zdravice imaju osobitu čarobnu moć.

— E, pa zdravicu baš možemo piti; presvijetli gospodine, ali vam velim da tu buduću pobjedu već sada u džepu nosim.

— Pri tih riječih nasmija se starac župnik vrlo lukavo, prođe dlanom preko usta i upre svoje oči čvrsto u grofa da vidi kako će se ta novina njega primiti. Grof pogleda uistinu starca nekako čudnovato, uhvati ga za ruku i reče:

— Vi, moja draga Pitijo delfijska* u crnoj reverendi jalševačkoga župnika, otvorite cijela svoja usta i ne-mojte da vam čovjek mora riječ po riječ ispukat.

* (glasovita starogrčka proročica)

— Ukratko govoreći — udari župnik u smijeh i počeo od veselja bubnjati po svom trbuhu — djevojka je bila kod mene, pokazala mi je pisma i ponude zagrebačke i reče mi da je posve kategorički odgovorila da se neće nikako vratiti u Zagreb, jer da bi kukavština od nje bila ostaviti Jalševo za toli kratko vrijeme, ono mjesto gdje je najprije svoju prehranu našla.

— Je li moguće? — upita grof nekako zadovoljno — zagrebačko mjesto da je zbilja odbila?

— Ma jest, na moje poštenje. Pa ima tu još jedan razlog. Prije neg je djevojka ovamo došla, tražila je mjesto u Zagrebu, ali nije žalibože imala protekcije, te tako ju baci sudbina u naše gorsko gnijezdo.

— Čujte, župniče — odreza grof oštro, podbočiv se u isti mah pred starcem — ta djevojka ima ponosa, ima karaktera, a to mi se vrlo mili. Mala ta demokratska glavica prkosi ne samo neprijateljem kad grade spletke proti njoj, već i prijateljem, pače i cijelomu glavnomu gradu kad joj namjenjuje dobro.

— Istina, *illustrissime*, istina! Čudna, svoja glavica — potvrdi župnik — al vazda dobra i plemenita duša.

— Da, da! — opetova grof — vazda dobra i plemenita duša, pače ne samo to, već prava junakinja, velim vam.

— Istina, *illustrissime*!

Za timi riječmi zapinjaše nekako razgovor. Rasprava o mladoj učiteljici bila je iscrpljena, a ni grof ni župnik ne dosjetiše se u prvi mah predmetu o kom bi mogli zapresti nov razgovor. Grofu bijaše doduše na srcu, to se je vidjelo po nekakovu nemiru, al taj novi predmet konverzacije nije nikako smio izići. Župnik šutio je smjerno, prepuštajući grofu da počme nov razgovor. Tako koracahu oba šetaoca usporedno jednakim doduše korakom, ali nipošto jednakim srcem. Napokon izvadi grof cigaru.

— Dajte mi vatre, gospodine župniče — reče Belizar.

— Drage volje, izvolite, gospodine grofe — odvrati starac, pokloni se duboko, skinu šešir i pruži ostatak svoje goruće cigare grofu.

— Hvala, župniče! — progovori Belizar, zapaljujuć cigaru svoju na komadiću župnikovu, koju baci na stran u travu, primijetiv: — Ah, tko će to pušit, premale-
na je već. Evo druge, župniče.

— Hvala *illustrissime* — pokloni se starac; — sad molim ja za vatru.

I opet zape razgovor. Ujedanput udari Belizar upravo stazom u šumu prema čistini gdje je Branka običavala predavati svojoj djeci pod vedrim nebom. Župnik pogleda ga čudno, al pođe za njim. Belizar spusti se na panj na kojem je obično sjedila učiteljica, i mahnu župniku rukom nek on sjedne na posječeno drvo što je ležalo na zemlji blizu grofa. Starac pokloni se smjerno, raskrili duge skutove svoga kaputa i sjednu vrlo obzirno na posječeno stablo.

— Nije li ovo krasno mjesto? — upita grof, baciv svoj šešir u travu i prošav dlanom preko čela.

— Jest zaista, gospodine grofe.

— Da, i cijela ta gorska okolica divna je, pravi raj, dragi župniče moj! Sad su mi se istom nekako otvorile oči, dosad ni ne opazih svih divota svoga zavičaja.

Župnik pogleda grofa postrance, stisnu cigaru u zubih i vede na očih.

— Sad su vam se otvorile oči, *illustrissime*? Živili! Kad čujem takove riječi, sve mi igra srce.

— Šta? — nasmija se grof — srce vam igra zato od veselja da sam istom sada, to jest toli kasno progledao i toliko zanemario? Lijep ste mi rodoljub, lijep prijatelj.

— Ma, ma! — tepaše starac od neprilike, postaviv svoj šešir na stablo — vi izvolijevate moje riječi izvlačiti. Veselim se da vam se plemenito srce povraća rodnomu kraju, od kojeg je vaše srce bila odvrtila predsuda i nenaravski uzgoj. Da, klevetahu vam na tu siromašnu zemlju, na taj jadni narod, a ta predsuda ukorenila se duboko u vašem srcu; vi bijaste plemenitim kozmopolitom, al nipošto Hrvat, vi bijaste, da govorim botanički, genus*, a ne species.**

* (lat.) rod

** (lat.) vrsta

Sada, sada je, hvala Bogu, drukčije, sad vam srce ipak hrvatski osjeća i usta hrvatski govore.

Zamišljen, gleduć pred sebe u zemlju, slušaše Belizar župnikove riječi. Bilo je kanda se je nekako umirio, da je odlučio tvrdi odluku pred kojom se je silno borio. Kad župnikov ganutljivi glas umuknu, osovi Belizar, glavu, pogleda oštro svećenika i reći će u kratkih mahovih:

— Da, župniče, sad osjećam hrvatski, govorim hrvatski, al ću i radit za Hrvatsku. Odlučio sam tvrdo ostati ovdje, tojest, da me bolje razumijete, nastanit ću se zastalno u Jalševo.

Starac župnik pocrveni, zinu i udari od čuda dlanom u dlan.

— Ta je l' — je l' — je l' — poče uz sladogorak smijeh pentati — vi, presvjetli ---

— Ma jest moguće, i bit će tako! Evo tvrde vjere — odvrati Belizar. — Al vi ste nekako izvalili na mene oči, kao nevjerovani Toma.

— Vjerujem, potpunoma vjerujem, illustrissime, te kličem iz dna duše svoje: "*Deo gratias!*"* i "*Te deum laudamus!*"** jerbo mi radost napunjuje srce, te sav gorim od veselja.

— Ha, ha ha! — nasmija se Belizar, skoči, ter zagradi, izvadiv čašu iz džepa, kod izvora vode. Zatim pruži čašu župniku i reče dobroćudno: — Napijte se, velečasni, da ohladite malo svoje veselje, da vam ne padne kap. Ja vas želim još dugo imati uza se.

— Hvala! — nasmjehnu se župnik, iskapi čašu i potegnu dlanom preko prsiju — ah, to je upravo rajski napitak.

— Jelte, župniče! — udari grofopet u veseo smijeh — za svoga života nisam pio toli slatke, toli čiste vode, kao što je ova. A vi niste za nju znali? — Zatim skoči k izvoru te ispi nekoliko čaša.

* (lat.) Bogu hvala!

** (lat.) Tebe Boga hvalimo!

— Vjere mi, nisam. A kako saznadoste vi?

— Ta jeste li već zaboravili moju pripovijest? Iz zasjede vidjeh kako na tom mjestu učiteljica časti djecu pogačom i vodicom.

— Zbilja, al sam kratke pameti. Al pustimo to, *illustrissime*. Govorimo o važnijem poslu. Vi dakle ostajete među nama, vi ćete našim vođom biti?

— Da, dragi župniče. Na ovom mjestu, pri ovom izvoru dozrela je ta odluka. Čitao sam starinsku pjesan o vodi zabitnici. Kad je se čovjek napije, zaboravi svu minulost i preobrazi se posve. Eto, to se je i meni ovdje zbilo. Otkriv taj čarobni zakutak, zašto bih često ovamo. Čista voda zabitnica krijepila me dan za danom, sve više i više ginule prošle uspomene iz moje duše, kao što o vjetru gine suho lišće: pred sobom vidjeh živu sadanost, oko sebe živo zeleno lišće, i bilo mi je toli voljko i dobro da sam se sretnim osjećao. Po čitave ure sjedah tu na tom panju i kovao i snovao sam čudne snove o budućnosti. Mojim tijelom prolazilo čudno čuvstvo, bilo mi je da moje noge zalaze dublje i dublje u zemlju, da sve moje tijelo zahvaća koren u tom tlu, i kad se jednog jutra digoh, okruživ sa svoga grada cijeli svoj zavičaj, kliknuh od svega srca: "Djedovi moji! Stari Hrvati! K vama se vraćam! Vidim na svojem licu tragove vašega, al moja duša, moje srce prevjerilo se, bilo je prestalo kucati za one svetinje za koje je vaše kucalo. Sada mi pada sa očiju mrena, progledo sam i vraćam se k vama; tu ću ostat, živiti, raditi i kraj vas leći u grob. Varka, prenavljanje, predsuda odvratiše me od vašega doma; narav, čista narav povraća me vam." To doviknuh svojim djedovom, na to se zakleh pred njima, na to zaklinjem se pred vama, dragi župniče moj! Jeste li zadovoljni, šta?

Starcu provrviše guste suze na oči. Lice sinu mu od silne radosti. Dižuć sijedu glavu raširi ruke, a grof Belizar klonu na njegova prsa te ga zagrlji živo. Župnik pako položi mu ruku na glavu i šapnu blažen:

— Blagosovljena voda zabitnica!

— Da, blagosovljena, oče moj — kliknu mladi grof. — Bio sam se izgubio, al se opet našao. Mjerit ću koliko vrijedim, i gledat ću da mi cijena među narodom bude što veća.

— Bog vam dao k tomu silu i snage! — odvrati mu župnik, svejednako drhćuć od radosti.

— I dat će! — reče grof nekim neobičnim zanosom, koj je u veselom smijehu njegova lica, u suzah radosnicah njegova oka odsijevao. — Ufam se u Boga da će mi se opet otvorit svemu svijetu srce, koje je dosele stajalo u mojih prsima kao što leži zatvorena školjka na dnu mora. Nadam se da neću samo usrećivati svijet oko sebe, već da ću i sam sretan biti, jer je u školjku doprla zraka sunca i grije ga nebeskim --- tu zape Belizaru riječ. Od zanosa bio se je predaleko zaletio, te mal da mu nije na usta iskočila tajna, koju bar zasada nije nikako otkriti htio. Kad spazi da ga župnik čudno gleda, dosjeti se odmah svojoj naglosti i okrene drukčije govoriti: — Pustimo to zasada još nije hora. Vi me u čudu gledate, dragi župniče, je l'? Vi me još i sada ne razumijete potpunoma, jer vam ne otkrih sve svoje prošlosti, navlaš jedne epizode koja se je silno primila moga karaktera, pače učinila da sam gotovo mizantrop.*

— O tom uistinu ne rekoste mi ništa, presvjetli gospodine — odvrati župnik.

— Dobro. Imate li prešna posla?

— Ne imam.

— Sjednite dakle, dragi župniče, i slušajte. Malo ima ljudi koje toliko štujem koliko vas, a želio bih da i ja vaše štovanje zaslužim. Zato pripovijedat ću vam sve posve kratko, al iskreno. Vi mislite da me je od moga zavičaja, pače od ostaloga svijeta otkinula predsuda moje majke i krivi uzgoj. Istina je to, župniče, al nije cijela. Dosta sam vam govorio o svom životu, al ništa o mojoj ljubavi; a ljubio sam živo, žestoko. Da, župniče.

* (lat.) čovjekomrzac

ljubav bijaše također motiv da se otkrinem od svijeta. Bilo je to u ono doba kad je mladić pun fantazije, pun ideala, kad mu se srce kao pupoljak razvija u ružu. Neću se nimalo hvaliti, al mogu punim pravom reći, da sam i kraj svoga idealizma i maštanja bio mladić posve ozbiljan, pa sam i svaku stvar primao posve ozbiljno. Bio sam već dospio do dobe gdje je mladić zrio, gdje se može i ženiti, a korisna, ugledna ženidba motala se je mojoj majci uvijek po glavi, pa je i danju i noćju o tom snovala. Naše financije bijahu međutim zaonda još prilično uređene, il je bar majka mislila da su u redu, pa nije toliko gledala na novce nego na staro plemstvo, na visoke sveze i prijateljstva, po kojih bi svomu sinu mogla utrti put do znamenite karijere. K mojoj majci — mi življasko, kako znate, u Beču — dolažale tada grofica L. sa svojom kćerkom Eleonorom. Grofovi L. stara su porodica, imadahu nekad silna imanja u Hrvatskoj i Štajerskoj, a njihovo je ime mnogo važilo i u najvećem društvu; zato je i mnogo ljudi gledalo da si steku prijateljstvo i pokroviteljstvo grofova L., ne bi li štogod polučili pod tom zaštitom. Po vremenu počeo se bogatstvo grofova L. drobiti, tanjiti. Stariji nisu umjeli uzgojiti mladih kako treba, a grofici počeoše sipati novce, tratiti očinu i djedovinu. Napokon ostade im samo imanje blizu našega, a i sama porodica bila je na malo osoba spala. Od mnogobrojnog plemena ostala bje grofica Amalija, udova grofa Ivana L., sa kćerkom Leonorom, i grof Đuro L., brat Ivanov, velik čudak stare žice, koj je svejednako kod dvora živio, te ne bi nikad ostavio Beča. Grof Đuro, imajući veliku plaću dvorsku, prepustio bje sav prihod imanja Amaliji i Leonori, pa im je davao i novaca, nu Amalija ne bijaše nimalo zadovoljna, te sve zabadala u šurjaka, dok ju ne uze k sebi u Beč, gdje se je nadala naći lijepu partiju za svoju Leonoru. Ne znam kako da vam označim točno tu grofovsku udovu. Jezik je imala kao britvu; jao si ga čovjeku, koj je došao poda nj. Nu ne bijaše prosta, nipošto. Rječitost njezina bila je čudesna; sad laskava, sad čuvstvena, gotovo do

suza ganutljiva, sad oštra, žacava, jetka, puna satire i humora. Pri tom govorila je kratko, logički, al ujedno i plastički, pa sam se njezinim originalnim prispodobam čuditi morao. O pravoj naobrazbi kakovoj nije se dakako govoriti moglo. Grofica udovica bila je šljivarska kći, te je u seoskoj školi bila naučila čitat, pisati računat, nu zato je Amalija puno i puno toga znala pričati, govoriti vrlo drzovito o raznolikih predmetih, branit svoje mnjenje neodoljivom energijom. Sve njezino znanje bijaše čudna mješanica koječega što je bila pobrala iz novina i knjižnice svoga šurjaka, jer valja znati da je upravo strastveno čitala. Bavila se je dakako ponajviše kronikom višega društva, a usto je živo politizirala. Mojoj materi bilo je to društvo ugodno: rječitost stare političarke bješe ju posve obujmila, te je čutila neku tjeskobu, neku prazninu kad ne bi Amalija došla na urečenu uru k običnoj kavici, gdje se je krojila sudbina svijeta, gdje su se snovale bez obzira ženidbe i udaje. Grof Đuro L. bio je osobito pažen od dvorskih krugova i velike gospode; za njegovim savjetom rado bi se povel, njegova preporuka bijaše za svakoga gotova sreća, Amalija pako umjela je, kako vam već spomenuh, divno okretati jezikom, pa je malo pomalo toliko spregnula miloga si šuru da ga je, štono vele, vodala na uzici, da je grof Đuro Amaliji posve pokoran bio. Po tom savezu i gospodstvu posta Amalija dakako još važnijom osobom, i komu je trebalo protekcije, nije trebao nego obratiti se udovi grofici, uz nju prođe svakako sretno. Mene je uostalom vrijedna udovica malo zanimala; bila je, za prvo, stara, za drugo, nije mi trebalo ničije zaštite. Više puta zape mi oko na Leonori, mladoj grofici. Čuh da je još neudata, da je jedinica zadnje obitelji, da je uostalom dosta naobražena, probaviv u zavodu dvije godine dana.

Leonora bijaše djevojka uistinu zanimiva. Pomislite si djevojku u punom cvijetu. Crte njezina tijela slagahu se začudo u divan sklad; ma ni najmanje nepravilnosti da ste opazili. Noge i ruke bijahu joj pune i male, stas vitak, suoblo lice izlazilo u okruglu bradicu, a sve crte

obrazu ono nevisoko žensko čelo, one zaokružene crne obrve, one pune rumene usne i fini ružičasti nosić, sve se je to pod okvirom sjajne kose slagalo u neko neobično milje. A tek oči, župniče! Bijahu tamnomodre, gotovo ljubičaste. Duge crne trepavice zastirahu te čudesne dvije zvijezde, iz kojih je obično sijevala neka melankolija; katkada samo digla bi djevojka oči, i tada sijevnuše, planuše toli žarko, al ujedno toli ljupko da se je srce nehotice potresti moralo, navlaš kad bi se pridružio lagani smiješak usta, i kad bi se usto lice Leonorino zarumenilo djevičanskim stidom. Kad bi istina bila da čovjek čarati može, zaista bi Leonora bila takova čarobnica, toliko bijaše sila tih, ljubičastih očiju, toga djevičanskoga posmijeha.

— Ele, ele — nasmiješi se župnik — kako vi, presvijetli, pjesnički umijete opisati djevojke.

— Strpite se malko — reče grof živo — kad razabirete i sad zanos iz mojih riječi i kad saznadete što se je poslije zbilo, moći ćete prosuditi koliko je divna Leonora bila. Nu dosele govorio sam vam o njezinu licu; duše, čudi ne dotakoh se nijednom riječi. Isprva nisam Leonore pravo ni gledao, izbjegavao sam društvo njezine brbljave matere, dakle naravski i njezino. Međutim plela je moja mati s groficom Amalijom mrežu u koju sam ja pasti imao. Moja mati snovala je ovako: Belizar mora se svakako oženiti da nam ne izumre staro pleme; uzet može samo djevojku rodом ravnu, Leonora mu je ravna; ne ima doduše imetka, ali glas njezina strica vrijedi puno kod samoga dvora, Belizaru otvara se pri tom lijepa državnička karijera. Tako je umovala i grofica Amalija, pače se je činilo da je to njezina najživlja želja bila, jer smo zemljaci, susjedi i tako dalje. Dvije iskušane žene odlučiše dakle jurišati na mene da me smotaju, da me predobiju za Leonoru. Pri tom odlučila se je dakako svaka drugim oružjem. Majci mojoj bijahu vazda suze u očih; govorila mi je malo, a kad bi progovorila, karala me i karala da kanim zatrti staro pleme grofova jalševačkih, budući da se prkosito opirem ženidbi. Mimogred baci po

koju riječ o Leonori, o njezinoj skromnosti i iskrenosti, o važnih savezih te obitelji, o njezinoj ljepoti. Drukčije borila se je dakako udova Amalija. Bože, previjala je svoj jezik nadesno, nalijevo, i ovako i onako. Dražila me da sam pustinjač, da mi se ljudi smiju, i da je šteta da ne postadoh kapucinom. Drugi put je opet pripovijedala da se je javio bogat prosac za Leonoru, ali ona da tvrdo sve partije odbija. Treći put donijela mi opet pozdrav od svoga šurjaka Đure, koj da često pita za mene te se čudi da mu se jošte ne predstavih. Katkad ne dođe Leonora, al me dade po svojoj materi pozdraviti, pače nekoliko puta cvijeća iz svoga vrta pošalje. Pitat ćete kako da se je sama djevojka preda mnom vladala? Djevičanski.

Boljeg izraza ne znam. Gledala je obično šuteć u zemlju. Katkada bi me iznenada pogledala punim sjajnim svojim okom i usto se nasmiješila. Vi znate za latinsku poslovicu da će kaplja za kapljom izdusti kamen. I ja vam budem takav kamen. Majčine suze, Amalijin jezik, Leonorine ljubičaste oči zakleše se proti meni. Počeh djevojku promatrati pobliže. Lijepa je, divna je, rekoh si, kao djevičanski cvijet na kojem jošte sijeva jutarnja rosa. Upitah se, ima li pametna razloga koj bi mi kratio oženit se. Ne ima, rekoh. Zaljubih se u Leonoru do vrh glave i to žarom prve mladenačke ljubavi. Pri tom čovjek dakako ništa ne vidi, ništa ne čuje nego svoj ideal, komu da na svijetu para ne ima. Poludih, uistinu, počeo sam rime tražiti, pjesme graditi, ja prozais-ta — pak pjesme. Danju i noćju držala me je čudna vrućina. Leonora izostala bi sada više puta no prije. Razljutio bih se kod takove prilike, na takov dan ne htjedoh dodirnut se ni jela ni pila. Lude, ljubomorne misli motale mi se po glavi, i na ulici pogledo bih svakog mladog čovjeka kao ris; bijah ljubomorani na sav muški svijet. Naše su matere vidile moje ludovanje pa se tomu smijale iz zakutka. Časak jošte, pa će stegnuti mrežu nad mojom glavom. Kraj svega toga ne bje jošte došlo do katastrofe, do formalne izjave ljubavi. Ta djevojka vladala se stidno i smjerno, premda je bila nešto zbunjena.

Sirotica ne zna o svem tom ništa, rekoš si, pa joj je teško pri srcu. Ja pako, koj sam po pravilih pristojnosti svakako imao djevojci otkriti svoju ljubav, bijah u tom poslu dokraja nespretn i nevješt. Takav mladi ljubovnik uistinu je kao mlad medvjed. Nu led morao se probit, ja postajah sve nestrpljiviji. Jednog dana predstavih se Leonorinu stricu, koj me primi vrlo prijazno. Grofica udova sijevaše od radosti te me uputi da si pogledam Leonorin krasni vrtić. Siđoh u vrt. Udovica mi pokaza samo put i ne pođe sa mnom. Noga zapinjaše mi isprva. U jedan mah spazih među ružinim grmljem — bijelu haljinu — Leonoru — njezino milo lice. Baš se sagibala da ubere bijel pupoljak, a sunce ožarivalo djevicu čarobnim svijetlom. Srce mi zakuca silovito, krv mi udari u glavu, pohitih među ružino grmlje, djevojka ciknu, ja — ja sam nešto govorio, motao, al ne pamtim šta, a po posljedicah uvidih da je to morala biti neka izjava ljubavi. Puška mi se odapela prije neg što sam htio. Leonora, to pamtim, gledala me dugo, dugo svojim divnim okom, gledala me ozbiljski kanda mi hoće zaviriti do dna duše. Zatim rasplinu se ozbilje u blažem posmijeh, u kojem pozdravih zoru moga života. Klonuv na moje grudi, pokloni mi bijelu rosnu ružicu i žarki cjelov rumenih usana. Za dva dana bjesnio zaručeni uz silno klicanje matera, koje smjesta zakapariše sve moguće krojače, šilice, tapetare i stolare, jer se vjenčanje što prije obaviti imalo. Ono vrijeme prolazilo mi kao zlatno doba. Bijah zanešen prvom ljubavlju, koja ne poznaje oblačka na svome nebu. Leonora zaodijevala je svoje čuvstvo tolikim stidom, tolikom djevičanskom smjernosti da sam ju držao sveticom, anđelom, i bilo mi je više puta, da padnem u prah pred tim uzorom čistoće. Čevrljasmo kao ptice u gnijezdu, snovasmo zlatne sne, a ja pisah svomu providniku u Jalševo nek grad nanovo uredi, kako treba, jer da ću se odmah iza vjenčanja uputiti sa svojom groficom u Jalševo. Jedne večeri bio sam ureko sastanak u kazinu mladomu baronu M., momu negdanjemu drugu u zavodu, koj bje iz Praga, zavičaja svoga, stigo u Beč. U kutu salona sjedasmo ja

i moj Jaroslav, a oko nas skupi se hrpica mladih aristokrata na prijateljski razgovor. Preklapalo se o koječem; naravski i o mojoj ženidbi. Ja sam Jaroslavu opisao svoju zaručnicu i sve njezine vrline i to dakako žarkim istočnim koloritom, navlastito opisah naširoko djevičansko njezino milje, koje ženu toliko krasí. Jaroslav mi je svaki čas čestitao, drugi me pobožno slušali, samo mladi grof Levinski rastegnuo bi svoje lice u vrlo glup posmijeh i gurne svoga susjeda u rebra kad god bih spomenuo djevičansko milje Leonorino.

Jaroslav, umoran od puta, oprostí se od mene, te urekosmo sastanak na drugi dan da ga predstavim svojoj majci. Ne otpratíh ga do njegova noćíšta; ostah u kazinu, jer sam imao drugoga posla. Pristupiv grofu Levinskomu, upitah ga ozbiljski zašto da se svaki put nasmjehnuo kad sam počeo hvaliti svoju zaručnicu.

— Vi ste to opazili? — reče mi.

— Da, grofe, i tražim strog račun, zadovoljštinu.

— Vi me, čini mi se, kanite pozvati na dvoboj.

— I to, ako se ne opravdate.

— Dobro je — odvratí Levinski — grofe Belizare! Ne bojím se ja ni sablje ni kubure. Služio sam kod husara, bio sam nekoliko puti u ljutu kreševu, pa sam dobio krst za vojničke zasluge. Nadam se da me ne smatrate kukavicom.

— Nipošto, grofe!

— Dobro. Nu ja mislim da je vrlo ludo tući se, a da čovjek prije ne razjasni uzrok svoga vladanja, koje se drugomu možda čini uvredljivo. Šta mislite vi, grofe Belizare?

— Slažem se s vami potpunoma — rekoíh ja — nu molím vas, izvolíte mi sada uzrok svoga porugljivoga potsmjehivanja protumačiti.

— Htjedoh s vama već prije više vremena govoriti o vašoj ženidbi, grofe Belizare, htjedoh vam nešto otkriti, al nije bilo prilike.

— Ali onaj današnji smijeh, molím, onaj smijeh! šta taj znači, grofe Levinski?

— Moj smijeh ne bijaše vam namijenjen, grofe Belizare, tako mi poštenja i imena, nije mi bilo nakraj pameti, davam se narugam; nu bit će vam poznato da se komika sastoji u kontrastih, a komički dojmovi bude u nama smijeh. Zato sam se smijao.

— To je sve istina, al još niste ništa razjasnili — rekoh nestrpljivo.

— Oh, to ću učiniti u nekoliko riječi. Vi opisaste Leonoru kao bijelu rosnu ružicu, kao uzor djevičanske čistoće i prave ženske nježnosti i stidljivosti; viju, grofe Belizare, opisaste kao Dante Beatricu,* ožarenu raskim svijetlom, ledbeću u ružičastih oblacih.

*(Beatrice je mladička ljubav slavnoga talijanskog pjesnika Dantea, čiju je ljepotu opjevao u djelu "Novi život", a u "Božanstvenoj komediji" ona ga vodi u raj.)

— A šta imate tomu prigovoriti, grofe Levinski?

— Imam vam samo reći daje Leonora mati zdravoga dječaka, komu je nezakonski otac husarski kapetan. Vi ste žrtva spekulacije i mistifikacije. Ne bih vam svega toga reko, jer su tuđi poslovi, al mi vas je žao. Vi ste vri, čestit čovjek, pravi kavalir, pa ste zaslužili bolju sreću nego da budete zakonitim zaklonom tajnoga grijeha —

Tu umuknu Belizar, pogleda u zemlju i prođe rukom preko glave, a starac župnik samo zinu.

— Župniče! — nastavi Belizar — ma da imate koliko živu fantaziju, ma koliko strastvenu dušu, nikad ne biste mogli ni s daleka oponašat ono čuvstvo, predstavljat onaj zdvojni bijes, koj uzavri i u zadnjoj kapljici moje krvi, koj kidaše nemilo i najmanji živac mojega tijela. Čutio sam kako mi na sljepočicah trepeću žilice, kako mi na mahove krv šine u glavu. Htio sam grofa Levinskoga u prvi mah razderat na komade. U prvi hip smatrah sve klevetom, nu Levinski povuče me u kut, sjede do mene, ispriča mi sve potankosti, a sutradan povede me u župni uredjednog bečkog predgrađa, gdje je u krsnih maticah moj anđeo, moj uzor, moja Leonora upisana bila kao nezakonita mati dječaka. Levinski bio je istinu govorio. Stisnuv mu od srca ruku, rekoh mu: "Hvala vam, grofe, vi ste moj spasitelj." — "Vi se još srdite na mene, grofe Belizare, jer sam ispred vaših očiju rastjerao tu zračnu lažnu sliku koja vam je prikazivala raj. Vi se srdite sada na mene, kao bolesnik na liječnika radi teške bolne operacije; nu poslije je bolesnik liječniku zahvalan, a i vi nećete mi toga otkrića upisati u grijeh. Otkrih vam to da laž i himba ne okalja sjajnoga grba vaše staroslavne obitelji." Od onog dana posta Levinski velikim mojim prijateljem, jer me je uistinu spasio od propasti. Nu što se zbi u mojoj duši, dragi župniče moj! Prevrnula, dokraja prevrnula se. Pomislite si samo mlada, živahna čovjeka koj prvi put ljubi djevojku svim čistim mladenačkim žarom; djevojka je van reda divna, dražesna. Ni za tren neće minuti slika

njegova ideala ispred njegovih očiju, ne misli na ništa nego na nju, ne osjeća za nikoga nego za nju, uzdiše, prevraća se, smije se cijelomu svijetu, prezire ga i uči usto napamet ljubavne prizore iz "Romea i Julije", ukratko, mladac luduje. I ja stajah pred Leonorom kao pred sveticom kakvom i isprva se gotovo bojah dodirnuti se njezine ruke, al eto, muževna poštena ruka strgnu to uzajmljeno djevičansko ruho, na srcu djevojke pokazase ljutica zmija, moja zvijezda ne bijaše nego plamećak smrdljive uljenice, moj rajski cvijet bijaše uistinu otrovan drač! U prvi čas ne rekoh materi ništa. Bio sam isprva odlučio ne viditi više one nevrijedne ženske, koja me prevari za najljepša čuvstva, koja mi ogorča toliko godina života, koja me stvori mrzisi svijetom. Htjedoh joj poslat pismo, puno pravedna gnjeva i gorkih ukora, i već sam bio napisao prvu stranu. Razderah ga bijesan. Bilo je odviše ludo. Zalazio sam u očajne, elegične fraze, kojim bi se moja casta diva* možda nasmijala bila.

Nu bez osvete nije to smjelo minuti, svakako htjedoh griješnicu kazniti. Jednog pretpodneva — bio je to četvrti dan iza razgovora sa Levinskim — obukav se što pomnije, krenuh put Leonorinog stana. Bila je već jedno tri puta po mene poslala. Putem zakrenuh u kavanu da se ohladim sa nekoliko čaša ledne limunade, jer prava osveta mora da je hladna. Pođoh u dućan da kupim kojekakve sitnice, te napokon dođoh do stana svoga "ideala". Udovica mati obasu me čitavom plohom ukora, što me tri dana nije bilo kod njih. Leonora da je mogla međutim umrijeti, i da joj je srce uistinu silovito hlaptilo; nu svaki zločin da se kazniti mora, a moja kazna bit će blaga, da moram naime ostati kod objeda, i čitav dan do večeri da ne smijem ostaviti Leonore. Izjavih posve suhoparno da se ta kazna na koj drugi dan odgoditi mora, da mi je prijatelj iz Praga u Beču, koj je k meni pozvan na objed, pa ću se š njim po podne izvesti u Hütteldorf, gdje mu stanuje tetka. Udovici to dakako

* (lat.) čista djevica

nije bilo po volji, a Leonora nekako se tuđila od mene i milo srdila, grozeći se kažiprstom. Ni ne odloživ šešira ni gornje haljine, pozvah Leonoru neka siđe sa mnom u vrt. Brzo razvedri joj se mračno tobože i srdito lice, za hip provuče svoju ruku pod moju i skakućuć uz mene kao nestašna djevojčica, slijedila me je radosno u perivoj, u to bujno cvijetno pozorište prve moje ljubavi, gdje se rodiše prvi moji cjelovi, prvi moji uzdasi. Oko srca svijala mi se ljuta zmija. Sve je naoko bilo, kao i prije, Leonora divna i krasna; nikad ne bijahu joj rumenije, milije usne, nikad ne plamćahu one modre oči sjajnije no danas. Kao prije guču eno pred kineskom kolibom grlice, tu se širi jorgovan, tu se žari rumena ruža na grmu, a ovdje nad kamenom klupom savija se bijela ruža i čemin. To bijaše naše pravo mjestance, tu okusih prvi cjelov od djevojke. Lišće šuškalo, grmlje šaptalo, ptice pjevale, kukci zujili. Sve bijaše ko i prije — samo jedno — jedno se je promijenilo bilo — ah, bilo mi je da pobjesnim, nu stisnuh zube, spregnuh svoj gnjev.

Sjedosmo pod djevičanski zaklon bijeloga cvijeća. Leonora bijaše ljupka, milostiva kao nikada prije. Smijala se toli milo, toli stidno. Nahiriv svoju glavicu, pričaše mi tepajuć kako je o meni snivala čudan san. Kako su zli divovi došli te me trgli iz njezina naručja, kako ih zaklinjala neka me ostave, jer da je to prva njezina ljubav, i tako dalje. Ujedanput doleti joj grlica na rame. Leonora krenu glavom, poče pticu ljubiti, uhvati ju pako i dade meni da ju poljubim. "Pomisli", poče me prvi put tikati, "da sam to ja." Zatim (se) zažari: "Što učinih luda? Rekoh vam "ti". Kako je to čudno? Ti si prvi muškarac, izim oca, koga tičem." Ja sam sve šutio, Leonora skoči: "Zbilja", reče, "moram ti dati tvoj svagdanji dar, kiticu bijelih ruža. Oh, dobit ćeš ju svaki dan i poslije svadbe, al onda će biti kitica rumena. Razumiješ?" Brzo savi kiticu bijelih ruža, a na vrhu u sredini postavi prekrasan pupoljak, rekav: "Evo, to sam ti ja. Uzmi!" Uzeh kiticu drhćućom rukom. Koli divan činjaše mi se taj prizor prije, koli gnjusan sada, koli milo to lice,

a sada — izvježbana krinka besramne komedijašice. Duša mi se potrese odjarosti. "Nu, zar mi nećeš vratit dara za dar? Gdje je moj svagdanji cjelov?" tepaše Leonora. "Leonoro", odvratih mirno, "danas donesoh vam drugi neobičan dar, koj će zaista mio biti." — "Da vidimo", reče radoznalo djevojka. Izvadih iz džepa drvenu kutijicu, predah ju svome idealu. Leonora ukloni poklopac. "Šta! Igračka! Škatulja drvenih husara! Šta je to? Kakva je to šala?" viknu Leonora pogledav me u čudu. "Nije to šala. Kupio sam tu igračku, da razveselim vašega sinčića Artura!"

Leonora zavrishu kao da ju je ujela zmija i sruši se na kamenu klupu, husari se prosuše na nju, a ja joj bacih kiticu pred noge, rekav:

— Zbogom, Leonoro! Pozdravite mi husarskog kapetana R.

Onog dana zamrzih na svijet, na žene, na ovaj kraj, jer eno ondje stoji Leonorina kolijevka. —

— A sada? — upita župnik — je li se ta silna antipatija proti svijetu, proti ženskim, proti ovomu kraju promijenila?

— Jest, župniče! — potvrdi grof.

— Tu se je dakle ili zbilo nekakvo veliko čudo, il ima velevažan razlog toj promjeni.

— Bit će ovo ili ono — nasmjehnu se Belizar — al videći, dragi duhovni pastiru, da ste radoznali kao kakova ženska, neću vam ništa reći, već se lijepo strpite. Nu vrijeme je, župniče, da se maknemo odavle. Čuli ste povijest mojega života, koje ne otkrih još nikomu; sad mi možete suditi sud. Ajdmo na moj grad!

— Ne mogu još izreći pravoga suda, prave ocjene, jer ne poznajem ni predmeta ni katastrofe u drami vašega života, gospodine grofe; da je vaš karakter motiviran, opravdan, ne ima dvojbe. Skrajna ona lopovština, kojom vas htjedoše zaplest u mrežu lakoumne ženske, opravdava potpunoma vaše vladanje.

— Drago mi je da to priznajete, župniče!

Obojica digoše se da krenu na grad, gdje se je grof još dugo zabavljao sa župnikom. Nije više bilo govora o prošlosti grofovoj, već se je govorilo o politici, umjet-

nosti, o gospodarstvu i o književnosti. Belizar, da se uputi u razvitak i napredak svoje domovine, ispitkivao je redovito prijatelja si župnika i za ovo i za ono.

— Oprostite — znao bi reći — da vam ispitkujuć dosađujem. Čitam doduše i knjige na koje ste me naputili, drugi (je) komentar živih usta, a najbolji komentar za zgođaje u našoj domovini sigurno ste vi, dragi župniče moj!

*

— Što je to? — reče nekog pretpodneva Hermina svojoj materi — od Branke ne ima ni glaska. Ne znam šta je s tom djevojkom? Evo, prođe nekoliko mjeseci da sam od nje primila posljednje pismo, gdje mi obeća da će mi za koj dan obilno pisat.

— Ah, to bijaše onda kad je toli lahkoumno odbila mjesto zagrebačke učiteljice? — upita majka.

— Da, da! — potvrdi Hermina — upravo onda stiže mi zadnje pismo od njezine ruke.

— A kako si se najedanput sjetila Branke? — opet će mati.

— Nije mi to iznenada ušlo u glavu, majčice — odvrati Hermina. — Ti znaš da ne imam bolje prijateljice od nje, premda se u mnogom ne slažemo. Bijah vazda zabrinuta za njezinu budućnost, želeći joj najbolju sreću, koju je i zavrijedila po svojih vrlinah. Kad je odbila zagrebački poziv, plakala sam od srca. Izmučih si glavu, tražeći uzrok tomu otklonu. Znam da je Branka čudakinja, al ne mogu nikako vjerovat, da je odbila mjesto samo s onih razloga što ih u pismu navede.

— Da kakvi bi to drugi razlozi biti mogli? — primijeti majka.

— Čujem da idu kojekakvi glasovi po Zagrebu, koji me vrlo uznemiruju. Znano ti je da se bivši učitelj Marić otimlje za Brankinom rukom.

— Znam.

— Ne znajući da je već moj otac radio da dobije Branka zagrebačko mjesto, al da ga je ona odbila, pokuša Marić još jednom sreću; pohiti u Jalševo, obeća Branki da će joj kod vlade ishoditi namještenje ako

pođe za njega. Branka nasmija mu se u brk i reče da Marić govori o lanjskom snijegu, ona da će ostati u Jalševu, a gospodin Marić neka si traži drugu ženu. Ujeden i uvrijeđen u srce, povrati se popareni prosac u Zagreb, te pripovijeda svuda u sav glas daje saznao pravi razlog s kojeg se Branka neće povratiti u Zagreb.

— Da čujemo! — dignu majka pozorno glavu

— Veli daje Branka milosnica grofajalševačkoga. To da je poznato po svemu kraju, i ljudi da djevojku preziru.

— To će po svoj prilici biti pusta laž, kleveta, koju je zlopaki Marić smislio.

— Da Bog da da bi tako bilo; nu čula sam i s druge strane, od osobe koja dobro poznaje Jalševo, a ne pozna Marića, da mladi grof goji osobite simpatije za novu učiteljku, te da ju svakom prilikom toliko odlikuje da su ljudi već koješta šaptat počeli. U Zagrebu pripovijeda se to na sva usta, a osobitom vještinom bubnjaju o tom bivše suučenice Brankine. Bože! Bože! Da je to istina da se je Branka --

— Strpi se, Hermino — reče gospođa — istina mora izići na vidjelo. Takova šta ne može se dugo pritajivat, a ja ti još i sad velim, sve mi se čini da je to pusta kleveta.

Hermina bijaše djevojka, istinabog, nestašna, al vrijedna, a u nje srce dobro, da ne može bolje. Zli glasovi o Branki, kojih bje bez sumnje prosuo Marić po gradu, toliko uzrujaše dušu djevojke da nije imala mira ni danju ni noćju, a ujutro bilo je na njezinu uzglavju vidjeti tragova gorkih suza. Prošle noći ne htjede joj san na oči. Razmišljala je dugo, te napokon smislila da će sutradan pisat Branki odrešito pismo, da će ju pozvat na račun; ona želi znati da li je Branka još vrijedna Hermina prijateljstva. Moglo je biti deset sati pred podne, Hermina bila je upravo stavila papir na pisaći stol i zatakla pero, kad netko na vrata pokucnu. Uniđe listonoša, preda Hermini debelo pismo, te dade joj povratnicu nek ju potpiše. Hermina zadrhta, zažari (se), čim se dotaknu pisma. Bijaše Brankina ruka. Od nemira

mal da nije brbljavog listonošu gurnula na vrata. Čim ga nesta, zaključa djevojka za sobom vrata, razdera silovito zamot, baci se u naslonjač, pa da čita. — Bože — šapnu — ta to je čitava knjiga. Mora da je nešta važna. Da vidimo: —

"Draga Hermino!

Vazda sam rado pisala, lahko pisala. Ovaj put imam ti toliko toga javit, a ne znam kako da ti pišem. Srce mi kuca silovito, žile mi poskakuju jače, glava mi gori, misli plivaju mi u nejasnoj, al zlatnoj magli. Hoću da ti sve pišem; puno je toga, morala bih napisati čitavu knjigu, a ne imam kada. Tražim da sve misli, sve osjećaje stisnem u što manje riječi. Noć je sada, po danu ne bih ti mogla pisat, odviše sam smetena. Unapred velim, ne plaši se. Nešta ćeš neobična čuti, al nije zlo. Gdje da počmem? Da, zbilja! Otmeniji Jalševćani bješe pozvani od grofa Belizara k večernjoj zabavi, š njima ija. Za grad sam ti već pisala kakov je. Komad stare romantike sa elegantnim novim pokuštvom, epizoda hrvatske povijesti, prikazana slikami slavnih gospodara i gospodarica jalševačkih. Tu se stiče srednji sa novim vijekom, al opet ne opažaš nesklada niti oštra prelaza; spretna ruka znala je te dvije protivštine čudnovato svezat u divnu harmoniju, gdje možeš uživati sve udobnosti života, al usto prenosi ti sto očitih uspomena živu maštu u prošla vremena. Nu miliji od samog grada svakako je engleski perivoj. Ne mogoh ga se sita nagle-dat, kako je vješto i čarobno zasađen. Kroz bujnu zelen, obasutu hrpicami najređeg egzotičnog cvijeća, vijugaju se poput zmija bijeli puteljci, tu se dižu tamne omorike ondje se poredale u kolo starinske lipe, ovdje drhće bijela breza uz javor, topola izvila se visoko, al ima tu i aloja, paoma, datulja, kaktusa, naranča, limuna i puno južnoga bilja; tu miješaju se kipovi od kamena, umjetni mostovi preko potočića, vodometi, slapići, golubinjaci, kineske kućice, špilje, i šta ja znam. Ala sam brbljava, velim ti, trebalo bi cijelu knjigu napisat. Društvo bilo se već po podne skupilo k užini, među ostalimi i Šilićevi,

a i "vitez de birsa". Gospođa Šilička imala je haljinu da si joj mogla razabrati sve obrise njezina tijela, a na šeširu, velikom poput napršnjaka, perjanicu kao husar. Kava, čokolada i hladna užina za gospodu uz vino u ledu bude ponuđeno pod nekom verandom, obraštenom gustim bršljanom. Načelnikovicica zastupala je gospodaricu. Društvo bijaše osobito veselo, načelnik zibao se je od samoga zadovoljstva amo tamo, lupajući dlanom po koljenih, župnik sijevao je poput sunca, kapelan poput mjeseca; prvi bubnjao je objema rukama po stolu, a drugi se vazda nakašljivao da si očisti glas, jer je pred društvom svakako htio pjevati veliku ariju iz "Nabuka". "Vitez de birsa" toli je malo mario za ostali svijet kao i njegov susjed Šilić. Ti mili susjedi bješe uhvatili lijepu paštetu od guščih jetara i bocu *sherryja*, te si mučke time oslađivahu dušu i tijelo. Gospođi Šilićki udvoravao se je sin susjednog vlastelina, pravnik zagrebački, kujući upravo drzovitim načinom njenu ljepotu u zvijezde, a ona luda, primajući ovu porugu mladića za gotovu istinu, smiješila se upravo rajski. Nu dosta, ostale goste neću ti ni opisati, jer ih ne poznaješ ni po mojih pismih, samo spominjem da je grof bio najveseliji. Punom čašom pozdravi svoje goste. Razidoismo se na razgovor po krasnom perivoju, ja sa načelnikovicom. Tu pohodismo svaki kutak, pregledasmo svako mjestance i svagdje naidosmo na nove krasote. Na jednom mjestu zaustavismo se. Na visokoj strmoj terasi nad strmim brijegom stajala je sjenica rumenih ruža, a u dnu sjenice kameni kip božice Flore. Odavle puca divan vidik u dolinu i krajinu pod gradom. Spustismo se na kamenu klup pod zaštitnicom cvijeća. Pred očima razvi nam se slika dosele neviđena. Kao orijaški zastor od grimiza spuštalo se rumeno nebo na zemlju; sav kraj, dol i gora, šuma i livada, koliba i ruševina, živahni žar i maven i modar, i zelen i žut, i rumen i mrk prelijevao se ljeskajući svakim hipom. Uto dizaše se iz dubine prema gradu miomiris cijeloga svijeta, a u daljini mrmoraše sto i sto tajnih, čarobitih glasova. Duša mi se prenije od milja u drugi svijet. Al šta ti šaram, ta vidjet ćeš sama."

Hermine smrknu se lice: — Uvijek taj grof, njegov grad! Pa veli da ću sama vidjeti. Crna moja slutnja kada se ispunjuje. — Zatim uze dalje čitat.

"Nisam govorila nit marila za ostali svijet. Ujedanput dignu se načelnikova te mi reče neka ju pričekam, jer da ima mužu predati pismo što ga je bila zaboravila u žepu. Sjedah sama, mogla sam bolje promatrati onu ljepotu koja mi se sterala pod nogama; duša mi se zadubi posve u tu sliku. Iznenada kada me je dirnuo

nečiji dah. Lecnuh se, krenuh glavom, kraj mene sjedaše grof Belizar. Smiješio se čudno, bio je smeten, uzrujan. — Najbolje ste mjesto pogodili, gospođice! — propenta nekako drhćuć. — jamačno, gospodine grofe, ovome vidiku ne ima para. Ta čovjek bi mogao tu sjedit i žedan i gladan bez kraja i konca promatrajući tu divotu i milotu. — Da, da — potvrdi grof— tu sjedit bez kraja i konca — zato i dođoh amo. — Ne razumih saveza njegovih riječi, pogledah ga, čovjek bijaše smeten, bilo mu je nešto na duši. Ne odgovorih mu ništa. — Gospodično Branko! — nastavi nakon časka — htjedoh već prije više vremena s vami nasamu govorit. Eto, sad se je desila sretna prilika. — Te riječi dirnuše me čudno, nisam znala što da odgovorim, al on smjesta produlji: — Govorit ću ukratko, gospođice Branko; čemu puno riječi, ja sam vam iskren čovjek. Ja ću ostati u Jalševu, tu ću gospodarit; al samovat ne mogu, mojoj kući treba duše. Proučih vas, vi mi se sviđate. Gospođice Branko, budite mi gospodaricom, drugaricom života! — Krv mi se ustalasa i skoči u glavu, srce mi se stisnu, ne mogoh disat, Belizarove riječi šinuše me uvis; i on se dignu naglo. Stajah kao ukopana, al u žilah bjesnila krv, i s vana idahu mi zoni. Ne odgovorih ništa, nu on će opeta, šapćuć:—Branko, odgovorite!—al uto ozva se kriješćeći glas Šiličke, koju je "vitez de birsa" pod rukom vodio. Šilička opaziv da sam sama s grofom, povuče svoga druga navlaš prema našem mjestu, postavi se kraj nas i zapodjenu razgovor s grofom o ljepoti njegova perivoja. Zmija učini to dakako da nam smeta. Meni je međutim prilika dobro došla bila. Pokloniv se duboko, odoh ne u društvo, ne u perivoj, ne u grad, već upravo svojoj kući, ne rekavši nikomu ništa. Znam da je to nepristojno bilo, al šta ćeš? Bijah u onaj čas luda i mahnita, bijah ti živa vrućica i groznica. Misleć da sam obolila, legoh odmah u postelju. Nadah se da će me shrvati san, da ću zaboraviti što se je zbilo. Ali sna ne bijaše ni blizu. Otvorenih očiju gledala sam cijelu večer, cijelu noć u tavanice. Katkad mi se mračilo, katkada sijevalo pred

očima. Sirota baba moja skuha mi odmah tri razne vrsti thea,* donese papir s gorušicom, i bila bi više toga pripravila, da nisam odrešito odbila njezinu liječničku pomoć, našto se uboga u kut moje sobe stisnu, gdje je sjedeć na stolici uz mene probdila cijelu noć.

Oćutih istom sada da mojoj bolesti ne ima lijeka. Smij se, smij se grohotom, Hermino, ali ne mogu drukčije govorit. Belizarove riječi odgonetnuše onu tajnu tjeskobu koja je od duže vremena davila moje srce. Ljubljah Belizara. Bio mi je neki ideal muževnosti, a ono ozbilje, ona sjeta učini mi ga još milijim. Ali tvrdo stisnuh zube da ni uzdahom ne odam svoga ludoga maštanja. Ne jednom nasmijah se sama sebi od srca. "Ludo!" rekoh si, "on je grof, ti građanska kći i jadna pučka učiteljica, ti si Hrvatica, on je prestao biti Hrvatom, moj je zadatak borba za prosvjetu naroda, njegov uz nešta gospodarstva, udobno uživanje bez stalne svrhe. Naši putovi, naše pleme, naši karakteri toliko su različiti da tu ne može biti ni sastanka ni saveza do vječnosti." A sad banu Belizar iznenada preda me i zaprosi me navalice. Ponovih si nekoliko puta na glas njegove riječi, jer sam ležeći u postelji počela dvojiti da mi je zbilja to govorio, jer misljah da je to bio samo san. Sirota baba, misleći, da buncam iz vrućice, krstila se, prekrstila i molila Boga neka me riješi napasti nečastivog. Istom prema jutru usnuh. Spavala sam tvrdo i dugo. Otvoriv oči, spazih zlatne sunčane zrake na svojoj postelji, a preda mnom stajашe sirotica baba. Promatrajuć me zabrinutim okom i šapćuć svoje molitve, tjerala je dobra starica muhe od mene. Nekako me zasiječe u glavi. Sjetih se jučeranjeg dana, Belizarovih riječi, uvjerih se da je sve istina bila. Snebivah se od čuda. Ja pa grofica! To je ludo, to nije moguće. Da se nije sa mnom pošalio? Da riječi "gospodarica", "drugarica života" ne znače nešto drugog nego zakonska žena? Ne, nije moguće. Belizar nije toli podla

* (engl.) čaj

kukavica. Odlučih i ne mislit više o tom. Obukav se brzo, ispadoh iz kuće i pohitih na onu čistinu sred šumice pod brijegom, za koju ti već više puta pisah. Tu napih se hladne izvor-vode, sjedoh na panj i uzeh čitati pedagoškičko djelo. Mučan zaista posao u mojoj čudnovatoj situaciji; al sam se silila i silila, pa mi je ipak pošlo za rukom svladati sve lude misli. Friški vjetrić, hladna izvor-voda, ozbiljno štivo ohladiše me nekako. Mnogo mirnija povratih se kući. Tu nađoh vidiv dokaz da su Belizarove riječi govorene po danu, a ne po noći u snu. Baba preda mi pismo, koje daje livrirani sluga sa grada donio. Još doda baba da je sluga, ne znajući za moj stan, zašto bio k Šilićevim, oni da su pregledavali natpis i pečat, te ispitivali slugu o koječem. Dakako, dobre duše nađoše opet mrlju na meni koju su mogli pokazati svijetu. Grof mi pisa ovako:

"Gospođice Branko! Vi bez sumnje pamтите što Vam onomad pred Florinim kipom predložih. Mogo sam samo nekoliko riječi reći, bilo mi je teško više govoriti. Najedanput nametnuše nam se, čini mi se navlaš, dosadni gosti. Vi odoste. Badava su vas moje oči tražile po društvu, po zakucih perivoja. Bili ste ostavili moj grad, i ja ostah bez odgovora. Odgovorit mi morate, jer ću prema vašoj odluci udesit svoju budućnost. Neću vam pisat široko, nit birat kićenih riječi. To godi možda romantičkim pomodnim pitomicam zavoda. Vam ne treba toga, Vi ste razborita djevojka koja zazire od svakoga praznoga suviška. Branko! Ljubim Vas, ljubim Vas, tako mi duše i poštenja. Vi se možete čudite toj izjavi i pitate kako se je to zbilo? Ne zavolih Vas, kako se obično priča po pripovijestih, u jedan tren. Čuh za Vas, vidjeh Vas. Uvjerih se o Vaših vrlinah, o Vašoj vještini, o Vašoj junačkoj ustrajnosti kojom ste se toli mlada digli na klevetu i zavist, čuđah se onomu divnomu prijetorju kojim ste podnosili sve kukavne zadjevice Vaših neprijatelja. Eto, stoga mi omiliste, a to je čuvstvo, vjerujte, u meni toli jako, kolika je ljubav koja je trenom postala. Ima u našem životu nešta slična. Već za

rane mladosti evo dočekali ste zlu sreću, nehar, nada Vas je namnogo prevarila, al Vi ustrajaste tvrdo na svojem. I mene je zadesila slična kob, nu ne bijah žalibože ustrajan kao što Vi. Prevaren klonuh, smutih se, zađoh stranputice. Sada hoću da se smirim, da živim pametno. Nada mi veli da bihjošte sretnim biti mogao, al samo uz Vas. Dosta Vam rekoh. Gospođice Branko, budite mojom ženom, dijelite sa mnom dane života. Ne marite da sam grof, a Vi građanska kći. Čini mi se da kod karaktera kakvi su naši ne idu takvi vanjski biljezi u račun. Branko! Odgovorite mi skoro na moje pitanje. Bar odgovor je moje srce zaslužilo, i kako rekoh, Vaša odluka omjerit će moju budućnost. Pozdravlja Vas uz osobito počitanje grof Belizar J." Hermino! Da znaš kako mi je bilo kad pročitah ovo pismo. Pritisnuh ga k srcu, k ustima. Kroz suze priznah si da mladoga grofa ljubim, neizmjereno ljubim. Stajah, ne znajući šta bih učinila, ne mogoh se dosjetiti zdravoj misli. — Ja pa grofica, ja grofica! — šapnuh si opet, ne ne, to je ludo, to nije moguće. I šta bi rekao svijet? Grof ima svojih hira, pa uze učiteljicu. A bi li svijet vjerovao, da, bi li Belizar vjerovao da je u mojem srcu za mladoga bogatoga grofa tinjala tajna ljubav? Ne bi. Svijet bi reko: Ta cura ima više sreće nego pameti. Mladomu grofu je zaslijepila oči, a blaženi taj čovjek misli da se je u njega, a ne u njegov imetak zaljubila. Takovim umovanjem trapila sam se dan i noć. K tomu nadode mi još druga misao. "Branko", rekoh si, "nisi li se u duši zavjetovala svetim zavjetom da ćeš sve svoje sile posvetiti prosvjeti naroda; a sad na početku puta da staneš, da skreneš stranputice na stazu udobnosti gospodstva? Šta će ti reći svijet, šta drugarice tvoje? Junačila se, reći će, da će urediti za hrvatski narod više nego mi ostale, a kad tamo, junakinja pri prvom koraku zapela i bacila se u naručaj grofa, koj mari i ne mari za hrvatstvo." Tako sam ti sama sebi govorila i proti svomu se srcu borila. Najednom dođe mi veliko zapečaćeno pismo. U zamotu nađoh dekret od velikog župana gdje me hvali radi lijepog

napretka i uspjeha u školi. Čitavo pismo ne bijaše sastavljeno običnim suhim slogom, već gaje presvijetli gospodin veliki župan izvolio vlastitom rukom nakriti poetičkimi i domorodnimi rečenicami. Reče među ostalim da su škole neoborivi temelji narodne slobode, mi učitelji da smo apoštoli svijetla, ja neka samo ustrajem na svojem mjestu, pri svojem zvanju, kod koga si odmah u prvi mah osvijetlah lice, jer dičnije zadaće ne može biti za Hrvaticu nego širit svijetlo, uljudnost i znanje među pukom.

Pročitah tada to pismo jedanput, i to na brzu ruku. Moram reći da mi je srcu godilo. Ne nadah se takovoj odluci, koja je najbolje suzbila klevete mojih neprijatelja. Pročitah pohvalu i babi svojoj. Starica sjedeć pri svom prozoru, slušala me pobožno. Od veselja išle joj guste suze na oči, a kad bjeh dočitala, privuče me na stara si prsa i prekrsti me tri puta, uzdahnuv: — Ah, da te sirotica pokojna mati vidi i čuje! — Da, starica osvetila me je na svoj način, prišapnuv Šilićevim: kako me je odlikovao veliki župan. Moji dragi susjedi malne pobjesniše od zavisti, i skoro oćutih opet njihov otrovni žalac. Ljutila sam se i kako da baba nije šutila, al šta ćeš? Starice već jesu takove.

Pismo me županovo nekako čudnovato zanese. Opet sijevnuše pred mojima očima ideali u poetičkom svijetlu. Nikad ne iznevjerih se mišlju svomu naumu, nikad ne pomislih da ću promijeniti cilj svoga života, ali kratko, gorko iskustvo naučilo me kolika da je silna razlika među idealom i istinom. Al u hip gdje se vidjeh pobjednicom, gdje da si sjajno osvijetlah lice, i neka ustrajem na toj stazi, zaboravih svoje iskustvo, vidjeh se opet apostolicom i klikoh pod silu preko srca: "Ne, ne, ne! Otale napasti! Ja ostajem, što sam, apostolica puka!" Hrlo sjedoh za stol, da napišem grofu odgovor. Moje pismo bilo je posve kratko. Krv, živci ne dadoše, da nadugo pišem, nasitno razlažem. Rekoh mu to: "Presvijetli gospodine grofe! Vi ste me onomadne u perivoju na živa usta, a poslije pismom zaprosili za moju ruku. I

sami možete misliti da je Vaša ponuda mene, građansku kćer i skromnu učiteljicu, zabušila. Ja da budem Vašom ženom! Oprostite mojim riječim, možda su nespretne; al ja sam neiskusna, smućena. Vi me ljubite. Dozvolite mi da Vam ne odgovorim na to. Ne velim toga od antipatije, ja pače za malo ljudi na svijetu ćutim toliku simpatiju koliku za Vas. Zato oprostite mi da ne odgovaram na pitanje srca, koje se često pokoriti mora jačim zakonom. Gospodine grofe! Ja ne mogu, ne smijem biti Vašom ženom. Svijet bi graknuo na Vas da ste se iznevjerili svomu stališu uzev priprostu građanku, da, tim činom odbili biste sve velikaštvo od sebe, jer će boljari smatrati da ste okaljali svoj grb. Svijet bi graknuo na mene što se drznuh odazvati se Vašoj prozbi. Stari grofovski dvorovi da nisu stan za građansku kćer, i da me je samo lakomost i gizdavost na to navela, a ja bih htjela prije umrijeti nego takav prikor nositi. Dalje je i to: Ja sam dušom i tijelom Hrvatica i ostat ću do groba svoga. To je moje evanđelje. Neću da živem van Hrvatske, želim radit za domovinu koliko znam, osjećam svaku njezinu bol, svaku njezinu radost. Vaš vidik, gospodine grofe, mnogo je širi. Vaše oči obilaze jednakim interesom cijeli svijet, Hrvatska sama, u kojoj i za koju niste ni othranjeni, premalenaje, Vaš živi duh goni Vas u svijet. Eto, koliko se nas dvoje razlikujemo i u tom. Pustite me da radim za prosvjetu svoga naroda, zaklinjem Vas, gospodine grofe. Vi ste dobri, predobri; al ja ne mogu, ne smijem da se iznevjerim cilju svoga života. Blagosovio Vas Bog, dao vam dobru sreću i drugaricu Vašega stališa. To Vam želi od srca prepokorna Vaša službenica Branka Kunovičeva".

Jedva stavih zadnju piknjicu, zamotah, zapečatili i otpremih hrlo pismo. Bojah se uistinu da bi se predomisliti i pismo, odgovor, pridržati mogla, bojah se svojeg čuvstva, koje postajaše strašću. Nu kad je odgovor otpremljen bio, padoh jadna na postelju svoju i tu sam dugo i gorko plakala. Tako sam ti plakala dan na dan, bilo mi je da poludim, a sa mnom i moja baba. Htjela

je svakako saznati uzrok mojoj žalosti, ne bi li mi kako pomogla; nu ja ne odah tajne srca svoga, a sirotica tapkala je zdvojno u papučah po sobi, vrteći glavom i krsteći se svaki hip. To vrijeme bijaše grozno; ne mogu ti reći kolike sam muke pretrpila. Nujoš ne bijaše mjera puna. Vrata se otvore i uniđe — pomisli — Marić. Bila bih volila da se je digo nečisti duh nego ona hulja. Skočih, ko gujom ujedena, a on se pokloni uljudno.

— Šta želite, gospodine? — upitah ga prezirno.

— Vaše dobro, draga gospođice! — odvrati uhoda nasmjehnuv se slatko i prevrnuv oči.

— Molim, izjavite mi ukratko svoju želju. Nešta sam boležljiva, pa ---

— Sad ću, sad ću.

Sad uze mi bajati kako je šteta da trošim svoje sile u Jalševu, to da cijeli svijet govori. Sada da je prilika da si nađem dobru sreću. Mjesto učiteljice u glavnom gradu da je ispražnjeno. On da ima toliko poznanstva da će mi to mjesto priskrbiti, ako se umekšam, ako, reče, s tim mjestom primim i njegovu ruku — i tu nadoveza još nekoliko ludih fraza, koje sam jedva razumila. Pomisli si tu bezočnost, pomisli si kako mi je pri srcu bilo u onaj čas! Živa sam ti gorila, krv me je prebadala iglicami, a možđani mi se stezali. Gnjev kipio je u mojem srcu. Šta?! Prije malo dana odbih velikaša imenom i srcem, čovjeka umna, lijepa, imućna, koj me ljubi poštenim srcem muževnim, koga ljubim i ja. A sad gdje se gotovo kajem rad moje žrtve, gdje mi izgubljena ljubavna sreća tjera na oči suze gorke žalosti, sad dolazi pred moje lice taj majmun, ta uhoda, ta prazna glava, pa mi milostivo nuđa svoju ruku. Mal da ne planuh, al spregnuv svoj jar, odvratih mu mirno:

— Hvala vam lijepa, gospodine Mariću! žalim da ste se radi toga posla potrudili u Jalševo. To mjesto već mi je prije duže vremena posve stalno ponuđeno bilo po dobroti oca moje prijateljice Hermine, al ja odbih naprosito tu ponudu.

— Zašto?

— Jer ostajem u Jalševu.

— A moja ruka?

— Ne bih je primila bila i da sam zagrebačkom učiteljicom postala. Već vam rekoh svoje mnjenje o tom. Vi niste čovjek za mene.

— Dakle nikako, gospođice?

— Nikako, gospodine moj.

Marić pođe prema vratima, uhvati ljevicom kvaku, stavi šešir na glavu i reče nakesiv se:

— Žao mi je, gospođice, al vam će više žao biti. Htjedoh vam dati svoje pošteno ime, izbavit od propasti. Razumijem zašto vam je Jalševo toliko omililo. To si ne samo Jalševčani, već i vrapci po krovovih pripovijedaju. Naravski. Grof jalševački svakako će svoju ljubovcu plaćati bolje negoli zagrebačka općina svoju učiteljicu. Zbogom! Zbogom!

To reče i ode. Hermino! Hermino! Oh! Bilo mi je kanda mije tigar iščupao srce. U onaj par zaboravih da sam ženska, da sam djevojka, propah se ljuta, škrinuh, skočih i uhativ sa mojeg pisaćeg stola nož, zaletih se za onim zlotvorom; al on umaknu na vrata uz grohotan smijeh, meni se zamagli — padoh —

Probudih se, nađoh se opet u svojoj postelji. Preda mnom stajaše moja dobra baba, šapćući zabrinuta lica molitvice i vrteći glavom. Nu nije me samo baba čuvala. Kraj moje postelje sjedaše i kotarski liječnik. Pogledah ga u čudu, a on sluteći što mislim, reći će:

— Kako vam je, gospođice? Dozvolite da vidim kako biste bilo. No, no! Nije to zlo, ne ima pogibelji. A glava? Nešta, nešta vruća. Vrlo ste se uzrujali. To ne valja, nikako ne valja. Molim da zasada ostanete mirno u postelji. Sutra ću opet doći. Stara mama metat će vam na glavu hladne obloge, a bijelu medecinu, što ju propisah, uzimat ćete redovito svaka tri sata jednu žlicu, a prije svega molim, držite se mirno, posve mirno. Sluga pokoran.

Stari Eskulap obavi zakratko svoju zadaću. Moja jaka narav održa pobjedu. Silnomu potresu moga srca i

živaca ne pridruži se nikakova opasna, dugotrajna bolest, kako se je sam liječnik pobjao bio isprvine. Za neko-liko dana počela sam se pače pridizati. Prebolih bol, živci mi se smiriše od doktorove bijele limunade, ohladi mi čelo od mrzlih obloga brižne babe, al duša — duša, Hermino! Ta mi nije prebolila boli, moja duša očajavala je. Zar Belizarova ljubovca, učiteljica pa milosnica! Sotonske li misli! Mogoh li mirovat jedan časak, mogoh li ne plakat?

Treba li ti reći tko da mi je taj otrovni kolač umijesio? Ta Marić pio je sa Šilićem i bilježnikom Mišocijem cijelu noć, Marić se pače nastanio kod Šilićevih. Vrijedna polovica učitelja letila je od kuće do kuće da prišapne ovomu i onomu bajku o ljubavnici grofovoj, spominjuć kako je na svoje oči vidjela ljubavno pismo, pisano grofovom rukom učiteljici Branki, a to pismo da je u školu donio livrirani sluga grofov. Prokleta kleveta, nikla iz usta gospe Šiličke, letila je sve dalje i dalje po mjestu dok ne buknu do plamena. Da, dvije, tri li bake, koje bi dobra moja baba često počastila kavom, a i vinom, dođoše ju opomenut neka me zaboga odvрати od škandala što ga istom počeh sa grofom. Moja baba, inače posve mirna duša, pograbi metlu te istjera gundarice napolje.

Drugog dana, kako sam ležala u postelji, pohodi me župnik, moj pravi dobrotvor. Van reda ozbiljan, gledaše me zabrinutim okom.

— Šta se je zbilo, Branko? — upita me oštrim glasom, spustiv se na stolicu do moje postelje—govorite iskreno.

Ispovjedili mu sve kao da sam pred njim klečala u ispovjedaonici: i kako je već Marić u Zagrebu šarao oko mene, kako mi se zaprijetio kad ga odbih, i kako me napokon osramoti. Kad mu opisah cijeli taj prizor, skoči vrijednomu starcu krv u lica. Htjedoh mu dalje pripovijedat o grofu, nu on mahnu rukom:

— Dosta! Za to znam — reče mi, staviv ruku na glavu — o tom ćemo drugi put govoriti, draga Branko. Mirujte sada, čuvajte se; kad bude hora, navratit ću se k vama. Bog vas blagoslovio i ojačio, kćeri moja.

Baba ga isprati do vrata te gledaše za njim. Čula sam tada iz hodnika župnikov glas, al nisam znala komu to govori ili, da kažem, više. Al slušala je baba. Župnik, reče, sreo na hodniku Šiličku. Ljut počeo joj se batinom grozit i reći će:

— Jeste li čuli, Šiličko, vi ste kuga, vi ste beštija. Vas bocka vrag i danju i noćju. Što ste opet skovali s Marićem proti mladoj učiteljici, te je obolila, vi čemerna zmijo, vi! Šutite, šutite! — vikaše župnik lupnuv dva tri puta nogom, kad je jadnica progovoriti htjela — poznam sve finte, imam sve vaše denuncijacije u rukuh. Šutite i povucite griješnu dušu svoju u se, jer inače bome ne pojedoste puno soli u Jalševu. Recite i svomu čovjeku od moje strane neka se ne igra svojom glavom — Šilička odsmuca se ko da siju opario.

Napokon dođe hora, dođe i stari župnik. Otvoriv napol moja vrata, promoli sijedu glavu i reče:

— Branko, uzmite rubac, dođite da se malo prošećemo. Lijepo je, hora je.

Za jedan hip pridružili se starcu.

— Kako zdravlje? — upita me.

— Hvala na pitanju, dobro, velečasni! — odvratih.

— Pa je dobro — kimnu starac. Više nije putem govorio, već je samo koracao omjerenim širokim korakom, poniknute glave, složenih straga ruku. Činilo se kao da nekako skuplja svoje misli. Meni je čudno bilo. Ne smjedoh progovoriti od neke čudne bojazni. Krenusmo put šume pod gradskim brijegom, a kroz šumicu na čistinu kraj izvor-vode, na milo ročište moje dječice. Starac župnik posadi se na panj, vrgnu šešir i štap u zelenu travu, zovne me preda se i reče mi, uhvativ me za obje ruke:

— Branko! Kćeri! Vjerujete li da sam vam velik prijatelj?

— Kako zaboga ne bih? Vi ste moj prvi dobrotvor. Bez vas bila bih zlo prošla.

— Hoćete li učiniti što vas zamolim, Branko?

Ja se sve više snebivah od čuda, ne razumijuć smisao župnikovih riječi, al opet rekoh:

— Hoću, velečasni.

— Tvrda vjera?

— Zaista tvrda!

— Dakle recite mi, mrzite li grofa Belizara?

Riječ mi zape u grlu, al se brzo popravih:

— Sačuvaj, Bože, zašto da ga mrzim?

— Ljubite li grofa Belizara, Branko, na vašu vjeru?

Jedva da sam se mogla držat na noguh.

— Vi ste se ljuto sa mnom pošalili, gospodine župniče — protepoh od neprilike.

— Ljubite li grofa?

— Ljubim — dahnuh, i bilo mi je kanda sam ispovjedila svoj najveći grijeh.

— Bene, pa ćete za što kraće vrijeme za njega poći — odvrati župnik ravnodušno.

— Ne mogu, ne mogu, jer - -

— Ne treba mi razloga kazati, znam ih iz vašega pisma.

Vaši razlozi su klimavi kao nevaljali zubi, a sada pogotovu ne vrijede ni pare. Grof Belizar ljubi vas, vi ljubite njega, na tom temelju vežu se ženidbe. Šutite, molim vas. Ja govorim. I Belizar i ja znamo dobro da ne polazite za njega radi gospodstva i bogatstva, već od srca i srca, savjest vam je mirna. Nek svijet laje šta hoće, osušit će mu se jezik, vi ćete ostati pravi, klevetnici pako na sramoti. Tajednom smo ih već osramotili.

Moj župnik držao me je toli čvrsto rukama kao jastreb svoj plijen; gledao me je toli oštro očima kao zmija kad je zatekla žabu na živici, a govorio je proti svomu običaju, štono vele, od komada, kao daje kape-tan, a ja prost vojak. Ja ne mogoh ni nadesno, ni nalijevo, već stajah pred njim kao prikovana suznjica, gleduć pred sebe u zemlju. I starac će dalje:

— I sva vaša druga argumenta, moja draga gospođice Branko, nisu nego prazan bubanj. Tko vam je reko da morate do svoga groba jalševačkom učiteljicom biti? Tolika se žrtva od vas ne ište. Uz grofa kao grofica moći

ćete više raditi za školu nego učiteljica kojoj Šilićevi dodijavaju kao konjske muhe. Onda ćete vi bome sjediti na konju. Ja vam velim, grof će biti školnik, a vi školnikovica ne samo jalševačka već cijeloga našega kraja, ne samo drobne djece već i zrelih ljudi. Ako vi budete groficom, podignuti će grof Belizar u Jalševu lijepu školsku zgradu. Vidite, grof bio je nesretan, pretrpio je mnogo muke, koju će vam i onako opisati kad budete njegova. Zlovolja i pečal odvrnuše ga od domovine, od materinskoga jezika, od naroda. A sada se je povratio u naše kolo. Ova zemlja mu omili opet, njegov jezik razvezao se opet u hrvatske glasove. Branko, grof Belizar — toga vam dosele ne rekoh — grof Belizar proučio je našu knjigu uz moju uputu kao gođ i vi, on je opet punim hrvatskim boljarom, on želi biti ocem, dobrotvorom cijeloga kraja, želi ostati među nama, ali samo uz vas, Branko; jeste li čuli, uz vas. Ako li mu uskratite ruku, ostavit će Hrvatsku navijeke. Promislite to, kćeri moja — produlji župnik ganutljivim glasom — grofova ljubav za vas pripomogla je namnogo da je ustrajao među nama, da želi ostati naš među nama. Ako li ga odbijete, to će ga ta ista ljubav za vas tjerati iz našega kola, iz naše domovine, i vi ste naš nesretni kraj lišili vođe i dobrotvora, Branko. Tavi ga ljubite. Štoviše! Vi morate za njega poći radi svoga poštenja. Klevetnici razniješe po svijetu da ste grofova milosnica, grof je kavalir, plemenit čovjek, te vas želi pod svaki način osvetiti. Vi morate biti groficom. Branko! Vam je dano da nesretnu čovjeku povratite sreću, Hrvata Hrvatskoj. Smijete li ga odbiti a da ne ogriješite dušu? Ja sam vam nešto dobra u životu učinio, odužite se sada. Zaklinjem vas, pođite za grofa!

Hermينو! Da znaš kako mi je bilo pri riječih starca župnika! Ne mogoh oteti se suzama, ne mogoh se dosjetiti ni riječci da odgovorim. Napokon nadvlada srce. Klekoh pred starca i rekoh:

— Ljubim ga, oče, Bog mi je svjedok, i samo radi njega. Evo, uzmite me za njega, blagoslovite me. Njego-

va ću biti, biti pokorna i dobra, i ako je Božja volja, pazit ću njegovu sreću kao majka djetesce svoje.

— Živila! — skoči starac i pljesnu rukama, kad za mnom zašušne lišće. Krenuh glavom, do dva grla klikoše od radosti i zanosa, i za jedan tren privinu me Belizar k srcu.

Nitko ne slućaše što se zbilo i obavilo u šumici. Slijedeće nedjelje oglasi starac župnik sa propovjedaonice da će učiteljica Branka poći za grofa Belizara. Bilo je kao da je strijela pukla među svjetinu u crkvu; Šilićka posivi, Šilić porumeni. Od onog dana ta poštovana obitelj ne izlazi ni pred kućna vrata, al mi se zato "vitez de birsas" klanja do crne zemlje. Kad me Belizar usmeno od moje bake isprosi, kimnula je starica samo glavom, a kad ode, pristupi baba k meni, zavrti tri puta glavom i uzdahnuv, prekrstiv me tri puta, reče:

— Ah! da te vidi pokojna mama.

Evo moje ispovijedi, draga Hermino, i ni riječi više. Sudi sama! U ime zaručnika svoga pozivljem tvoje poštovane roditelje i tebe u svatove. Ti ćeš mi naravski biti družica. Toliko za danas. Budući put nećeš dobit romana moga života, već čitav popis komisija za nabavu kojekakvih svadbenih sitnarija. Oh, koliko sam sretna! Ljubi te sto puta i ljubiti će te do groba tvoja presretna posestrima Branka."

— Ah! — kliknu Hermina, proplaće od radosti i poleti k majci da joj javi Brankinu sreću.

*

Uminuše dnevni i mjeseci. Snijeg je pokrio zemlju, Božić je. Prozori jalševačkoga grada žare se u crnu noć. Šta je to? U dvorani grada stoji ogromno božićno drvo, ožareno od stotine i stotine šarenih svjećica nakrcano tovarom zlatnih oraha, jabuka, smokava i drugog slatkiša, načičkano silom malih opanaka, klobučića, haljinica, torba, knjiga, vrpca i puno korisnih sitnica. Oko drveta nižu se ogromne pogače i gibanice. Naokolo stoje dječaci, djevojke, cijela jalševačka škola, al uz

novoga učitelja i učiteljicu. Za djecom stoje roditelji seljaci, seljakinje. Djeca su danas u gostih kod bivše učiteljice svoje, kod grofice Branke, koja se čelo stola privija k Belizaru. Blaženo gleđu djeca sjaj božičnog drveta te pjevaju od srca: "Narodi se kralj nebeski!", a to pjevaju i stariji, pjevaju grofi grofica, načelnik i načelnikova, starac župnik i Hermina, od nedavna žena susjednog vlastelina. Svi pjevaju od srca, svi su sretni, a i one starinske slike pradjedova drhću veselo o budnjem svijetlu, i kanda se tu miri velikaška šuba sa darovcem seljaka za sreću hrvatske domovine.

Da, blaženo Jalševo! Svaka glava blagosivlje dan kad se tu nađoše Belizar i Branka, jerbo je puk našao oca i majku, koji ih vode k uljudbi i prosvjeti, a kao prvi spomenik te očinske brige diže se sred mjesta prekrasna zgrada — učiona.

*

Uminuše dnevni i mjeseci. Proljeće je. Na groblju svetoga Petra u Zagrebu stoji fin gospodin, fina gospođa pred grobom. Gospođa uzdrhta od radosti. Mjesto trošnog križića pod snijegom stoji kamen sa zlatnim pismeni, mjesto uvehlog vijenca cvjetaše sto ruža oko grma.

— Majko! Majko! — kliknu Branka, klonuv na kolje na — oh, vidim, i ti si sretna, jer se kroz ruže iz groba smiješiš svojoj jedinici! — Zatim dignu se Branka i reče, poljubiv Belizara:

— Hvala ti na tom daru, Belizare moj, a za uzdarje reći ću ti da pleme grofova jalševačkih izumrijeti neće.

Grof privinu mladu k svom srcu i poljubi milu glavu buduće majke pred majčinim grobom.

